

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekava

Helen Hein

**LASTEKAITSETÖÖTAJATE TÕLGENDUSED HINDAMISEL
LAPSEVANEMAKS OLEMISEST**

Magistritöö

Juhendaja: Merle Linno MSW

Tartu 2017

ABSTRACT

Child protection workers' interpretations of parenting in assessments

The needs of every child and the capacities of their parents are different. Child protection workers should understand their needs and wishes. According to The Republic of Estonia Child Protection Act (2016) child protection workers must assess and interpret parental capacity and make decisions pursuing the best interests of the child. So, child protection assessments must consider children developmental needs, parental capacity and environmental influences. These assessments are complex and influenced by many factors so it is important to take into account also the values and beliefs of child protection workers. These assessments and decisions reflect their interpretations and understanding of child protection workers about how parenting should look like.

The aim of this thesis is to get to know the vision on parenting of Estonian child protection workers' interpretations and its connections with child well-being. The theoretical basis of the thesis is social constructionism. I also investigated the interpretations of good enough parenting in Estonian child protection practice. The qualitative study conducts semi-structured interviews with child protection workers in Estonia using the vignette method.

The collected data is analysed using thematic analysis and different categories are found as the result of axial open coding. These are: the characteristics of a good parent; expectations for a parent as a creator of a suitable environment for their child; factors influencing good parenting; expectations for mothers and fathers; child protection workers' own experiences as influencing factors on parental assessments.

For child protection workers, a good parent was described using idealistic characteristics. Child protection workers expect the parents and children to have mutual trust, they expect parents to act upon the best interest of their child. They also believe that unconditional love and caring, setting safe boundaries and having parental cooperation are main characteristics of a good parent. To help the parent child protection workers expect them to cooperate and admit when there is a problem. Moreover, in theory child protection workers are aware of the strengths-based approach but they tend to put this into practice rather rarely. Differences emerge when comparing good mothers and good fathers. More responsibility is set on mothers which are

attributed the role of taking care of the child, developing the child and loving the child unconditionally. On the other hand, fathers are seen as less involved and as entertainers and a role model for a child. However, analysis showed that child protection workers are aware of gender stereotypes in parenting but stereotypes still influence the practice.

When talking about good parents child protection workers didn't took into account of good enough parenting but talking about parents they base some of their decisions on good enough parenting. Their interpretations reflect that some of their assessments base on individual needs of the child and on concrete parental capacities. They also confirm that parents can sometimes make mistakes. Furthermore, some child protection workers base their decisions on good enough parenting.

Collected data shows that child protection workers understandings about parenting can help to explain their expectations for parents, parental standards and understand better the ambiguity and complexity of assessments. Further discussion is clearly needed.

SISUKORD

ABSTRACT.....	2
SISSEJUHATUS	6
I TEOREETILINE ÜLEVAADE	8
1.1 SOTSIAALKONSTRUKTSIONISM.....	8
1.2 VANEMLIKUD OSKUSED	9
1.3 PIISAVALT HEA VANEM	13
1.4 HINDAMINE LASTEKAITSETÖÖS	16
1.4.1 Lapse heaolu hindamine ja kaasamine.....	17
1.4.2 Vanema hindamine lastekaitsetöös	18
1.4.3 Ema ja isa rolli mõju hindamisel	24
1.4.4 Keskkonna hindamine.....	26
1.5 LASTEKAITSETÖÖ KORRALDUS EESTIS	28
1.5.1 Hindamine Eesti lastekaitsetöös	29
PROBLEEMIPÜSTITUS	32
II METOODIKA.....	34
2.1 ANDMEKOGUMISMEETOD.....	34
2.2 UURIMUSES OSALEJAD	37
2.4 ANDMEKOGUMISE KÄIK.....	37
2.3 ANDMETE ANALÜÜS	39
2.5 UURIJA REFLEKSIIVSUS	41
III TULEMUSED: HEA VANEMA KONSTRUEERIMINE	44
3.1 OOTUSED HEALE VANEMALE	44
3.2 LAPSE HUVID	47
3.3 USALDUS	49
3.4 VANEMATE ÜKSMEEL	50
3.5 PIIRIDE KEHTESTAMINE	51
3.6 KARISTAMINE	51
3.7 VANEM LAPSELE KESKKONNA LOOJANA	52
3.7.1 Füüsiline keskkond	52

3.7.2 Sotsiaalne ja emotsionaalne keskkond	55
3.8 HEA EMA JA HEA ISA KONSTRUEERIMINE	56
3.8.1 Hea ema konstrueerimine	57
3.8.2 Hea isa konstrueerimine	61
3.9 HEAKS VANEMAKS OLEMIST MÕJUTAVAD TEGURID	64
3.9.1 Lapsepõlve mõjud	64
3.9.2 Majanduslike ressursside mõju	65
3.9.3 Emal on ikkagi vaimsed probleemid - vanema tervise olukord.....	66
3.10 VANEMLUSE HINDAMINE.....	69
3.10.1 Eksimine vanemaks olemisel.....	69
3.10.2 Lapse perest eraldamine või pere toetamine	71
3.11 VANEMATE KOOSTÖÖVALMIDUS	75
3.12 LASTEKAITSETÖÖTAJA KOGEMUSTE ROLL HEA VANEMA KONSTRUEERIMISES	78
IV ARUTELU.....	82
4.1 HEA VANEM KUI IDEAAL.....	82
4.2 OOTUSED VANEMALE KESKKONNA LOOJANA	84
4.3 HEAKS VANEMAKS OLEMIST MÕJUTAVAD TEGURID	85
4.4 OOTUSED HEALE EMALE JA ISALE	89
4.5 LASTEKAITSETÖÖTAJATE ENDI KOGEMUSTE MÕJU	91
4.6 PIISAVALT HEA VANEMA KONTSEPTSIOONI RAKENDAMINE	91
KOKKUVÕTE.....	93
KASUTATUD ALLIKAD:	95
LISA 1 - INTERVJU KAVA	102
LISA 2 HINDAMISKOLMNURK.....	106

SISSEJUHATUS

Iga lapse vajadused ja lapsevanema oskused ning võimekus on erinevad. Lastekaitsetöötajad peavad oma töös mõistma laste ja vanemate vajadusi ning peresid vastavalt oma oskustele toetama. See, mis on piisavalt hea ühele lapsele, ei pruugi olla piisav teisele. Piisavalt hea vanema kontseptsiooni kohaselt pole vanem eksimatu, vaid on lapsele piisavalt hea, kui ta suudab täita lapse põhivajadused, tagada oma oskuste kohaselt lapsele hoole, armastuse, seada piire ning soodustada lapse arengut (Hoghugh ja Speight 1998).

Lastekaitseseaduse (2016) järgi kuulub lastekaitsetöötajate argipäeva laste heaolu hindamise kõrval ka vanemlike oskuste hindamine. Seega tuleb lastekaitsetöötajatel vanemaks olemist tõlgendada ning teha otsuseid, milline vanem on piisavalt hea oma lapsele. Hindamine lastekaitsetöös hõlmab seega nii lapse arengulisi vajadusi, vanema võimekust kui ka keskkonnast tulenevaid mõjusid ehk seisneb lapse ja pere olukorra mõtestamises (Department of Health 2000). See, aga kuidas lastekaitsetöötajad vanemaks olemist tõlgendavad, on ajas muutuv ja oleneb nende kogemustest ning teadmistest.

Lastekaitsetööd mõjutavad arusaamad sellest, kuidas lastekaitsetöötajad vanemaks olemist mõistavad ja tõlgendavad - igas ühiskonna institutsioonis, sealhulgas ka lastekaitseüsteemis kehtivad arusaamad mõjutatud inimeste omavahelistest interaktsioonidest ja sellest, kuidas luuakse ning mõistetakse erinevaid sotsiaalseid fenomene. Spetsialistide arvamuse uurimine on oluline, kuna näiteks mõistet perekond käsitlevad nad üheaegselt nii tavainimese kui ka professionaalina (Selg ja Strömpl 2002). Samuti väljenduvad spetsialistide arvamustes ühiskonnas kehtivad ootused vanematele, mida peetakse piisavalt heaks, mida mitte. Seega lastekaitsetöötajate tõlgenduste analüüsimine võimaldab mõista, mil viisil käsitletakse vanemaks olemist lastekaitsetöös, milliseid ootusi vanematele oma töös seatakse ning kuidas mõjutavad need arusaamad tehtavaid otsuseid ja lastekaitsetöö praktikat.

Mulle pakkus huvi lastekaitsetöötajate tõlgenduste uurimine vanemaks olemisest, kuna märkasin ise praktilises töös, et lastekaitsetöötajad hindavad vanemaid lähtudes erinevatest vaatepunktidest ja standarditest. Lastekaitsetöös tuleb praktikas ette keerulisi juhtumeid, mille puhul tuleb lastekaitsetöötajatel otsustada, mis on lapsele piisav ning kuidas seda saavutada ja sealjuures vanemat toetada. Lastekaitsetöötajad peavad olema äärmiselt refleksiivsed ja empaatilised, omama teadmisi mitmesugustes valdkondades, et mõista nii lapse kui ka vanemate vajadusi.

Eestis on uuritud lastekaitsetöötajate arvamusi lapse heaolu hindamisest (Toros 2011, Toros 2015, Pint 2016), ent vanemate hindamist ja vanemaks olemise konstrueerimist lastekaitsetöös on vähe käsitletud. **Minu magistritöö eesmärgiks** on õppida tundma lastekaitsetöötajate lapse ja perekonna hindamise protsessis kasutatavaid tõlgendusi vanemaks olemisest. Töös püstitasin järgnevad uurimisküsimused:

1. Millisena konstrueerivad lastekaitsetöötajad vanemat lastekaitsetöös?
2. Kuidas tõlgendavad lastekaitsetöötajad vanemaks olemise ja lapse heaolu omavahelist seost?
3. Mida räägivad lastekaitsetöötajad oma igapäevatoos toimuvast lapse ja vanema olukorra hindamisest?

Uurimuse läbiviimiseks kasutasin kvalitatiivset uurimismeetodit - viisin läbi poolstruktureeritud individuaalintervjuud lastekaitsetöötajatega, mille üheks osaks oli vinjettide kasutamine.

Töö koosneb neljast osast: teema teoreetiline ülevaade, uurimise läbiviimise kirjeldus ja uurija refleksiivsus, tulemuste analüüs ning arutelu. Töö teoreetilises osas käsitlen vanemlike oskuste käsitlemist, piisavalt hea vanema kontseptsiooni ning hindamis põhimõtteid lastekaitsetöös. Minu magistritööd toetavaks teoreetiliseks raamistikuks on sotsiaalkonstruksionism, mis aitab mõista, kuidas sotsiaalseid fenomene luuakse ja mida nende fenomenide all mõistetakse.

Minu magistritöö võiks eelkõige pakkuda huvi sotsiaaltöö praktikutele, kes vanemate ja lapse hindamisega kokku puutuvad, aga ka üliõpilastele ja teistele teemast huvitatuile.

Täna oma magistritöö juhendajat Merle Linnot, kelle kannatlikkus, toetavad mõtted ning inspireeriv suunamine aitasid viia töö kirjutamisel sihini. Samuti tänan töö retsensenti konstruktiivse tagasiside ja heade mõtete eest ning uurimuses osalenud lastekaitsetöötajaid. Lisaks võlgnen tänu oma perele ning kolleegidele.

I TEOREETILINE ÜLEVAADE

1.1 SOTSIAALKONSTRUKTSIONISM

Tööd toetavaks raamistikuks on sotsiaalkonstruksionism. Sotsiaalkonstruksionismist lähtudes on sotsiaalne reaalsus inimeste poolt konstrueeritud ning inimesed osalevad selles konstrueerimises oma isikliku ajaloo, hoiakute, arusaamade ja väärtustega. Strömpl (2012) selgitab analüüsides erinevaid autoreid, et sotsiaalne konstruksionism on suund, mida mõjutab kollektiivne tegevus. Sotsiaalkonstruksionismile on omane kriitilisus maailma mõistmise viiside suhtes, tõlgenduste ja tähenduste olulisus, mida me loome ning see, et tähendused tekivad interaktsioonide kaudu. Lastekaitsetöös on samuti oluline mõista, kuidas luuakse spetsialistide poolt tähendusi ja kuidas mõistetakse vanemaks olemist. Lastekaitsetöötaja tõlgendab sotsiaalset maailma vastavalt sellele, kuidas käsitleb ühiskond laiemalt vanemaks olemist. See, mida mõistakse piisavalt hea vanema all ja kuidas vanemlust tõlgendatakse, luuakse omavahelises suhtluses, mis omakorda kujundavad ühiskonnas kehtivad normid. Seega saab ka sotsiaaltööd ja lastekaitsetööd käsitleda sotsiaalkonstruksionismi valguses, mistõttu on oluline uurida, kuidas lastekaitsetöötajad oma tööd tõlgendavad.

Jagatud vaated inimeste vahel sellest, kuidas asjad toimivad, aitavad inimestel oma elu struktureerida (Payne 2014). Arusaamad vanemaks olemisest peegeldavad ka lastekaitsetöös kehtivaid väärtusi ning aitavad mõtestada, kuidas vanemaks olemist mõistetakse ning mil moel sellest räägitakse. Lastekaitsetöötajate arusaamu vanemaks olemisest luuakse nii erialase kui ka isikliku suhtluse kaudu ning vanemaks olemisest rääkimine ja selle mõistmine aitab lastekaitsetöötajatel oma tööd mõtestada ja piiritleda.

Lastekaitsetöö on osa sotsiaaltööst, seega lähtub ka vanemaks olemise hindamine sotsiaaltöös kehtivatest väärtustest. Sotsiaaltöö ülemaailmse definitsiooni järgi (Global Definition of Social Work 2014) on peamised väärtused sotsiaaltöös inimõigused, erinevuste austamine, kollektiivne vastutus ja sotsiaalne õiglus. Vanemaks olemist tuleb lastekaitsetöötajatel samuti käsitada lähtuvalt sotsiaaltöö väärtustest, näiteks peaks lastekaitsetöötaja vanemaks olemist toetama - aitama vanemal oma vanemlikkust teostada, mitte tema rolli nõrgemaks tegema. Sotsiaaltöö sotsiaalselt konstrueeritud distsipliin, mida luuakse igapäevaste sotsiaalsete suhete kaudu inimeste vahel ja see on mõjutatud ümbritsevast keskkonnast - nii sotsiaalsest kui ka kultuurilisest kontekstist (Payne 2006). Seega võib öelda, et lastekaitsetöös kehtivad

arusaamad tekivad mõjutatult kontekstist, kus neid luuakse. See, millised ootused kehtivad vanematele ühes keskkonnas, ei pruugi olla sarnaselt mõistetavad mõnes teises. Samuti sõltub vanemaks olemise mõistmine lastekaitsetöös viisist, kuidas mõistetakse lapse heaolu ning ootusi vanemale ning mil viisil neist räägitakse.

Koos teadmiste arenguga muutuvad meie käsitletud asjadest ja selle kaudu ühiskonna reaktsioonid (Strömpl 2012). Strömpl (2012) peab oluliseks, et sotsiaalne konstruksionism ei taotle kõikehõlmavate seaduspärade avastamist, vaid uurib, kuidas toimub konstrueerimise protsess ja selle mõistmine. Samal viisil areneb ka lastekaitsetöö ja seal kehivad käsitletud, mistõttu on oluline mõista, kuidas aja jooksul nende mõtestamine muutub. Sotsiaaltööd ei saa igal pool, igas ajas ning kultuuriruumis ühtemoodi defineerida, kuna see on ajas muutuv vastavalt sellele, kuidas muutub ka ühiskond ning koos nendega klientide ja spetsialistide vaated (Payne 2014). Sotsiaalkonstruksionismi (Reder, Duncan ja Lucey 2003:4) järgi on vanemaks olemise parameetrid sotsiaalselt konstrueeritud ning ajas muutuvad ja arenevad. Seega mõjutab tõlgendusi vanemaks olemisest ja sellest, milline vanem on piisavalt hea ühiskonnas levinud hoiakute ja väärtuste süsteem ning selle süsteemi sees ka sotsiaaltöö kui eriala areng ning muutumine. Kusjuures see, kuidas mõistetakse vanemaks olemist ühes kultuuris, ei pruugi ühtida sellega, kuidas tehakse seda mõnes teises kultuuriruumis ja lastekaitse süsteemis, kuna väärtusi ja hoiakuid konstrueeritakse omavahelise suhtluse käigus. Seega sõltub vanemaks olemise mõistmine sellest, millist vanemlikku käitumist ühiskonnas aktsepteeritakse ja millist mitte.

Sotsiaalkonstruksionismi järgi (Strömpl 2012) saab inimesest konkreetne inimene ehk subjekt siis, kui tal areneb suhtluses teistega identiteet, näiteks areneb vanema roll ja identiteet siis, kui ta suhtleb lapsega. Täheks, mida ühiskonnas objektidele, rollidele või nähtustele omistatakse, peegelduvad inimeste arusaamad, mis on tekkinud suheldes teistega (Strömpl 2012). Niisiis tähendused lastekaitsetööst, lapse heaolust ja piisavalt heast vanemast on mõjutatud ühiskonnas ja kultuuris kehtivatest väärtushinnangutest, seadusest, tõlgendustest ja teadmistest, mida inimesed koos loovad.

1.2 VANEMLIKUD OSKUSED

Vanemaks olemise mõistmist lastekaitsetöös seostan oma magistritöös vanemlike oskuste mõistmisega. Järgnevas peatükis selgitan lähemalt vanemlike oskusi mõjutavaid tegureid,

kiindumussuhte mõju vanemaks olemisel, positiivseid vanemlikke oskusi ning kasvatustüülide seost vanemlike oskustega

Vanemlike oskuste mõjutajad

Vanemaks olemist ja selleks vajalikke oskusi on keerukas defineerida, kuna need sõltuvad igast indiviidist - tema oskustest, keskkonnast, valmidusest õppida ning uskumustest selle kohta, mida peaks lapsevanem tegema, kuidas käituma ja milliseid väärtusi lapse kasvatamisel järgima. Samas sõltub vanemaks olemine ka ootustest, mida seab vanemale ühiskond tervikuna. Lastekaitsetöötajate arusaamu vanemaks olemisest mõjutavad ühiskonna ootused, kuna lastekaitsetöötajatel tuleb hinnata, kas vanemad vastavad ühiskonna ootustele vanemaks olemisel. Vanematelt oodatakse, et nad pakuksid oma lastele igakülgset hoolt, armastust ja turvatunnet, suudaksid last vastavalt tema vajadustele arendada ning õpetaksid lastele oskusi, mis tagasid lapse eduka hakkamasaamise täiskasvanueas. See, kuidas ja mil viisil vanemad last kasvatavad ja tema arengut toetavad, on iga lapsevanema puhul erinev ning ainulaadne.

Psühholoog Urie Bronfenbrenneri (1979) järgi mõjutavad lapse arengut enim erinevad süsteemid, lapse suhted neis süsteemides olevate inimestega ning seal kehtivad rollid ja reeglid. Sinna süsteemidesse kuuluvad nii lapse suhted välismaailmaga, keskkonnaga ja lähedastega, kusjuures emotsionaalsed suhted vanema ja lapse vahel mõjutavad mõlemat osapoolt, sealhulgas ka vanemlikke oskusi. Suhted vanema ja lapse vahel omakorda sõltuvad nii vanemate enda iseloomust, lapse kasvatamisega seotud uskumustest, suhtumisest, hariduslikust taustast ning ka teistest inimestest, kes vanema ja lapse suhtlusvõrgustikku kuuluvad. Seega mõjutavad vanemaks olemist ja selle tõlgendamist nii pere ja lapse lähivõrgustikku kuuluvad inimesed kui ka laiemad sotsiaalsed suhted.

Vanemlus on kui sotsiaalne suhe, mis on mõjutatud lapsevanemate enda kogemustest oma vanematega, nende enda psühholoogilisest seisundist, lapse iseloomust ning ümbritsevast sotsiaalsest keskkonnast (Reder jt 2003). Nende autorite sõnul on vanema eesmärgiks kaasa aidata lapse igakülgele arengule, tagades talle selleks turvalise keskkonna. Ühiskonna ja lastekaitsetöötajate ootused ning tõlgendused vanemaks olemisest kujundavad lastekaitsetöös ka vanema enda arusaamu oma rollist, kuna vanem peaks kohandama oma käitumist vastavalt nende ootusele.

Kiindumussuhe vanemlike oskuste mõjutajana

Kiindumusteooria looja Bowlby (1988) järgi on lapse esimesed eluaastad eriti kriitilise tähtsusega lapse arengus, kuna siis peaks lapsel arenema psühholoogiliselt turvaline suhe vanemaga (eelkõige tõi Bowlby varasemates töödes näiteks suhet emaga). Vanem peaks sel ajal suutma lapse vajadustele soojalt reageerides tagada lapsele turvalise keskkonna, mis on aluseks lapse hilisemale arengule, teiste inimestega loodavatele suhetele ja käitumismustritele. Bowlby (1973, 1980, 1982 Pezzot-Pearce ja Pearce 2004 kaudu) selgitab, et kui vanem tagab väikelapsele tundliku ja adekvaatselt reageeriva hoole, siis lapsed tajuvad, et nad on seda väärt ning vastavalt sellele tõlgendavad ka teisi välismaailma sündmusi oma elus. Bowlby järgi on turvaline kiindumussuhe vanemaga lapse arengus võtmetähtsusega ning aitab lapsel mõista oma tundeid ja kujundada oma mina ning mõiste seda, kas ta suudab teisi usaldada. Seega on vanemlike oskuste mõjutajaks ning kujundajaks ka turvaline kiindumussuhe lapsega, mis aitab tagada lapse jaoks täisväärtuslikku arengut.

Vanema võimet luua kiindumussuhe lapsega võib mõjutada tema enda kiindumussuhte kogemus - vanemal võib olla keeruline oma lapsega kiindumussuhet luua, kui ta ise pole seda kogenud. Samuti võib mõjutada vanema kiindumussuhte arengut oma lapsega see, kui vanem ise kogeb parasjagu stressi, mis ei võimalda tal lapse vajadustele turvaliselt vastata (Webb 2011; Solomon ja George 1996 Baker 2003 kaudu). Vanema kiindumussuhte arengut lapsega mõjutab tema enda suhtumine lapsesse juba sünnieelselt ja ootused seoses lapse sünniga - kui vanema ettekujutus ja ootused on negatiivse tähendusega, mõjutab see suhtumist lapsesse ning kiindumussuhte arengut ehk seda, kui tundlikult suudab ema lapse vajadustele reageerida ja turvalise suhte luua (Baker 2003). Seega võib öelda, et vanema kiindumussuhe oma lapsega hakkab arenema juba enne lapse sündi ning on mõjutatud vanema enda kogemustest, suhtumisest, emotsionaalsest seisundist enne ja pärast lapse sündi.

Positiivsed vanemlikud oskused ja mõju lapsele

Lisaks kiindumussuhte olulisusele on vanemlike oskustena kirjeldatud hoolitsemist (nii füüsiline, sotsiaalne kui emotsionaalne heaolu ning lapse kaitsmist väärkohtlemise ja kahju eest), oskust kontrollida ja lapsele piire seada ning oskust tagada lapsele vajalik areng. Sealjuures peaks vanematel olema teadmised lapse arengupotentsiaalidest ja vajadustest, oskus last mõista ning vältida võimalikke last kahjustavaid tegureid, motivatsioon ehk suutlikkus

vajadusel ohverdada enda vajadused ja soov last kaitsta, ressursid - nii materiaalsed kui ka personaalsed ja võimalused, näiteks aeg, koht (Hoghughi 1997 Reder jt 2003:5 kaudu).

Positiivse mõjuga vanemlust on kirjeldatud kui autoriteetset, sooja, kindlaid piire seadva, vajadusi tundva, puudusi aktsepteeriva, etteennustatava, järjepideva, indiviidi austava, avatud ja efektiivsete kommunikatsioonioskustega ning empaatilist vanemat. Samas negatiivse mõjuga vanem lapse jaoks on autoritaarne, külm, vaenulik, ei oska järjepidevaid reegleid seada, on tõrjuv, ettearvatu, ei oska vajadustele reageerida, ei taga piisavat järelvalvet, on karistav ja ebasobivate ootustega (Pugh 1998 Hayden 2007:63 kaudu). Sealjuures on erinevad autorid (Pugh 1998 Hayden 2007:63 kaudu; Luster ja Okagaki 2005) rõhutanud, et positiivne vanemlus ja oskused sõltuvad paljuski laiemast sotsiaalsest keskkonnast, näiteks sissetulekust, eluasemest, heast vaimsest ja füüsilisest tervisest, töökohast, tugiteenuste kättesaadavusest, individuaalsest temperamendist, vanemate haridusest ja töökohast, paarisuhtest ning kogukonna mõjutustest. Võib öelda, et vanemaks olemine on keerukas ning mõjutatud paljudest erinevatest teguritest, mis sõltuvad nii vanemast endast kui ka keskkonnast tulenevatest asjaoludest.

Vanema suhe ja suhtlusviis lapsega võib mõjutada lapse arengut ja ka tema aju arengut (Landy ja Menna 2006:16). Sealjuures mõjutavad lapse arengut mõlemad vanemad, mitte ainult ema. Samuti võib tundlik reageerimine lapse soovidele ja soe suhe võib parandada lapse neuroloogilist ja biokeemilist ülesehitust ning soodustada lapse positiivset arengut. Teisalt aga kui laps-vanem suhe on osavõtmatu, karistav, emotsionaalselt kauge, lapse vajadustele mittereageeriv, võib lapse areng olla ohustatud ning lapsel võivad tekkida ka erinevad psühhopatoloogiad (Landy ja Menna 2006). Järelikult on vanemlikud oskused lapsele positiivse mõjuga siis, kui vanem suudab reageerida lapse soovidele ja vajadustele tundlikult ning olla lapsega emotsionaalselt soe.

Pecora jt (2010) järgi on lastele kasulikud emotsionaalselt positiivsed suhted täiskasvanutega, kes suudavad vastutada, lapsele täielikult pühenduda ja tagada selle, et laps õpiks ise täiskasvanueas terveid suhteid looma. Vastupidised suhted on aga last kahjustavad, kuna põhjustavad lapsele stressi, traumeerivad neid ja vähendavad lapse võimekust õppida ning sotsiaalseid suhteid luua. Seega on vanemlike oskuste puhul ühelt poolt oluline lapse ja vanema suhete kvaliteet, kuna see mõjutab otseselt lapse arengut ning teisalt vanema enese heaolu ja vajadused, kuna see omakorda mõjutab last ning kogu pere funktsionaalset toimimist.

Kasvatusstiilide mõju vanemlikele oskustele

Vanemlikud oskused on seotud ka lapsevanemate kasvatusstiilidega, mistõttu saab vanema kasvatusstiili seostada vanema käitumise mõjuga lapsele. Arengupsühholoog Diana Baumrind (1991) näiteks on uurinud nelja tüüpi kasvatusstiile. Esiteks autoriteetne, mille kohaselt on vanemad lapse vajadusele vastavad, lapse suhtes osavõtlilikud ja suudavad seada last toetavaid piire. Teiseks leebed, järeleandlikud vanemad, kes vastavad küll lapse vajadustele ja on osavõtlilikud, ent ei suuda seada lapsele piire. Kolmandaks autoriteetsed vanemad, kes ei ole lapse suhtes osavõtlilikud ja tundlikud ning kes seavad lapsele liigselt kontrollivaid piire, mis ei toeta lapse arengut. Neljandana tõi ta välja ükskõiksed, emotsionaalselt kauged vanemad, kellel pole lapse üle kontrolli ja kes pole lapse suhtes emotsionaalselt soojad ega osavõtlilikud. Tema käsitluse järgi on lapse jaoks parim vanema kasvatusstiil autoriteetne kasvatus ehk hea vanem on see, kes suudab vastata lapse individuaalsetele vajadustele, ent oskab samas seada lapsele ka mõistlikke piire. Seega vanema kasvatusstiilid mõjutavad ja kujundavad vanema oskusi.

Eelnevale toetudes võib öelda, et vanemlike oskusi mõjutavad nii keskkond, vanema ja lapse vaheline kiindumussuhe ning vanema kasvatusstiilid. Vanemlikud oskused, nagu hoolitsemine, piiride seadmine, lapse arengu tagamine, emotsionaalselt soe suhtlusviis ning lapse vajadustele reageerimine, on lapse arengu ja edasise elukäigu jaoks äärmiselt olulised. Seetõttu peavad vanemad suutma vastata ühiskondlikele ootustele ning vanemlike oskusi kasutades ja arendades tagama lapse igakülgse heaolu.

1.3 PIISAVALT HEA VANEM

Peatükis selgitan piisavalt hea vanema mõistet ja selle kontseptsiooni rakendamist lastekaitsetöös.

Piisavalt hea vanema kontseptsioon D. W. Winnicotti järgi

Algselt lõi piisavalt hea ema kontseptsiooni 1965. aastal inglise pediaater ja psühhoanalüütik Donald Woods Winnicott, olles mõjutatud psühhoanalüütilistest ideedest. Winnicott uuris eelkõige väikelaste ja emade vahelisi suhteid ning tema järgi on ema ja lapse suhe keskne suhe lapse sisemaailma arengus. Tema järgi on piisavalt hea ema see, kes loob lapse jaoks hõlpsa keskkonna arenguks ja kohandab oma elukorraldust ning käitumist vastavalt lapse vajadustele (Butler ja Roberts 2004: 90). Winnicott kirjeldab ema-laps suhet järgnevalt: algselt tunneb laps ema kõlvõimsust, sellele järgneb suhtelise sõltuvuse etapp, kus nii ema kui laps mõistavad üksteisest sõltumist ja õpivad ka kaotusega toime tulema. Seejärel toimub iseseisvumise etapp,

mille käigus ema laseb lapsel samm-sammult iseseisvuda, kuna see aitab lapsel kohaneda ja tutvuda välise maailmaga ning samas arendada lapses iseseisvumise tunnet. Winnicotti järgi on piisavalt hea ema see, kes aitab lapsel sõltuvussuhtest järk-järgult vabaneda, mitte ei tekitas temas tunnet, et ta on järsku üksi jäetud. Emast iseseisvumine toimub samm-sammult ja see aitab lapsel ette ennustada, mis võib juhtuda ja aitab temas tekitada enesekontrolli tunnet (Winnicott 2006; Winnicott The good enough mother 2015 kaudu).

Piisavalt hea ema peaks Winnicotti järgi olema see, kes suudab lapse vajadusi ja emotsioone mõista, olla lapsele toeks ja õpetada toime tulema negatiivsete emotsioonidega. Samas on piisavalt hea ema see, kes suudab lapsele tagada turvalisuse, füüsilise ja emotsionaalse hoole ning loob lapsele kaitsva ja arengut soodustava keskkonna, ent kui ema eksib, siis proovib ta uuesti lapse vajadustele vastata. Tema järgi on ema lapsele piisavalt hea juhul, kui ta muretseb oma lapse pärast, täidab tema vajadusi ja aitab seeläbi välja arendada lapse tõelise mina (Winnicott 2006).

Piisavalt hea vanem eksib

Winnicotti (1957,1964 Choate ja Engstrom 2014:368 kaudu; Winnicott 2006) käsitlese järgi, selleks, et last edukalt kasvatada, ei pea vanem olema perfektne, vaid just nimelt piisavalt hea, vastates lapse vajadustele ja tagades keskkonna, mis soodustab lapse arengut. Ta toob välja, et inimesed ei suuda alati õigesti käituda ja ka laste kasvatamisel tehakse vigu, kusjuures ta rõhutab seda, et piisavalt hea tähendab, et aeg-ajalt võib vanem lapse kasvatamisel ebaõnnestuda, ent tal peab olema võimalus oma läbikukkumist heastada ja püüda uuesti lapse vajadustele vastata. Näiteks selgitab ta, et väikelapse jaoks on oluline mõista seda, et ta võib negatiivseid tundeid väljendada, ilma, et ta sellega emale haiget teeks. Seega on ema ülesandeks luua keskkond, kus laps tunneb end turvaliselt negatiivseid tundeid kogedes ja väljendades, kuna ta teab, et ema reageerib neile ning seeläbi toimub lapse areng ja iseseisvumine (Winnicott 2006).

Peresotsiaaltöö käsiraamatu (Collins, Jordan ja Coleman 2007) järgi ei suuda ükski vanem kogu aeg teha õigeid asju õigel ajal, vaid vahel lapsevanemad ka ebaõnnestuvad, mistõttu võiks vanemaks olemisel eesmärgiks olla mitte perfektsus ega täielik eksimatus, vaid just piisavalt hea reageerimine oma lapse vajadustele. Vanemaks olemine on kompleksne ja mõjutatud mitmetest erinevatest teguritest, nagu keskkond, tervis, vanema isiklikud lapsepõlve kogemused jm, mistõttu ei pruugi vanemad käituda ilma vigu tegemata ja võivad ka eksida,

seepärast tuleb vanem-laps suhte puhul ka arvesse võtta ümbritseva keskkonna mõju (Webb 2011:65).

Piisavalt hea vanem tänapäeva kontekstis

Hiljem kandsid teised autorid Winnicotti piisavalt hea ema kontseptsiooni piisavalt heale vanemlusele, kuna lapse arengut ei mõjuta ainult ema, vaid ka teised lapse lähedased (isa, vanavanemad, sugulased, laiem suhtlusringkond jt). Piisavalt hea vanema mõistmine on ajas muutuv ning ühtset ja ühest definitsiooni sellele, mis on lapse jaoks piisav, on raske leida, kuna see sõltub ka lapse arengust (Collins jt 2007). Sotsiaaltöös kasutatakse piisavalt hea vanema kontseptsiooni vanema käitumise ja lapse heaolu hindamisel lastekaitsetöös. Sotsiaaltöös annab piisavalt hea vanema kontseptsioon raamid hindamiseks ning võib aidata luua sotsiaaltöötajatele vanemaks olemise hindamise mõõdupuud ja tuge. Tuleb silmas pidada, et piisavalt hea vanemluse tõlgendamine sõltub kontekstist ja iga konkreetse lapse vajadustest. Järgnevalt kirjeldan piisavalt hea vanema käsitlusi tänapäeval.

Hoghughi ja Speight (1998) kirjutavad, et piisavalt hea vanemlus on kui protsess, mis koosneb füüsiliste vajaduste kõrval eelkõige emotsionaalsetest vajadustest, nagu armastusest, hoolet ja pühendumisest; järjepidevast piiride seadmisest lapsele ning lapse igakülgse arengu soodustamisest. Nimetatud vajaduste mittetäitmise korral pole vanem piisavalt hea ning see võib lapse jaoks täiskasvanueas põhjustada mitmesuguseid probleeme. Choate ja Engstrom (2014) uurides piisavalt hea vanema kontseptsiooni Inglismaa lastekaitsetöös, pakuvad kirjanduse põhjal piisavalt hea vanemluse sisuks vanema suutlikkust luua lapse jaoks turvalisus kogukonnas ja perekonnas, vanema võimet mõista sõltuvuskäitumist, selle mõju (nt alkoholisõltuvus) talle endale ning lapsele ja vanema valmisolekut sõltuvusest loobumise nimel tegutseda. Piisavalt hea vanemlus hõlmab ka vanemate endi vaimse ning füüsilise tervise mõjusid, lapse individuaalset mõistmist ja unikaalsuse toetamist, hellitamist ja soojuse pakkumist lapsele, väliste tugi- ja toetusvõrgustike kasutamist ning võimekust muutuda (Choate ja Engstrom 2014).

Angloameerika kontekstis minimaalsed tingimused ehk piisavalt hea vanema komponendid, mida spetsialistide arvates peab vanem tagama, on tingimusteta hool ja armastus, lapse põhivajaduste, nagu toit, füüsilised vajadused, turvalisus ning kognitiivsete ja arenguliste vajaduste mõistmine ja tagamine ning lapse emotsionaalsetele vajadustele reageerimine (Kelleti ja Apps 2009; Budd, Clark ja Connell 2011 Choate ja Engstrom 2014 kaudu). Samuti

lapse vajaduste seadmine esikohale, lapsele rutiini ja järjepideva hoolitsuse tagamine, probleemide tunnistamine ning tugiteenuste vastuvõtmine (Kellet ja Apps 2009:46).

Näiteks Inglismaa liberaalses lastekaitseüsteemis lähtutakse sellest, et on oluline anda igale vanemale võimalus näidata, et nad suudavad olla piisavalt head ja pakkuda vanematele oma rollis tuge. Sealjuures on tähtis vältida automaatseid, negatiivseid oletusi erinevate vanemaks olemise viiside suhtes (Good Enough Parenting 2014). Lastekaitsetöötaja peab olema teadlik erinevatest kasvatusviisidest ja nende võimalikest mõjudest lapsele, ent ei tohiks hukka mõista enda kultuurist erinevate vanemate kasvatusviise.

1.4 HINDAMINE LASTEKAITSETÖÖS

Peatükis selgitan hindamise põhimõtteid ja kirjeldan hindamise erinevaid aspekte lastekaitsetöös. Kirjeldan lapse hindamist ja kaasamise olulisust, vanema hindamise erinevaid tahke ning keskkonnast tulenevaid mõjusid hindamisprotsessile.

Kirton (2009) kirjeldab hindamisprotsessi töös laste ja peredega info kogumisena, mille alusel tehakse lastekaitsetöös otsuseid, planeeritakse sekkumisi ning millest sõltuvad ka sotsiaaltöös kasutatavad ressursid. Hindamine sotsiaaltöös on keerukas ja analüütiline protsess, mille käigus tuleb spetsialistil kaalutada erinevaid käitumisviise, tõlgendada vanema oskusi ja lapse vajadusi ehk otsustada, mida vajab laps ning mil määral tema vajadused on täidetud. Ühelt poolt eeldab hindamine just kui mingeid kindlaid standardeid ja mõõdupuid, millele tugineda, teisalt ka seda, et võetakse arvesse hindamise inimlikku, ettearvamatut ja interaktsioonilist iseloomu. Hindamine sotsiaaltöös on ühelt poolt nii kunst, kus pole kindlaid standardeid, kuid teisalt teadus, mida võiks täpselt mõõta (Parker ja Bradley 2007). Lastekaitsetöötajal tuleb hinnata nii lapse heaolu, keskkonda, kus laps kasvab ja mis teda mõjutab ning vanemate suutlikkust - nende omavahelist vastastikku mõju on aga keeruline mõõta. Lastekaitsetöötajal on kohustus oma otsuseid hindamisprotsessis nii kliendile kui ka laiemalt ühiskonnale põhjendada ning selgitada, millele ta oma töös tugineb.

``Abivajavate laste ja perede hindamisraamistik``

1980-ndatel loodi Inglismaal juhised lapse ja pere vajaduste hindamiseks, mis hõlmasid probleemi põhjuste kirjeldamist, lapse arengut, lapse, spetsialisti ja vanemate arusaamist olukorrast, pere koosseisu, vanemate või hooldajate profiili, peresuhteid ja paarissuhet, lähivõrgustikku, majanduslikku olukorda ja füüsilisi elutingimusi (Department of Health 2000). Ühiskonnas oli aga vajadus veelgi selgemate juhiste järgi, mis keskenduksid veelgi

laiahaardelisemalt lapse arengule (Kirton 2009). Seega 2000. aastal avaldati Inglismaa valitsuse poolt riikliku poliitika osana ``Abivajavate laste ja pere hindamisraamistik`` (*The Framework for the Assessment of Children in Need and Their Families*), mis tutvustas lastekaitsetöö võimaliku hindamisraamistiku. Selle hindamisraamistiku kohaselt peab hindamine lastekaitsetöös olema lapse-keskne, põhinema lapse arengul, olema ökoloogilise lähenemisega, dünaamiline, tagama kõigile lastele ja peredele võrdsed võimalused, kaasama lapsi ja peresid. Samuti tuleb selle hindamisraamistiku kohaselt välja selgitada nii puudused kui tugevused, teha koostööd eri ametkondade vahel, lähtuda tõenduspõhistest praktikatest ning viia hindamisi läbi paralleelselt teiste pere abistavate teenuste osutamisega. Nimetatud hindamisraamistiku võrdsete kolmnurga külgedena kujutatud valdkondadeks on lapse areng, vanemlik võimekus ning pere ja keskkonna mõjutegurid, mis kõik on omavahelises seoses (Department of Health 2000). Reder jt (2003) põhjendavad, et vanemaks olemine on sotsiaalne suhe, mis on just eelnimetatud hindamisraamistiku osadest mõjutatud. Sealjuures ei lähtuta raamistiku kasutamisel mitte ideaalist, vaid sellest, mis on lapse jaoks piisavalt hea. Järgnevalt selgitan hindamise erinevaid aspekte lähtudes kolmnurksest hindamisraamistikust (vt joonist lisa 2).

1.4.1 Lapse heaolu hindamine ja kaasamine

Iga lapse vajadused on erinevad ja sellest tulenevalt on ka vajalikud vanemlikud oskused iga lapse puhul erinevad, mistõttu tuleks kaaluda just seda, mida iga vanem suudab oma lapse vajadustest lähtuvalt tagada (Choate ja Engstrom (2014)). Siinkohal võivad lapse vajadused ja heaolu sõltuda tema tervisest, keskkonnast, hariduslikest võimalustest, iseloomust, geneetikast jm. Seega tuleb lastekaitsetöötajail lapse heaolu hinnates tähele panna ja analüüsida erinevaid heaolu mõjutavaid aspekte, ent peamise ning olulisemana võiks siiski silmas pidada lapsekesksust. Eestis koostatud laste ja pere hindamisjuhendi (2009:4) järgi tähendab lapsekesksus, et last ümbritsevat maailma vaadatakse läbi lapse silmade ja tunnetuse, õpitakse tundma tema enda unikaalseid kogemusi ning ka vanemate endi kogemusi lapsest.

Lapse heaolu hindamine ja lapsest lähtumine on seotud lapse arvamuse välja selgitamisega ning selle arvestamisega otsustamisel. Lastekaitsetöötajal tuleb lapse ja pere heaolu hinnates võtta arvesse lapse arvamust, kuna see võib anda olulist infot ka vanema ja tema käitumise kohta, mis omakorda mõjutab lastekaitsetöötaja tõlgendusi vanemast. Samas on laste ja pere heaolu uurija Sally Holland (2001) tõdenud, et lastekaitsetöös on laste endi arvamus sageli vahendatud täiskasvanute poolt ning erinevad praktikud omistavad lapse subjektiivsele häälele

erineva tähtsuse ja kaalu. Hollandi (2001) sõnul on laste hääl lastekaitsetöö hindamisprotsessis sageli esindatud selle kaudu, kuidas nad suhtlevad oma vanematega, vähem tuuakse esile lapse enda subjektiivset arvamust teiste eluvaldkondade kohta ning sageli oletavad spetsialistid, mida laps arvab või võiks arvata. Ka Arad-Davidzon ja Benbenishty (2008) on uurides lastekaitsetöötajate otsustusprotsessi kirjutanud, et lastekaitsetöötajad ei arvesta sageli juhtumites, kus tuleb laps perest eraldada või vastupidiselt perega taas ühendada, piisavalt lapse enda ega vanema soovidega ning arvamusega. Tänapäevane lastekaitsetöö ja lapsepõlve käsitus aga eeldavad, et lapse heaolu hindamisel lastekaitsetöötaja oskab ja suudab arvestada ka lapse enda perspektiivi, küsida lapse arvamust ja lähtuvalt lapse arengutasemest selgitada välja tema soovid. Lapse arvamuses ja selle uurimises võib lastekaitsetöötaja jaoks peegelduda olulisi aspekte vanema kohta, mis aitavad otsustada lapse abistamisprotsesses tehtavates otsustes.

Eesti lastekaitseseadus (2016) sätestab, et lastekaitsetöötaja on kohustatud välja selgitama ja dokumenteerima lapse arvamuse ning võtma seda arvesse ka juhtumikorralduses. Lastekaitseseadus § 21 (2016) viitab, et juhul, kui lapse huvid erinevad tema arvamusest või tehakse otsus, mis ei ühti lapse arvamusega, tuleb seda lapse jaoks eakohaselt selgitada ja põhjendada. Eesti lastekaitseüsteemis puuduvad ühtlased hindamiskriteeriumid ja tavad selle kohta, mida hinnatakse, kas lapse vajadusi, nagu lapse tervislikku seisundit, vaimset tervist, kooliedu, identiteeti puudutavaid vajadusi või hoopis vanemlust (Tulva ja Viiralt 2006). Lastekaitsetöötajate hindamiskogemused on väga erinevad nii hindamise eesmärkidelt kui ka põhimõtelt, samuti pole lastekaitsetöötajate seas tavapärane lapse enda otsene kaasamine hindamisse (Toros 2011). Võib järeldada, et lapse heaolu hindamine ja lapse enda kaasamine on tähtsad komponendid vanema hindamisel ja mõistmisel, kuna lapse käest saadav info võib mõjutada lastekaitsetöötaja tõlgendusi vanema kohta ning anda teavet hindamisotsuste tegemiseks ja lapse abistamiseks. See, mis on lapse jaoks piisavalt hea sõltub eelkõige konkreetse lapse vajadustest, seega on lapse vajaduste välja selgitamisel oluline, kuidas ja mil viisil lastekaitsetöötaja oskab last hindamisprotsessi kaasata ning tema vajadustega arvestada.

1.4.2 Vanema hindamine lastekaitsetöös

Howitt (1992:123 Holland 2004:92 kaudu) kirjutab, et sotsiaaltöötajad hindavad vanemaid lähtudes ühiskonnas kehtivatest raamidest või standarditest, mille käigus sotsiaaltöötaja just kui kontrollib vanema omadusi ja oskusi, võrreldes neid teatud sotsiaalsete normidega. Näiteks võib olla lastekaitsetöötajal selge arusaam või ettekujutus, millised on vanemad, kes

väärkohtlevad oma lapsi - kuidas nad käituvad, millised välja näevad jmt, mistõttu võib lastekaitsetöötaja hakata vanemates otsima just kui kinnitust oma arusaamadele, et ettekujutus teatud viisil käituvast vanemast vastab just kui mingitele kindlatele normidele. Vanemate kontrollimine, kas ta vastab mingile ühiskonna normile, võib muuta lastekaitsetöö pidevaks tõendite otsimiseks ja vanemate ressursside märkamiselt viia fookuse hoopis nende puudustele ning probleemidele.

Paljudes riikides on lastekaitsetöös kasutusele võetud minimaalsed vanemaks olemise standardid ja vanemate käitumise vastavus nendele, sealjuures püütakse vanemaid erinevate teenuste pakkumise kaudu toetada. Näiteks Choate ja Engstromi (2014) järgi kasutatakse osades riikides ka mõistet minimaalsed vanemlikkuse kriteeriumid, mida peetakse sarnaseks piisavalt hea vanemlusega. See, aga mis on minimaalne vanemaks olemise standard, pole nende sõnul täpselt defineeritud ning selle kohta puuduvad selged juhised ja konsensus. See, mis on ühes ühiskonnas minimaalselt vajalik, ei pruugi teises jällegi kehtida.

Vanemaks olemise hindamisega seotud spetsialistide hulgas läbiviidud kvalitatiivsest uurimusest selgus, et vanemaid võiks spetsialistide arvates hinnata selle järgi, kas neil on arusaamine ja teadlikkus vanemaks olemisest, lapse vajadustest ning kas neil on valmisolek ja oskused last kasvatada. Arvesse võiks võtta vanema suutlikkust olla järjepidev ja seada esikohale oma lapse mitte enda huvid ning tagada turvaline keskkond. Vanemat võiks hinnata lähtuvalt sellest, kas suudab tagada oma lapse igapäevaseid kui ka pikaajalisi arenguvajadusi ning kas vanem soodustab oma kiindumust lapsega. Samas nimetati, et vanema hindamisel võetakse arvesse vanema suutlikkust julgustada ja soodustada lapse iseseisvust (Eve, Byrne ja Gagliardi 2014). Iseseisvuse soodustamise hindamine vanema puhul võib olla seotud läänelike individuaalsete ühiskondade väärtustega, mis ei pruugi näiteks kehtida kollektivistlike väärtusi olulisemaks pidavates ühiskondades.

Butler ja Roberts (2004) pakuvad välja aga kuus valdkonda, milles vanemaid hinnata võiks: elementaarne füüsiline hoolitsemine, turvalisuse kindlustamine, emotsionaalne soojus, lapse arendamine, lapse suunamine ja piiride seadmine ning stabiilsus peres. Seega lisavad autorid stimulatsiooni ehk lapse võimete arendamise olulisuse, nagu suhtlemise soodustamine, küsimustele vastamine, lapsega mängimine, lapse julgustamine ja kognitiivsete võimete arendamine. Samuti pakutakse kriteeriumitena vanema oskust last abistada emotsioonide ja käitumise suunamisel (suhtlemisel teiste inimestega), sealhulgas mõistlikke piiride seadmist

lapsele sel viisil, et laps poleks liialt distsiplineeritud, ent samas oskaks valida vastavalt suhtlussituatsioonile sobivat käitumisviisi.

Vanema hindamist mõjutavad tegurid

Vanema hindamist mõjutavad nii spetsialistist ise, klient, kultuuride vahelised erinevused kui ka lastekaitseüsteemi korralduses. Lastekaitsetöötajate hinnangud sellele, milline lapsevanem on piisavalt hea, on väga erinevad ning lastekaitsetöös on ja jääb alati subjektiivsus, kuna hinnata ei saa täiesti objektiivselt. Webb (2011:132) kirjutab, et lastekaitsetöös tuleb spetsialistidel olla oma otsustes võimalikult objektiivne, mille all peab silmas, et spetsialist peaks olema õiglane ja eneseteadlik ehk säilitama professionaalse neutraalsuse ning lähtuma lapse huvidest. Teisalt toob autor esile ka ``päästmise`` ja ``aitamise`` dilemma, mille kohaselt ühelt poolt tuleb järgida lapse huvisid, vajadusel laps perest eemalda, sealjuures riskides konflikti ja koostöösuhte rikkumisega vanematega.

Vanema hindamist mõjutavad spetsialistide enda lapsepõlv, vanemaks olemise kogemus ja praktikad ning vahel võib ette tulla, et kliendiga on sarnane või hoopis täiesti erinev lapsepõlvkogemus (Webb 2011). Sealjuures sõltub hindamisprotsess keskkonnast, kus lastekaitsetöötaja ja klient kohtuvad, ajast, omavahelisest usaldusest vanematega, sisetundest ja spetsialisti enda otsustuskindlusest. Suuremad erinevused spetsialistide vahel lapsevanemate hindamisel on ilmnunud seoses vanema etnilise taustaga (kultuuride vahelised erinevused lapse kasvatamisel) ja sotsiaalmajandusliku olukorraga. Näiteks mõnes kultuuris võib olla füüsiline karistamine aktsepteeritav ning teises mitte, mistõttu tuleb spetsialistidel kaalutletult otsustada, milline vanema käitumisviis on õige ja last mittekahjustav, aga samas mitte lastekaitsetöötaja ja vanema vahelist koostöösuhet rikkuv. Kusjuures praktikud on ise esile toonud, et vajavad järjest enam koolitust ja teadmisi seoses vanemlike oskuste hindamisega ja kultuuriliste erinevuste arvestamise ning mõistmisega (Kellet ja Apps 2009). Võib järeldada, et ka kultuuride vahelised erinevused ning väärtused mängivad rolli vanemaks olemise mõistmisel, mistõttu peavad ka lastekaitsetöötajad olema teadlikud eri kultuuride esindajate praktikatest, väärtustest ning uskumustest, et osata toetada last ja vanemaid probleemide korral ja mitte halvustada kultuurist tulenevaid vanemaks olemise käitumisviise.

Hindamist ja vanemate toimetulekut võib mõjutada ka nende endi iseloom ning lapsepõlve taust, samas võib vanemat mõjutada pere elukoht, teenuste kättesaadavus või hoopis toetavate lähedaste olemasolu või puudumine (Webb 2011:61). See, millised faktorid iga juhtumi puhul

aga on asjakohased ja olulised sõltub iga lastekaitsetöötaja oskustest olukorda analüüsida ja tõlgendada. Lastekaitsetöötajate tõlgendusi hindamisel mõjutavad nende oskused ja väljaõpe (Choate 2013) ning isiklikud väärtushinnangud, mistõttu hindamisel mängib rolli ka spetsialisti oskus olla refleksiivne. Isiklikest mõjutustest teadlik olemine ja nende analüüsimine võib aidata vältida aga läbipõlemist ning soodustada spetsialisti ja vanema vahelist paremat omavahelist mõistmist (Toros 2011).

Probleemikeskne lähenemine hindamisel

Järgnevalt kirjeldan hindamisel levinud probleemikeskset ja tugevustekeskset lähenemist.

Traditsiooniline probleemikeskne lähenemine keskendub vanema puudujääkidele, negatiivsetele omadustele ja oskustele ning on suunatud probleemide mõistmisele ja uurimisele. Probleemikeskse lähenemise kohaselt arvatakse, et info probleemist aitab viia lahenduseni (Milner ja O`Byrne 1998). Probleemikeskne lähenemine seostub mineviku uurimisega, liialt ennatlike järeldustega, tunnetega, mis on seotud enamasti minevikusündmustega. Selle lähenemise kohaselt on eesmärgiks mõista probleemide põhjuseid (Myers 2008 Payne 2014 kaudu).

Uurijad selgitavad, et liigne probleemidele keskendumine võib aga hoopis mõjutada vanemat ja lastekaitsetöötajat viisil, et nad tunnevad lootusetust ja negatiivseid tundeid. Probleemikeskse lähenemisega lastekaitsetöötaja võib hakata kasutama väljendeid, nagu vähe motiveeritud, resistentne klient, pole valmis muutuseks (Milner ja O`Byrne 1998). Selline lähenemine lastekaitsetöös aga ei pruugi aidata luua vanemal lastekaitsetöötajaga usalduslikku koostöösuhet ega toetada vanemat muutuse läbiviimisel.

Tugevustekeskne lähenemine hindamisel ja muutuse saavutamine

Vastukaaluks probleemikesksele lähenemisele võib tugevustekeskne lähenemine aidata vanemat ja last efektiivselt toetada. Saleebey (2000) järgi tuleks tugevustekeskse lähenemise kohaselt lastekaitsetöötajal märgata vanema sisemisi ja välimisi ressursse, mis aitaks probleemi lahendada ning vanemal märgata oskusi, kompetentsi ja võimalusi, mis tal olemas on. Tugevustekeskne lähenemine aitab rõhutada kliendi vaate olulisust, võtta arvesse kliendi ootusi ja julgustada kasutama oma ressursse.

Piisavalt hea vanema kontseptsiooni kasutamine lastekaitsetöös võib samuti aidata spetsialistidel vanemate puuduste asemel hoopis märgata nende tugevusi ning omadusi ja oskusi, mis aitavad tagada lapse heaolu. Selleks, et vanema oleks piisavalt hea, tuleb lastekaitsetöötajal vanemate pingutusi toetada, isegi kui vanem vajab tuge pikaajaliselt (Choate ja Engstrom 2014). Vanemaks olemist tuleks hinnata kui dünaamilist protsessi, kus on analüüsitud nii tugevusi kui nõrkusi (Ward, Brown ja Hyde-Dryen 2014). Vanema käitumist või keskkonda lapse kasvatamisel ei tohiks liiga kergelt hukka mõista ega keskenduda liigset vaid probleemide märkamisele ja analüüsimisele, kuna tundes ära vanemate tugevusi ja ressursse, aga osates märgata ka nõrkusi, aitab see lastekaitsetöötajal hinnata pere olukorda tervikuna ja suurema tõenäosusega pakkuda ka efektiivset abi (Webb 2011). Laste ja pere hindamisjuhend (2009) soovib lastekaitsetöös kasutada konstruktiivset hindamist, mille kohaselt tuleks õppida tundma just konkreetsele perele omast viisi asjadest aru saada ning otsida tasakaalu tugevuste ja puudujääkide hindamisel.

Samuti võib Choate ja Engstromi (2014) arvates olla lastekaitse vaatevälja sattunud peredel keeruline mõista ja praktikasse rakendada lapsele või perele pakutavat abi ja teenuseid, mistõttu tuleks lapsevanemaid enne hukkamõistu mõista, välja selgitada nende vajadused ning tunnustada vanema pingutusi ja suunata tähelepanu positiivsetele valdkondadele, milles vanem toime tuleb. Autorid kirjutavad, et vanemad, kes on valmis läbi viima muutust, isegi kui nad ei täida soovitud eesmärki, võivad olla piisavalt head võrreldes vanemaga, kes pole muutusi valmis tegema. Seetõttu on piisavalt hea vanema juures määrav ka vanema valmisolek püüda last abistada ning soov midagi muuta, isegi kui see ei pruugi esimesel korral õnnestuda.

Erinevad autorid (Ward jt 2014; Prochaska, DiClementi ja Norcross 1992) rõhutavad, et oluline on hinnata vanemate võimet muutuda ning üheks muutuse osaks võib olla tagasilangus. Prochaska jt (1992) kirjutavad viiest muutumise faasist: eelkaalutlemine, kaalutlemine, ettevalmistus muutuseks, tegevus (reaalne käitumise muutmine) ja muutuse säilitamine. Autorid selgitavad, et vahel võib inimene kaalutlemise faasi, kus ta teab, et probleem eksisteerib, mõtleb sellest, ent ei võta midagi realselt ette, kinni jääda. Prochaska jt (1992) selgitavad, et enamjaolt on muutuse läbiviimisel tagasilangus pigem reegel kui erand ning inimestel esineb üsna sageli tagasilangusi ühest muutumise faasist teise, kusjuures faasis, mil inimene oma käitumist muudab, on eriti oluline lähedaste tugi ja toetus. Muutumise faase võib üle kanda lastekaitsetöös vanemate hindamisse, kuna lastekaitsetöötaja puhul on oluline osata

analüüsida ja mõista vanema olukorda - miks, kuidas vanem sinna sattunud on ja mis aitaks teda muutuse saavutamisel. Seega võib tugevustele keskendumine vanemate hindamisel aidata perel läbi viia vajalikku muutust ning neid paremini abistada. Sealjuures on lastekaitsetöötajatel taolises olukorras suur vastutus - hinnata, kas vanem on valmis muutuseks lapse perspektiivi ja ajakäsitlust arvestades või mitte.

Koostöö hindamisprotsessis

Hindamisprotsessis tuleb töötajal tuleb olla just kui detektiiv ning hindamise käigus välja selgitada probleemi hetkeseis, ajalugu, suurus, mõju ning võimalikud tagajärjed (Webb 2011:60). Samas sõltub hindamisprotsess ja vanemaks olemise tõlgendamine paljuski sellest, kas lapsevanemad teevad spetsialistiga koostööd või mitte (Kirton 2009:32). Ootus, et vanem teeks spetsialistiga koostööd ei saa olla aga pealesurutud, vaid lastekaitsetöötaja roll on vanemaid motiveerida koostööd tegema, teha selgitustööd ning mitte alla anda vanemate puhul, kes esialgu ei tee koostööd, vaid lähtuda lapse huvidest ning püüda toetada koostöösuhete tekkimist.

Lastekaitsetöötajatel soovitatakse vanemaid eksimuste korral mitte süüdistada, kuna see võib viia olukorraneni, kus last pole võimalik aidata, pigem on kasulik luua vanematega koostööliit ja usaldus, kuna vanemad on lapse jaoks suurimad mõjutajad nii reaalsuses kui ka sümboliliselt (nt üksikvanema puhul) (Webb 2011). Usalduse loomisel ja koostöösuhete tekkimisel tuleb lastekaitsetöötajal olla just kui konteiner, tänu millele saavad lapsevanemad väljendada emotsionaalselt raskeid tundeid. Sealjuures aga tuleb lastekaitsetöötajal vanemate vajadus tundeid välja elada ära tunda ja osata neid analüüsida, kuna see võib lapsevanemal aidata tugevdada oma sisemisi ressursse ja hakata temaga tegelevaid spetsialiste usaldama (Ferguson 2011). Ka inglise hindamisraamistiku (Department of Health 2000) järgi aitab vanemate vajadustele vastamine, vajalike teenuste tagamine ja koostöösuhete loomine edendada laste heaolu, kusjuures koostöö vanematega saab toimida siis, kui vanemad tunnevad, et nendega ollakse aus ning neid informeeritakse toimuvas. Payne (2014) kirjutab, et spetsialist vastutab teatud määral kliendi eest - näitab üles huvi, muretseb ja loob turvalise keskkonna, et klient saaks oma emotsioone hinnanguvabalt ja julgelt väljendada, mis omakorda aitab spetsialisti ja kliendi vahelist koostöö- ning usaldussuhet luua. Lastekaitsetöös on oluline vanema toetamine viisil, et vanem mõistaks probleemi olemust ning saaks tuge probleemiga tegelemisel (Pecora

jt 2010). Samas tuleb arvesse võtta, et vanemale teenuste pakkumisel mängib rolli siiski vanema enda soov teenuseid kasutada ja vastu võtta.

1.4.3 Ema ja isa rolli mõju hindamisel

Lastekaitsetöös on oht hinnata vaid ühte vanemat, enamasti seda vanemat, kes lapse kasvatusküsimustega justkui rohkem tegeleb. Lastekaitsetöös kipub see olema ema, kellele pannakse suurem vastutus. Lastekaitsetöötajatel tuleb silmas pidada aga mõlema vanema rolli, ema ja isa olulisust ja kaasamist lapse abistamisel.

Lastekaitsetöötajal tuleb tähele panna ja toetada mõlema vanema rolli, mitte alla suruda ega suuremat vastutust panna emadele ja ära unustada isade rolli (Ferguson 2011; Parke 2005:134). Sageli aga peavad lastekaitsetöötajad ema rolli loomulikumaks ja ema ainuvastutajaks lapse eest ning võivad tähelepanuta jätta isa rolli. Naist käsitletakse lastekaitsetöös enamasti kui ema ning vähem tähelepanu pööratakse muudele rollidele inimesena (Ferguson 2011). Ema roll lastekaitsetöös on just kui kõikehõlmav ja kannab suuremat vastutust kui isa roll. Ühelt poolt on see mõistetav, kuna lapse kandjaks on ema, mistõttu peetakse teda just kui olulisemaks, ent teisalt on vastutus lapse heaolu eest siiski mõlemal vanemal. Uurijad (Ferguson 2011; Dominelli jt 2010) selgitavad isade väga olulist rolli lapse jaoks, mis tihti saab vähem tähelepanu, kuna lastekaitsetöös kaasatakse isasid vanemana vähem ning nende suhtes kehtib palju eelarvamusi, kuna isad on sageli nii-öelda ära, tööl või *teisel korrusel* (st. pole nähtavad, kui lastekaitsetöötaja kodukülastustel käib). Ferguson (2011:152) nimetab neid *kummitusisadeks*, kes justkui on olemas, aga keda pole tihtipeale lapse kasvatusprotsessis tegutsevana näha ning kes jäävad sageli kõrvale last puudutavates otsustes, kas omal tahtel või seetõttu, et lastekaitseüsteem neid ei kaasa. Dominelli, Stregas, Walmsley, Callahan ja Brown (2010) viitavad uurides isade kaasamist Kanada lastekaitseüsteemis, et isad tunnevad end lastekaitsetöös kõrvalejäetuna, tähtsusetutena ja just kui kasutatuna, samuti tunnetavad nad lastekaitsetöötajate poolt tõrjutust, kõrgeid nõudmisi, usaldamatust ning vajadust pidevalt tõestada, et nad saavad hakkama ja on head isad. Süsteem teeb justkui emad vastutavaks isade kontrollimisel ja kaasamisel, mistõttu võib tekkida oht, et lastekaitsetöötaja toetub ainult ema antud informatsioonile isa kohta ning isa ennast otseselt ei kaasagi (Dominelli jt 2010). Selle vältimiseks tuleb lastekaitsetöötajal olla teadlik mõlema vanema rolli olulisusest ning uurida nii ema kui ka isa rolli lapse elus ja kasvatusprotsessis. Uurijate (Dominelli jt 2010) sõnul on just emade suhtumine see, mis mõjutab, kas isasid kaasatakse või pigem tõrjutakse lapse kasvatamisel, kusjuures ka spetsialistide jaoks võib klienditöös kõlama sageli jääda emade

hää, mis omakorda vähendab isade kaasamist lastekaitsetöös. Emade nägemine olulisema vastutajana võib olla seotud sellega, et emad on sageli hõivatud laste eest hoolitsemisega ja sellega seotud tegevustega, ent isad jällegi mängivad rohkem lastega, samas viitavad autorid, et isade kaasatus lapse kasvatamisesse sõltub just emade osavõtlikkusest (Parke jt 2005). Uurijad (Parke jt 2005; Dominelli jt 2010) soovivad just emadel isasid rohkem kaasata, julgustada osalemaks ja jagada nendega vastutust. Samas mõjutavad isade kaasamist ka laiemalt spetsialistide suhtumine, meedia representatsioonid isadest ning ühiskonna sotsiaalpoliitiline ja kultuuriline taust.

Isal on emaga võrreldes lapse kasvatamisel samaväärselt oluline roll, aga tihtipeale jäävad isad nii-öelda emade abilisteks, kellel oleks just kui kõrvaline roll lapse eest hoolitsemisel ja tema kasvatamisel. Ühelt poolt sõltub isade kaasamine nii vanematest endast, pere väärtushinnangutest, kasvatusviididest, elukorraldusest, ent teisalt ka ühiskondlikest normidest. Uuringud (Ferguson 2011) on näidanud, et isade kaasamine (ja ka ema elukaaslase kaasamine) ning isade ja laste vahelise suhte hindamine on laste jaoks pikemas perspektiivis positiivse mõjuga. Seetõttu tuleb lastekaitsetöötajal alati kriitiliselt suhtuda eelarvamustesse ja teise vanema ütlustesse, kuna äärmiselt oluline on reflekteerida, kes lapse elus tegelikult rolli mängivad, kuidas need inimesed last mõjutavad ning mil viisil lastekaitsetöös last mõjutavaid inimesi kaasata.

Emaj ja isa rolli mõju hindamisel Eesti lastekaitsetöös

Linno (2012) uurides Eesti lastekaitsetöötajate narratiive laste väärkohtlemisest, järeldab, et lastekaitsetöötajad suhtuvad emadesse ja isadesse erinevalt. Uurimusest selgus, et lastekaitsetöötajad peavad emaarmastust ülimaliks, mille olemasolu puhul antakse emale ka eksimused andeks, ent emaarmastuse puudumisel mõistetakse ema karmilt hukka. Samuti viidatakse, et lastekaitsetöötajad kaasavad isasid vähe ning isa ja lapse vahelist lähedussuhet peetakse kummaliseks ja kahtlaseks ning seda seostatakse lapse väärkohtlemise või veidra käitumisega. Isade vähene kaasamine ning hirmud seoses isa ja lapse vahelise lähedussuhtega võivad olla seotud sellega, et vägivaldsed on peresuhtes pigem mehed, mis võib omakorda luua ekslikke arusaamu isadest ja meestest. Uurimusest selgus, et perevägivallas süüdistatakse sageli naisohvreid ning lastega seotud juhtumite puhul ollakse väga ema-kesksed ja suunatakse lõplik vastutus temale. Seetõttu võivad lastekaitsetöötajad seada liigse vastutuse

vägivaldsest suhtest lahkumisel emadele ning kõrvale jätta teise vanema rolli ja tegelikud probleemi põhjused.

Ema rolli ja mõju lapsele võrreldes isa rolliga on Eesti lastekaitsetöö erialadiskursuses kujutatud olulisemana, sealjuures käsitletakse ema sagedamini kui abivajajat ning probleemide süüdlast ning peetakse lastekaitsetööd tööks eelkõige emaga, mitte ema ja isaga. Isa seevastu käsitletakse neutraalse, negatiivsena, ohtliku või ähvardavana (Ivanova 2007). Sarnaselt näevad lastekaitsetöötajad ka ema elukaaslaseid kui lapsele potentsiaalset ohtu ning pigem väldivad nende kaasamist lapsega seotud küsimustes, mille tulemuseks võib olla see, et emad ise püüavad elukaaslaste olemasolu ja rolli justkui peita, kuna tunnetavad, et lastekaitsetöötajad ei pruugi nende suhet heaks kiita (Linno 2012:13). Tulenevalt eelnevast võib järeldada, et kui lastekaitsetöötajad suhtuvad ema ja isa rolli erinevalt, hindavad nad vanemaid samuti lähtudes erinevatest kriteeriumitest. Liigne vastutuse panek ühele vanemale ning teise vanema rolli vähendamine või kõrvale jätmine võib aga viia ühekülgsse abini ning lastekaitsetöötajal võib märkamata jääda teise vanema samavõrd oluline roll ja mõju lapse elus.

1.4.4 Keskkonna hindamine

Uurijad (Choate ja Engström 2014; Collins jt 2007) peavad oluliseks ka keskkonna mõju lapsele, vanemaks olemisele ning perele tervikuna, kusjuures lastekaitsetöötaja peaks suutma eristada vanemast endast ja keskkonnast tulenevaid riske ning neid mitte segamini ajada. Näiteks ei pruugi lapsevanema võimuses olla muuta naabruskonda (keskkonnast olenev), kus ta elab, küll aga seda, millise keskkonna ja elutingimused loob ta kodust lastele (vanemast olenev). Keskkonna mõjudega arvestamine ning vanema enda mõju silmas pidamine viitab ka piisavalt hea vanema kontseptsioonile - piisavalt hea on vanem, kes on omalt poolt teinud ebaturvalises keskkonnas elamise puhul kõik, et tagada lapse turvalisus ja heaolu. Collins jt (2007) järgi võivad vanematel eesmärkide saavutamist takistada just välised keskkonnategurid, nagu sotsiaalse võrgustiku puudumine, ebasoodsas naabruskonnas elamine, vaesus jm. Samuti on vanemaks olemine mõjutatud mitmesuguste stressorite ja laiema keskkonna poolt, nagu elutingimused, vaesus, töötus - kusjuures need tegurid võivad vanemaks olemise muuta keerukamaks ja soodustada probleemide teket (Ward jt 2014). Seega on vanema puhul tähtis see, mida ta ise keskkonnas muuta saab ning kuidas tuleb ta toime ebasoodsates oludes lapse vajaduste tagamisega. Samas võivad olla keskkonnast tulenevad tegurid ka ressursiks pere abistamisel, näiteks head sotsiaalsed suhted kogukonnas, pere elukoha geograafiline asukoht, teenuste olemasolu ja kättesaadavus või hoopis elukeskkonna turvalisus. Lastekaitsetöötajal

tuleb pereliikmete erinevaid sotsiaalseid keskkondasid ja nende mõju perele analüüsida ning mõtestada, kuna see aitab paremini mõista ka lapse olukorda ning tagada tulemuslikuma abi.

Alati ei pruugi tähendada vähesed vanemlikud oskused vastutustunde puudumist ja puudulikkust kiindumussuhtes, vaid erinevad põhjused võivad olla seotud ka muude eluvaldkondadega - mõned vanemad lihtsalt on haavatavamad erinevate eluolukordade ja kogemuste tõttu, nagu töötus, vaesus, rassism, paarisuhteprobleemid, haigused jm, mistõttu võivadki olla nende vanemlikud oskused ja võimalused seetõttu piiratumad (Butler ja Roberts 2004). Siinkohal tuleb jällegi lastekaitsetöötajal mõista ja analüüsida neid põhjuseid, miks lapse heaolu pole tagatud, kuna teatud situatsioonid või ebasoodsad olukorrad soodustavad ka perede suuremat abivajadust.

Inglise ``Abivajavate laste ja perede hindamisraamistik`` (*The Framework for the Assessment of Children in Need and Their Families*) (Department of Health 2000) järgi mängivad hindamisel olulist rolli ka muud faktorid, nagu lähivõrgustik, kogukond ja sotsiaalne kaasatus ning sissetulek, elukoht ja tööhõive ehk majanduslikud faktorid. Näiteks see, millises linnaosas laps elab, kuivõrd toetab pere kogukond ja kuidas on nad kogukonda kaasatud või milline on pere majanduslik olukord, võivad samuti mõjutada lapse heaolu ja vanemate võimekust toime tulla lapse kasvatamisega. Kõige eelneva tuleb lastekaitsetöötajal hindamisel arvestada, kusjuures vanemate hindamist mõjutavad ka rahvuste kultuurilised mõjud, mille puhul on oluline vältida diskrimineerimist, mõista kultuurilisi erinevusi ja toetada perede kultuurilist identiteeti ning toimetulekut lapse kasvatamisel (Kirton 2009).

Lastekaitsetöötajate esitatud kohtudokumente analüüsides on leitud, et vanemaks olemine on sotsiaalselt konstrueeritud ja sageli ei arvestata lastekaitsetöös keskkonnast tulenevaid ebapiisavate vanemlike oskusteni viivaid põhjuseid (näiteks vaesus, stress jm), mis võivad seada ohtu lapse heaolu ja see omakorda võib viib sageli lapse perest eraldamiseni (Budd 2005 Vered 2015 kaudu). Seepärast tuleb lastekaitsetöös analüüsida, mis on vanema ja lapse probleemideni viinud, millised on probleemide allikad ning kuidas on parim viis last toetada. Lapse heaolu ja vanemlike oskuste hindamisel soovitatakse spetsialistidel olla tähelepanelikum ning püüda vanema käitumist selgitada neutraalsema keelekasutusega, rõhutada rohkem fakte ning siduda vanema oskuste ja suutlikkuse erinevaid aspekte sellega, kuidas mõjutab tema käitumine lapse heaolu (Budd 2006 Vered 2015 kaudu). Keelekasutuse jälgimine võib aidata

spetsialistil vältida sildistamist, süüdistamist ning soodustada koostöösuhte tekkimist ja hoidmist.

1.5 LASTEKAITSETÖÖ KORRALDUS EESTIS

Eesti esimene lastekaitseadus võeti vastu 1992. aastal, mis kehtis kuni 2015. aastani, seoses aga lastekaitsetöö reguleerimise kaasajastamisega hakkas alates 01.01.2016 kehtima uus lastekaitseadus, mis sätestab erinevate osapoolte vastutuse lastekaitsetöös ning selgitab nende ülesandeid. Lastekaitsetööd Eestis korraldavad Vabariigi Valitsus, lastekaitse nõukogu, Sotsiaalministeerium, Sotsiaalkindlustusamet, maavanem ja kohaliku omavalitsuse üksused. Lastekaitseaduse kohaselt on kohaliku omavalitsuse üksuse ülesandeks muuhulgas ka abivajavast lapsest teada saamisel viivitamata lapse abivajaduse hindamine ja lapse abistamiseks meetmete pakkumine ning lapse arengut toetava keskkonna loomiseks ning laste, lastega perede ja lapsi kasvatavate isikute toimetuleku parandamiseks oma haldusterritooriumil vajaliku teabe kogumine laste ja perede olukorra ning vajaduste kohta. Sotsiaalkindlustusameti üheks ülesandeks on aga kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötajaid nõustada, toetada ja vajadusel aidata keerukamate juhtumite korral (Lastekaitseadus 2016). Seega esmatasandi lastekaitsetöoga puutuvad Eestis kokku enim kohaliku omavalitsuse ametnikud ning sotsiaalkindlustusametis töötavad ametnikud, kelle üheks tööülesandeks on hinnata lapse abivajadust. Lapse abivajaduse hindamise all peetakse silmas, et lastekaitsetöötaja hindab: lapse füüsilist, tervislikku, psüühholoogilist, emotsionaalset, sotsiaalset, kognitiivset, hariduslikku ja majanduslikku seisundit. Samuti on lastekaitsetöötajate kohustuseks hinnata last kasvatava isiku vanemlikke oskusi (Lastekaitseadus 2016).

Lastekaitsetööd, selle tulemuslikkust, suutlikkust ja ka hindamist mõjutavad ka lastekaitsetöötaja erialase hariduse olemasolu ning kogemused. Paraku on üheks oluliseks kitsaskohaks Eestis see, et lastekaitsetöötajaid pole piisavalt, millele viitab ka see, et välja pakutud soovituslik optimaalne suhe lastekaitsetöötaja ja laste arvu vahel on 1000:1. Sealjuures 2012. aastal oli ühe lastekaitsetöötaja kohta 1358 last. Samuti on lastekaitsetöötajate olemasolu, kellel on erialane haridus, küll tõusuteel, ent siiski pole vajalikku erialast haridust kõigil (Lastekaitse korralduse...2013:27), kuigi käesolevaga kehtiv seadus seda nõuab. Hindamisprotsessi mõjutab ka Eesti lastekaitsetöötajate erialane haridus - need töötajad, kellel on erialane haridus, keskenduvad hindamisel rohkem koostööle perega, lähtuvad enim pere ressurssidest mitte puudustest ning on pigem lahendustele orienteeritud (Toros 2011).

Lastekaitsetööd aga ei tee spetsialistid üksi, vaid olulise tähtsusega on ka last ümbritsevad lähedased ja nende kaasamine, sealhulgas vanemate kaasamine, mistõttu sõltub lapse abistamine lastekaitsetöötaja suutlikkusest luua koostöösuhe vanemate ja teiste lähedastega. Lastekaitseseaduse järgi (2016) on lapse loomulikuks kasvukeskkonnaks on perekond ning seega lasub perel ka esmane vastutus lapse kasvatamisel ja tema eest hoolitsemisel. Perekonnaseadus (2010) aga sätestab selle, et vanematel on oma laste suhtes võrdsed õigused ja kohustused ning ühine hooldusõigus lapse kasvatamisel. Lastekaitseseaduse järgi on suurenenud perekonna ja eraelu kaitse, seega on seadusega kohaliku omavalitsuse ja riigi ülesandeks toetada lapsi kasvatavaid isikuid ning lapsevanemaid, seega on muutunud senisest veelgi olulisemaks see, kuidas ja mida perede ning lapsevanemate toimimise puhul hinnatakse ning kuidas seda tõlgendatakse (Uued põhimõtted lastekaitseseaduses 2016). Sealjuures ei saa lastekaitsetöötaja võtta lapse abistamisel kogu vastutust ainult enese peale, vaid tal tuleb teha koostööd eelkõige vanemate, lapse ning teiste last puudutavate spetsialistidega.

1.5.1 Hindamine Eesti lastekaitsetöös

Eesti lastekaitsetöötajatele on koostatud mitmeid hindamisjuhendeid, ent ühtsed hindamispõhimõtted praktikute seas siiski puuduvad. Käesolevaga soovitatakse kasutada Eestis on välja töötatud põhjalikku soovituslikku juhendit laste ja perede hindamiseks (Lapse ja perekonna hindamise juhend 2009), mis rõhutab hindamisprotsessis lapsekesksust, kusjuures hindamine hõlmab nii vanemate kui ka kogu pere laiemat hindamist, ent oluliseim peaks siiski olema laps ja tema heaolu. Juhendi kohaselt tuleb lastekaitsetöötajal mõista iga lapse eripärasid ja vajadusel abi otsida ka teistelt spetsialistidelt, hindamisjuhend rõhutab koostöö vajalikkust töös peredega, hindamise järjepidevuse tähtsust, tugevustele põhineva lähenemise tulemuslikkust ja spetsialisti refleksiiivsust. Lapse ja perekonna hindamise juhendis (2009) rõhutatakse, et hindamine lastekaitsetöös pole ühekordne sündmus, vaid korduv protsess, milles andmeid kogutakse, tõlgendatakse ja reflekteeritakse pidevalt ning koostöös hindamises osalejatega. Seega on hindamisprotsessi puhul tähtis ka vanemate, lapse ning kogu last puudutava olulise võrgustikuga tehtav koostöö, lastekaitsetöötaja oskus perede olukorda reflekteerida ning mõtestada. See, kuidas lastekaitsetöötaja aga hindamist läbi viib, on siiski praktikas tema enda otsustada.

Eesti lastekaitsetöötajad kogenud, et lapse heaolu hindamisel on neil keerukas selgitada välja objektiivset tõde ja vältida subjektiivsust. Sealjuures on lastekaitsetöötajad öelnud, et spetsialistide seas puuduvad ühtsed hindamispõhimõtted ja öelnud, et eriti keerukas on hinnata

lapse emotsionaalsed heaolu. Kolmveerand lastekaitsetöötajatest on esile toonud selle, et Eesti lastekaitsetöö praktikas pole välja kujunenud ühtsed hindamispõhimõtted ja nende põhimõtete sarnane mõistmine, kuigi osad lastekaitsetöötajad kasutavad hindamisinstrumente ja-juhendeid, on iga töötaja hindamispõhimõtted siiski küllaltki subjektiivsed (Lapse heaolu hindamine 2013). Paraku paljud praktikud hindamisjuhendit ei kasuta (Toros 2012), millest võib järeldada, et spetsialistide seas puuduvad ühtsed ja kõikehõlmavad hindamisalused ja põhimõtted. Seega võib öelda, et lastekaitsetöötajad vajaksid selgemaid ja mõistetavamaid aluseid, millele oma töös tugineda.

Eesti lastekaitsetöötajad kaasavad last ennast vähe ning lastekaitsetöötajate jaoks on tähtis ekspertarvamustele toetumine, sealjuures koostööd ja võrdset partnerlust esineb samuti pigem vähe (Toros 2012; 2011). See viitab, et juhul kui vanem ei vasta teatud kriteeriumitele, siis tähendab see just kui, et temaga pole mõtet koostööd teha, sest vanemal pole võimekust täita talle seatud ootusi. Selgub, et sageli otsivad lastekaitse spetsialistid just kui tõendeid halvale vanemlusele, selleks, et last päästa (Toros ja LaSala 2015). Eesti spetsialistid kasutavad pigem probleemi-keskset lähenemist ja keskenduvad enam puudujääkidele, vähem pere ja vanema ressurssidele ning tugevustele (Toros 2012; 2011; Toros ja LaSala 2015:1).

Eesti lastekaitsetöötajad lähtuvad oma töös pigem kaudsest hindamisest, mille kohaselt pere ennast otseselt ei kaasata, vähem lastekaitsetöötajaid lähtub hindamisel usaldussuhte loomisest. Sealjuures peetakse oluliseks, et klient mõistaks probleemi ja lapse vajadusi sarnaselt spetsialistiga. Vanema kaasamisest rääkides peavad lastekaitsetöötajad silmas eelkõige ema. Vanemluse oluliste komponentidena räägitakse vanema suutlikkusest vastata lapse vajadustele, lapse suunamisest ning talle piiride seadmisest. Positiivsena on leitud, et need spetsialistid, kes uskusid, et on oma töös edukad ja kes uskusid endil olevat ka asjakohased teadmised ja oskused, keskenduvad enam ka vanema ja pere tugevustele ning ressurssidele. Samuti on positiivsena selgunud, et lastekaitsetöötajate vaated oma tööle enamasti ühtivad üldiste sotsiaaltöö ja klienditöö vaadetega (positiivse muutuse soodustamine, olukorra mõistmine ning laste turvalisus) (Toros ja LaSala 2015; Toros 2011; Pint 2016 a).

Eesti lastekaitsetöötajad ise peavad üheks peamiseks probleemiks lastekaitsetöös lapsevanemate puhul vanemlike oskuste puudumist (Kütt 2011:70). Samas pole minu teada piisavalt Eesti lastekaitsetöötajatelt uuritud, milles nende arvates väljendub täpsemalt vanemlike oskuste puudumine ja kuidas lastekaitsetöötajad üldse vanemaks olemist

tõlgendavad, mida selle all mõistavad ning millistest kriteeriumitest vanema ja lapse hindamisel praktikas lähtuvad. Lastekaitsetöötajate sõnul (Tervise Arengu Instituut 2015) vajaksid nad koolitust ja lisateadmisi laste ja pere hindamise valdkonnas - et õppida paremini hindama lapse ja pere riske, ressursse, õppida kasutama hindamisvahendeid ja hindamistulemusi tõlgendama.

Eesti lapse ja perekonna hindamise juhendi (2009:4) järgi peab sotsiaaltöötaja olema tõlkijaks lapse ja vanema vahel, et täiskasvanud märkaksid ja teadvustaksid endale lapse vajadusi ning oskaksid neile reageerida. Ühelt poolt seab see kohustuse spetsialistile mõista ja tõlgendada vanema oskusi, käitumist, uskumusi ja hoiakuid lapse kasvatamisel ning teisalt tuleb sotsiaaltöötajal lähtuda lapsest ehk tema vajadustest, heaolust ning arengust. Selles tõlkimise protsessis võiks jällegi sotsiaaltöötajatele olla abiks piisavalt hea vanema kontseptsioon. Näiteks Julle (2010), kes uuris laste ja pere taasühinemist Eestis, teeb ettepaneku, et sotsiaaltöötajad ei peaks seadma vanematele nõudmisi, mida pole võimalik täita, vaid pigem võiksid lähtuda piisavalt hea vanema kontseptsioonist ehk juhul kui lapsevanem on lapse arengus suuteline looma oma lapsele vajalikud miinimumtingimused, on ta suuteline ka last kasvatama. Nimelt annaks see spetsialistidele kindlamad raamid hindamisel, vähendaks lastekaitsetöötajate subjektiivsust ja võiks potentsiaalselt soodustada asendushooldusel olevate laste tagasipöördumist bioloogilisse perre (Julle 2010).

Võib oletada, et hindamine Eesti lastekaitsetöös ei lähtu niivõrd piisavalt hea vanema kontseptsioonist, kuivõrd sellest, mis jääb vanemal puudu lapse vajaduste täitmisel. Samas aitaks vanemate ja lapse tugevustele keskendumine pere paremini mõista ja aidata leida efektiivsemaid lahendusi pere toetamiseks. Piisavalt hea vanema kontekstis rõhutatud tugevustekeskne lähenemine loob eeldused selleks, et vanem ja lastekaitsetöötaja usuks, et on võimalik aidata ja et vanem tänu oma ressurssidele ja tugevustele suudab olukorraga toime tulla. Lastekaitsetöö vanemad aga vajavad toetust tugevuste märkamisel ning kasutamisel

PROBLEEMIPÜSTITUS

Lastekaitsetöötajatel tuleb hinnata oma töös lapse heaolu ja võimalikku abivajadust, sealhulgas ka lapse ja vanema vahelist suhet. Lastekaitsetöö üks raskemaid küsimusi on, kuidas otsustada, kas vanemad, kes lastekaitse vaatevälja satuvad, on piisavalt head, et neile usaldada lapse kasvatamine. Vanemaks olemise hindamine sõltub kultuurilisest taustast, ümbritsevast keskkonnast, lapsevanema eelnevatest kogemustest ja teadmistest, inimeste vahelistes suhtes loodud normidest jm.

Lastekaitseseaduse järgi (2016) tuleb lapse abivajaduse hindamisel hinnata last kasvatava isiku vanemlike oskusi. Vastavalt vanemlike oskuste hindamise tulemustele, võttes arvesse vanemlike oskuste puudujääke ja tugevusi, saavad lastekaitsetöötajad teha soovitusi ja otsuseid, millist abi pere vajaks. Inglismaa ``Abivajavate laste ja pere hindamisraamistik`` (Department of Health 2000) järgi tuleb lastekaitsetöötajatel hindamisel arvesse võtta kompleksset infot ja rakendada teadmisi, mis on seotud nii vanemlike oskustega, lapse vajadustega kui ka keskkonnast tulenevate mõjuteguritega.

Laste ja pere hindamisjuhendi (2009) järgi peaks hindamine olema lapsekeskne, põhinema koostöösuhel ja pigem pere ressursidele ning positiivsetele külgedele keskenduv. Seega lastekaitse spetsialistid peavad hindama nii riske kui ka ressursse – mistõttu on oluline teada, kuidas spetsialistid seda teevad ning millistest ootustest vanemale lähtuvad hindamisel. Suurbritaanias, kus töötati välja lapse ja perekonna hindamine, soovitatakse kasutada piisavalt hea vanema kontseptsiooni. Piisavalt hea vanema kontseptsiooni järgi ei ole olemas eksimatuid vanemaid, neid ei tuleks hinnata mitte võrdluses abstraktse konstruktsiooniga, vaid lähtuvalt sellest, kuidas vanem suudab oma lapse vajadustele vastata, tagades lapsele piisava eluks ja arenguks vajaliku. Hindamisel piisavalt hea vanem kontseptsiooni järgi lähtutakse konkreetse vanema oskustest ja suutlikkusest ning konkreetse lapse vajadustest, vaadeldes last ja vanemat vastastikkuses suhtes. Hoghughi ja Speight (1998) järgi pole piisavalt hea vanem täiuslik, vaid suudab lapsele tagada armastuse, hoole, seab last toetavaid piire ning soodustab tema arengut.

Eestis läbi viidud varasemad uuringud (Toros 2011; Linno 2012; Toros 2012; Toros ja LaSala 2015; Pint 2016) on näidanud, et lastekaitsetöötajad kipuvad kasutama probleemikeskset lähenemist ja vanemalt eeldatakse probleemi tunnistamist, vähem kaasatakse vanemat ja last ennast ning vähem esineb partnerlussuhtel põhinevat koostööd lastekaitsetöötaja ning vanema vahel. Eesti lastekaitsetöötajate seas läbi viidud uurimusest (Pint 2016b) selgus, et vanemluse

olulisteks komponentideks peetakse vanema suutlikkust vastata lapse vajadustele (füüsilistele, emotsionaalsetele ja terviselikele vajadustele), ent lastekaitsetöötajais endis põhjustab vanemlike oskuste hindamine ebakindlust ning nad ei oska öelda, milline vanem on piisavalt hea.

Seda, mida lastekaitsetöötajad vanematelt ootavad ja kuidas nad oma töös vanemaks olemist konstrueerivad, on Eestis vähe uuritud. Sotsiaalpoliitilises kontekstis on räägitud küll positiivsest vanemlusest (Eesti laste ja perede arengukava 2012-2020 2011:17), ent selle rakendamine praktikas on ebaselge. Samuti on juba 2009. aastast tegeletud laste ja perede hindamise raamistiku loomisega ning soovitude andmisega praktikutele, mida tuleks hindamsiel arvestada (Laste ja perede hindamisjuhend 2009). Vanemlike oskuste puhul aga pole eriti käsitletud vanema individuaalseid oskusi, tema võimekusest muutuda ning laiemaid sotsiaalseid ja kultuurilisi mõjusid vanemaks olemisele ning selle hindamisele. Samas näitavad uuringud, et Eesti praktikud ei kasuta ühtseid hindamiskriteeriume ega lähtu ühtsetest hindamislustest (Tulva ja Viiralt 2006; Toros 2011).

Seega on oluline uurida, mille alusel lastekaitsetöötajad lapsevanemaid hindavad ja mida neilt ootavad, et 'vanemad oleksid lastekaitsetöötajate perspektiivist lähtudes piisavalt head, suudaksid lapse vajadusi täita ning heaolu tagada. Süsteem ja seadused annavad spetsialistidele võimu otsustada perede elu üle, seega peavad need otsused olema kaalutletud ja äärmiselt läbimõeldud. Tõlgenduste uurimine vanemaks olemisest ja selle hindamisest aitab lastekaitsetööd mõtestada ja reflekteerida ning loodetavasti paremini mõista laiemalt selle ameti väärtusi, hinnanguid, stereotüüpe ja sisu.

Minu magistritöö eesmärgiks on õppida tundma lastekaitsetöötajate lapse ja perekonna hindamise protsessis kasutatavaid tõlgendusi vanemaks olemisest.

UURIMISKÜSIMUSED

1. Millisena konstrueerivad lastekaitsetöötajad vanemat lastekaitsetöös?
2. Kuidas tõlgendavad lastekaitsetöötajad vanemaks olemise ja lapse heaolu omavahelist seost?
3. Mida räägivad lastekaitsetöötajad oma igapäevatöös toimuvast lapse ja vanema olukorra hindamisest?

II METOODIKA

2.1 ANDMEKOGUMISMEETOD

Kvalitatiivne uurimisviis

Soovisin oma magistritöös teada saada, kuidas tõlgendavad lastekaitsetöötajad vanemaks olemist ja selle hindamist oma töös, mistõttu valisin töö lähtekohaks kvalitatiivse uurimisviisi. Kuna lastekaitsetöötajate arusaamu mõjutavad ka nende subjektiivsed väärtused, siis on oluline uurida, mida praktikud vanemaks olemisest räägivad. Kvalitatiivne uurimisviis võimaldab uurida lastekaitsetöötajate tõlgendusi ning analüüsida nende loodavaid tähendusi vanemaks olemisest. Kvalitatiivne uurimisviis aitab selgitada lastekaitsetöötajate endi kogemusi ja arusaamasid, võttes arvesse ka intervjuu tekstis peegelduvaid peidetud tähendusi ehk seda, millest intervjuus osaleja otsesõnu ei räägi (Kalmus, Masso ja Linno 2015). Neumani (2008) järgi on kvalitatiivne uurimisviis tähenduslik ja aitab analüüsida kindlas kontekstis loodud tähendusi ning selgitada, kuidas inimesed nende tähenduste sisu mõistavad ja konstrueerivad. Tema järgi võimaldavad kvalitatiivne uurimisviis ja induktiivne lähenemine uurijal andmetesse süüvida, mis omakorda aitab analüüsida vastaja subjektiivseid hoiakuid, väärtusi ja arvamusi. Induktiivne lähenemine võimaldas analüüsida intervjuus osalejate individuaalseid tõlgendusi vanemaks olemisest lastekaitsetöös. Kvalitatiivne meetod sobis minu magistritöösse, kuna selle kaudu sain uurida töötajate endi tõlgendusi, mis võimaldasid analüüsida seda, kuidas lastekaitsetöötajad mõtestavad ja konstrueerivad vanemaks olemist.

Poolstruktureeritud individuaalintervjuud

Töös kasutasin andmekogumismeetodina poolstruktureeritud individuaalintervjuusid, mis võimaldavad arutleda osalejatega teemadel, mis neile on olulised ja uurida nende arusaamasid. Samuti võimaldab poolstruktureeritud individuaalintervjuu küsida vajadusel täpsustavaid küsimusi, uurida teemasid, mida osaleja ise mainib ning vajadusel küsimuste järjestust muuta või täiendada (Lepik jt 2014). Individuaalintervjuud aitasid uurida lastekaitsetöötajate isiklikku arvamust, luua lähedasema õhkkonna minu kui intervjuueerija ja uurimuses osaleja vahel ja saavutada üks-ühele kontakti intervjuueeritavaga. Samuti ei mõjutanud intervjuus osalejaid intervjuu ajal teiste lastekaitsetöötajate arvamused, vaid individuaalintervjuu võimaldas uurimuses osalejatel tunda ennast vabamalt ning väljendada enda arvamusi ja kogemusi. Avatud küsimused poolstruktureeritud intervjuus aitasid minu ning osaleja omavahelises

interaktsioonis luua ka uusi teemakategooriad, jagada individuaalseid tõlgendusi, tähelepanekuid vanemaks olemisest ja selle hindamisest lastekaitsetöös.

Vinjettide kasutamise eelised

Poolstruktureeritud intervjuud kombineerisin vinjettide kasutamisega. Vinjetid on lühikesed väljamõeldud tegelastega juhtumid või näited, kus on kirjeldatud teatud tüüpilisi olukordi ja inimeste käitumist ning mille kohta intervjuus osaleja saab oma arvamust avaldada ja mis aitavad esile tuua intervjuueeritava uskumusi, suhtumist ja arvamusi (Finch 1987:105; Hill 1997:177; Hazel 1995:2; Hughes 1998:381 Barter ja Renold 1999 kaudu).

Vinjette on kasutatud erinevate suhtumiste, väärtuste, arusaamade, hoiakute ja uskumuste tõlgenduste uurimisel sotsiaalteadustes, kuna vinjetid aitavad luua pildi päriselu sündmustest, kasutades hüpoteetilisi situatsioone (Finch 1987 Wilks 2004 kaudu; Nygren ja Olstedal 2015). Vinjetid aitavad kvalitatiivses uurimuses mõista ka sotsiaaltöö väärtusi ja eetikat (Wilks 2004). Kuna sotsiaaltöös on sageli tegemist eetiliselt keerukate ja tundlike teemadega, sobib vinjettide kasutamine just sotsiaaltöö uurimuses, kuna see on vastajate jaoks nii-öelda vähem isiklik ja võib aidata intervjuueeritaval olla oma vastustes olla vabam, defineerida olukorda lähtuvalt osalejate endi arusaamadest, ent toetuda sealjuures abstraktsele näidisele (Wilks 2004; Hughes 1998). Vinjettide kasutamine aitab uurijal ja respondendil olla loov, dünaamiline ning suhestuda juhtumiga ilma, et ollakse sellega isiklikult seotud (Schoenberg ja Ravdal 2000). Vinjettide kasutamine aitab käsitleda vastajate jaoks tundlikke teemasid ning arutelda näidete üle viisil, mis võimaldab osalejal tunda suuremat kontrolli intervjuu jooksul selle üle, millal ja kuidas soovivad osalejad rääkida oma isiklikest kogemustest (Barter ja Renold 1999).

Vinjettide sõnastamisel tuleb arvesse võtta nende tõlevastavust, uurimistemat, osalejate sihtgruppi, huvi teema vastu, asjakohasust ja ajastust. Vinjettide puhul tuleb arvestada, et tegemist on hüpoteetiliste situatsioonidega, mistõttu ei pruugi intervjuus osaleja vastused kokku minna sellega, kuidas ta reaalselt käituks (Hughes ja Huby 2004; Eskelin ja Caswell 2006). Samas võivad vinjetid aidata uurimuses peegeldada sotsiaalset reaalsust, eriti juhul, kui intervjuus osaleja tunneb, et tegemist on reaalse ja tema jaoks asjakohase juhtumiga ning ta suudab oma kogemusi ja praktikat sellega seostada (Hughes 1998; Hughes ja Huby 2004; Barter ja Renold 1999). Vinjettide tõlgendatavus reaalsesse ellu sõltub sellest, kuidas osalejad parasjagu vinjette tunnetavad - kas reaalse või ebareaalsena, mistõttu soovitatakse vinjettide puhul kasutada võimalikult lihtsaid ja enamlevinud sündmusi (Hughes 1998). Samas peavad

vinjetid andma lugejale ühelt poolt piisavalt infot olukorra mõistmiseks, teisalt olema piisavalt ähmased, et need aitaks vastajatel analüüsida juhtumit tema enda terminites ja selgitada juhtumit lähtuvalt isiklikest vaadetest (Barter ja Renold 1999).

Vinjettide kasutamine poolstruktureeritud intervjuudes

Vinjettide kombineerimine poolstruktureeritud intervjuudega võimaldas osalejate vastuseid analüüsida mõlematpidi - nii vinjetile toetudes kui ka avatud küsimusi küsides. Vinjetid mõtlesin välja ise, lähtudes enda kogemustest sotsiaaltöös ja kombineerides erinevaid võimalikke juhtumeid toetudes lastekaitsetöö kogemusele. Igas vinjetis püüdsin juhtumites kirjeldada võimalikult erinevaid lapsevanemaid ja peretüüpe (üksikvanem, psüühilise erivajadusega vanem, sõltuv vanem, kriminaalkorras karistatud vanem, vägivalda kasutav vanem) ning kirjeldada lühidalt pere olukorda. Vinjettide analüüsimisel ei andnud ma intervjuus osalejatele rohkem infot, kui oli kirjalikus tekstis, mistõttu rääkisid ka lastekaitsetöötajad sellest, milline info oleks nende jaoks veel vajalik pere abistamiseks. Vinjetid on töö lisas nr 1.

Kokku valmistasin ette viis vinjetti, millest igal osalejal palusin lugeda ja analüüsida kahte kuni kolme erinevat vinjetti (vinjett nr 1, nr 2, nr 3 ja nr 4, vt lisa nr 1). Valmistasin algselt ette liiga palju vinjette, ent intervjuusid läbi viies selgus, et osalejatega on otstarbekas intervjuu vältel analüüsida 2-3 vinjetti, kuna analüüsimisse süveneti põhjalikult. Vinjettide arv sõltub soovitava intervjuu pikkusest ja temast, ent väiksem arv aitab igasse vinjetti põhjalikumalt süveneda. Vinjetid esitasin osalejatele kirjalikult lugemiseks, kuna see aitas paremini keskenduda, ning võimaldas osalejatel vinjetid nii mitu korda, kui nad vajasisid, läbi lugeda. Tundus, et see sobis, sest nägin, et kogu intervjuu jooksul rääkides lastekaitsetöötjad vaatasid vinjette ja toetusid nendele, samas sain ka ise uurijana juhtumi vajadusel meeldetuletuseks läbi lugeda. Töös kasutatud vinjetid mõtlesin ise välja kasutades teadmisi praktilisest lastekaitsetööst. Vinjettide kasutamine aitas osalejatel rääkida tööst vanematega ilma, et nad oleksid pidanud kasutama oma tööalaseid juhtumeid. Seetõttu ei pidanud osalejad ise välja mõtlema, mida võib rääkida ja mida mitte, kuna lastekaitsetöö puhul on oluline ka konfidentsiaalsusest lähtumine. Iga intervjuud alustasin vinjetiga, seejärel küsisin lastekaitsetöö praktika kohta sõltumata vinjetist, siis palusin lugeda teise vinjeti ning liikusin uuesti üldiste küsimuste juurde. Pärast vinjettide lugemist küsisin osalejatelt, milliseid mõtteid juhtum neis tekitas, mida märkasid nad seoses

lapsega ja mida seoses vinjettides olevate vanemate puhul. Palusin ka lastekaitsetöötajatel rääkida, millist abi juhtumisel olev pere nende arvates vajaks.

Intervjuudes osalenud lastekaitsetöötajad tõdesid, et vinjetid tundusid neile tõetruud, reaalsed lastekaitsetöö juhtumid ja just kui tüüpilised juhtumid nende endi praktilisest tööst. See paistis välja osalejate kiirest süvenemisest vinjettide analüüsimisel ja aitas kaasa arutelul juhtumite üle, kuna osalejad tõid paralleele oma praktikaga ning vinjetid olid lastekaitsetöötajatele oluliseks toetuspunktiks vanemaks olemisest rääkimisel. Mõne intervjuu alguses märkasin, et osalejad olid veidi mures selle üle, kas nad oskavad intervjuu küsimustele vastata, kuna eelnevalt enne intervjuusid ma küsimusi osalejatele ei saatnud. Märkasin, et vinjetid aitasid intervjuueritavatel teemasse sisse elada ja enesekindlust saavutada, kuna need olid toetuspunktiks nii osalejatele kui ka minule endale.

2.2 UURIMUSES OSALEJAD

Intervjuueritavateks valisin Eesti kohalike omavalitsuste ja Sotsiaalkindlustusametis lastekaitsetöötajad, kuna nemad puutuvad kõige enam kokku oma igapäevatoos vanemate hindamisega. Seega on suuresti nende kanda ka vastutus lapse heaolu tagamisel ja otsustamisel, mis on lapse jaoks piisavalt hea ning mis mitte. Osalejate hulka kaasasin erineva töökogemusega spetsialiste, kuna taoline valim aitas uurida mitmekülgsete teadmiste ja oskustega intervjuueritavate tõlgendusi. Kokku viisin läbi kuus poolstruktureeritud individuaalintervjuud - neli intervjuud kohaliku omavalitsuse lastekaitse spetsialistidega (nii maal kui linnas töötavate spetsialistidega) ja kaks intervjuud Sotsiaalkindlustusametis lastekaitse valdkonna töötajatega. Töös kasutan lastekaitsetööga tegelevate spetsialistide üldnimetusena nimetust lastekaitsetöötaja. Magistritöö jaoks läbiviidud intervjuude kestuseks oli 1h ja 10 minutit kuni 1h ja 30 minutit.

Intervjuudes osalejatega ühendust võttes ütlesin osalejatele, et olen nende kolleeg, mis võis lihtsustada nõusoleku saamist intervjuude läbiviimiseks. Osalejad olid motiveeritud intervjuudes osalema, kuna nad ütlesid, et tegemist on olulise ja vajaliku uurimisteenusega ning pidasid ka ise tähtsaks vanemaks olemise konstrueerimist ja selle mõistmist oma praktikas.

2.4 ANDMEKOGUMISE KÄIK

Esmalt koostasid lähtuvalt uurimisküsimustest intervjuukava (vt lisa 1), millele intervjuusid läbi viies toetusin. Intervjuukava koosnes küsimuste osast ja vinjettidest ehk näidisjuhtumitest. Intervjuukava jaoks koostasid esmalt küsimused kolmes kategoorias: vanemaks olemine, lapse

heaolu seos vanemaks olemisega ning hindamine lastekaitsetöös. Pärast esimesi intervjuusid täpsustasin intervjuuküsimusi, et sõnastus oleks osalejatele selgem ning aitaks kaasa teema süvitsi avamisele. Enne intervjuude läbiviimist koostasın kava, milles sisaldasid märkmed endale, mida intervjuud läbi viies silmas pidada ning kuidas intervjuud alustada ja lõpetada.

Mõne intervjuu puhul tundsin osalejat varasemalt, mistõttu nendes intervjuudes võisid osalejad olla oma vastustes vabamad ja julgemad. Samas tõid isiklikest kogemustest rohkem näiteid intervjuueeritavad, kellega ma tööalaselt varem polnud kokku puutunud. Intervjuud tutvavatega viisin läbi esimesena ja nende tagasiside alusel muutsin intervjuukava sobivamaks ja mugavamaks nii mulle intervjuueerijana kui ka osalejatele. Muutsin osade küsimuste sõnastust ning vinjettide ja küsimuste esitamise järjekorda. Kui esimestes intervjuudes esitasin vinjetid järjest ning palusin lastekaitsetöötajatel analüüsida, siis alates kolmandast intervjuust küsisin pärast vinjetit analüüsimist üldiseid küsimusi ning seejärel palusin analüüsida järgmist vinjetit.

Intervjuueeritavatega võtsin ühendust kolmel erineval viisil: osade lastekaitsetöötajatega isikliku vestluse kaudu näost-näkku ja osadega suhtlesin nõusoleku saamiseks e-mailide ja telefoni teel ning küsisin nõusolekut intervjuuks. Mõned lastekaitsetöötajad, kellel poole pöördusin, keeldusid intervjuus osalemast suure töökoormuse ja ajapuuduse tõttu ning osa potentsiaalseid intervjuueeritavaid ei vastanud minu kirjadele. Kõikidele intervjuueeritavatele selgitasin juba nõusoleku küsimisel oma uurimuse teemat, konfidentsiaalsuse printsiipi ning oodatavat intervjuu kestust. Selgitasin osalejatele, et uurimuses ei avalda täismahus tehtud transkriptsioone, helisalvestisi ega osalenuid isikud, et tagada nende konfidentsiaalsus. Konfidentsiaalsuse tagamiseks ei kasutanud ma töö analüüsimisel äratuntavaid kohti, nimesid ega muid isikuandmeid.

Esimest kahte intervjuud läbiviies palusin osalejatel analüüsida vinjettides olevaid kirjeldusi (juhtumeid) ja seejärel küsisin muid temaga seotud küsimusi. Edasiste intervjuude puhul palusin osalejatel lugeda alustuseks vinjetit, seejärel küsisin poolstruktureeritult küsimusi, palusin lugeda teise vinjetit ja küsisin uuesti küsimusi, kuna esimesed intervjuueeritavad tõid ise välja, et sel viisil oleks osaleja jaoks loogilisem ja ka mugavam vastata. Küsimused tulenesid osaliselt vinjetist ja osaliselt uurimiskavast, mida omavahel kombineerisin.

Kahe intervjuu jooksul pidin vestluse katkestama, kuna lastekaitsetöötajad pidid telefonile vastama, sel ajal peatasin salvestamise, ent pärast sain intervjuud segamatult jätkata. Enne intervjuud tutvustasin ennast ning vestlesin osalejatega argipäeva puudutavatel teemadel, et

osaleja end mugavalt tunneks. Ma ei varjanud, et olen ühtlasi nii üliõpilane kui ka ise lastekaitsetöötaja. See aitas mul saavutada osalejatega kiiremini ja avatumat kontakti, kuna intervjuueeritavad eeldasid, et mõistan nende ameti eripärasid, töö sisu ja selle korraldust. Samuti tundsin, et mainides seda, et teen ka ise lastekaitsetööd, olid intervjuueeritavad kiiremini nõus intervjuus osalema, kuna osalejad võisid tunda, et sama eriala esindajat on kohustus aidata. Intervjuu alguses viisin ka igal osalejale maiustusi, et neid tänada ja luua intervjuudeks mugav õhkkond.

Uurijana tundsin, et intervjuude läbiviimist mõjutas ka keskkond. Neli intervjuud toimusid osalejate endi tööruumides, üks raamatukogus ja üks kohvikus ajavahemikul 5.10.2016-30.10.2016. Intervjuude toimumiskoha leppisime kokku intervjuudes osalejatele endi soovidega arvestades. Osalejate tööruumides intervjuueerimine võimaldas mul näha ka lastekaitsetöötajate füüsilist töökeskkonda. Kõik intervjuueeritavad tundsid end nii tuttavas keskkonnas kui ka väljaspool töökohta mugavalt, mistõttu oli ka intervjuusid läbi viia lihtsam. Seda võis mõjutada ka asjaolu, et tööruumides olles seostasid intervjuueeritavad vinjette ka lihtsamini enda igapäevase tööga, kuna viibisid neile tuttavas töökeskkonnas. Osa intervjuusid toimus osalejate tööpäeva lõpus, mistõttu olid mõned osalejad tööpäeva lõpus väsinud ning nende vastuseid võis mõjutada nende emotsionaalne seisund, tööpäeva jooksul toimunu ja muud päevasündmused. Üks intervjuu toimus ka raamatukogus ja üks kohvikus.

Intervjuueerides oli üheks ebakindlust tekitavaks teemaks lastekaitsetöötajate isiklike väärtuste ja kogemuste mõju vanemaks olemise hindamisele. Esimeste intervjuude jooksul märkasid, et lastekaitsetöötajad pigem ei soovi isiklikust elust või enda isiksuse mõjust eriti näiteid tuua ning pigem lähtusid oma praktikast ja etteantud juhtumitest. Samas alates neljandast intervjuust rääkisid osalejad mitmeid näiteid ka oma isiklikust elust ning oma lapsepõlve mõjudest tööle. Isiklikest kogemustest rääkisid avatumalt võõrad osalejad.

2.3 ANDMETE ANALÜÜS

Kõik intervjuud salvestasin ja transkribeerisin. Andmeid analüüsisid kirjutasin pärast iga intervjuu läbiviimist refleksiooni intervjuu käigu kohta. Refleksioonis analüüsisin enda jaoks seda, mis iga intervjuu juures hästi läks ja millised takistused intervjuu käigus tekkisid ning millised huvitavad uued teemad esile kerkisid.

Intervjuude analüüsimisel kasutasin temaatilist kodeerimist, mis võimaldab välja selgitada lastekaitsetöötajate arusaamad ning mõista, mida ja kuidas intervjuueeritavad teemast räägivad.

Temaatiline analüüs võimaldab uurida osalejate interpretatsioone, lähtudes küll uurimuse eesmärgist ja püsitatud uurimisküsimusest, aga jättes ruumi ka teemadele, millest intervjuueeritavad ise vajalikuks peavad rääkida (Kalmus jt 2015).

Temaatilise kodeerimise puhul liigutakse induktiivselt deduktiivsele ehk üksikult üldisele lähenemisele, kusjuures olulisemaid teemakategooriaid ei otsusta enne kodeerimist, vaid kodeerimise käigus ehk analüüsitakse ka nii-öelda uusi teemasid, millest osaleja räägib (Ezzy 2002). Uurija jaoks võivad andmete analüüsimisel sel viisil esile tulla ootamatud teemakategooriaid, kuna ei lähtuta mitte varem loodud teemadest, mis tulenevad teooriast, vaid pööratakse tähelepanu ka nendele teemadele, mida intervjuueeritavad ise toovad esile. Ezzy (2002) peab temaatilise kodeerimise juures oluliseks seda, et lähtuda tuleb sellest, kuidas uurimuses osalejad fenomeni kirjeldavad, milliseid kategooriaid, teemasid välja toovad ning millele teemast kõneledes viitavad.

Esmalt lõin iga intervjuu transkriptsiooni juurde esialgsed märksõnad lähtuvalt sellest, mida osalejad rääkisid, iga lõigu võtsin kokku märksõnadega, näiteks isa kaasamine, lapse vajadused, keskkonna mõju, koostöö, soov muutuda, lastekaitsetöötaja enda kogemuste mõju jm. Seejärel kirjutasin iga märksõna lähemalt lahti, luues memod ja kirjutasin lahti, millele intervjuueeritav oma jutus viidata võiks. Näiteks soov muutuda - sellest sõltub lastekaitsetöötajate arvates ka koostöö vanemaga ning abi pakkumine, samuti mõjutab seda vanema-poolne probleemi tunnistamine.

Pärast mitmekordset andmete kodeerimist püüdsin leida erinevaid märksõnu ühendavaid teemakategooriaid ja seostada loodud koodide intervjuude vahel, otsides osalejate jutus sarnasusi ja erinevusi. Intervjuude juurde loodud teemakategooriate koodid muutusid ajas ja analüüsi käigus, kuna pärast iga lugemiskorda hargnesid intervjuudest ka uued teemad ning moodustusid seosed erinevate intervjuude koodide vahel. Andmete analüüsimisel pöörasin ka tähelepanu sellele, millised teemakategooriad tõid intervjuus osalejad ise esile, kuna see aitas mõista lastekaitsetöötajate endi seoseid teemaga ning nende tõlgendusi. Näiteks ei küsinud ma lastekaitsetöötajate käest otse vanemast kui keskkonna loojast, ent intervjuudes osalenud lastekaitsetöötajad tõid ise sisse teema füüsilisest ja mittefüüsilisest keskkonnast.

Uurisin oma töös piisavalt hea vanema kontseptsioonist lähtumist lastekaitsetöötajate seas, aga intervjuudes ma ei kasutanud mõistet piisavalt hea vanem teadlikult, kuna soovisin süveneda osalejate kirjeldustesse vanema konstrueerimisest, ilma, et piisavalt hea vanema kontseptsioon

intervjuus osalejaid ja nende tõlgendusi mõjutaks või neis segadust tekitaks. Iga intervjuu lõpus tutvustasin osalejatele lühidalt piisavalt hea vanema ideed, intervjuudes osalejad pidasid piisavalt hea vanema kontseptsiooni huvitavaks ning nõustasid, et ühelt poolt on olulised konkreetse lapse individuaalsed vajadused ning teisalt vanema suutlikkus ja oskused neile vastata. Samuti nõustasid kõik osalejad, et vanemad võivad teha vigu ning lapse heaolu sõltub konkreetse lapse vajadustest, vanema oskustest ning keskkonnast tulenevatest mõjutustest. Osalejate endi kirjeldustesse süvenemine heast vanemast ja vanemaks olemise hindamisest aitas analüüsida just intervjuueeritavate endi arusaamu vanemaks olemisest.

2.5 UURIJA REFLEKSIIVSUS

Kvalitatiivse uurimisviisi kasutamise kaasnab enese pidev reflekteerimine, et mõista, kuidas uurija ise uuringut mõjutab (Laherand 2008) ehk uurimust läbiviies on oluline ka eneserefleksioon ja – analüüs. Olin uurimust alustades teadlik, et minu enda roll lastekaitsetöötajana mõjutab intervjuude läbiviimist ning töö tulemuste tõlgendamist. Intervjuusid läbi viies tundsin mõnel korral, et tahaksin sekkuda intervjuu käiku ja avaldada enda kui lastekaitsetöötaja arvamust, näiteks kui vestlesime juhtumitest, mis puudutasid lapse eraldamist perekonnast või perre jätmist, ent püüdsin jääda neutraalseks ning intervjuuerida kui erapooletu uurija. Kuulates intervjuudes osalejate juhtumeid praktikast, tekkis mul soov jagada enda tööga seotud sarnaseid juhtumeid, ent püüdsin siiski kuulata osalejate arvamusi. Pidasin intervjuuerides neutraalsust ja enda vähest sekkumist oluliseks, kuna see aitas keskenduda just osalejate arvamustele ja hoiakutele ilma, et mina oma isikliku arvamusega oleks neid mõjutanud. Sageli pärast intervjuude lõppu kujunesid intervjuueeritavatega välja huvitavad arutelud töös olevatest juhtumitest, milles avaldasin ka enda isikliku arvamust. Need intervjuu osad konfidentsiaalsuse tõttu töös ei kajastu.

Individuaalintervjuud sobisid antud teema avamiseks, kuna osalejad ei tundnud grupisurvet, vaid said intervjuul üks-ühele minuga suhelda ja oma arvamust avaldada. Uurijana tundsin end üks-ühele intervjuud läbiviies kindlalt ja mugavalt, kuna intervjuueeritavatega tekkis juba intervjuude alguses hea ja usalduslik kontakt. Sealjuures olin ise uurijana julge küsima ja kasutasin peegeldavat kuulamist. Märkasid, et peegeldav kuulamine aitas minul paremini osalejate juttu süveneda ning lastekaitsetöötajatel ise teemat süvitsi avada. Samuti tundsin end mugavalt, kuna intervjuud toimusid selle eriala esindajatega, milles ka ise töötan, mis omakorda lõi turvatunde ja omavahelise usaldus ka keerulistest teemadest rääkides. Minu enda

mõju intervjuudele väljendus teemade sõnastamisel, kuna teadsin, et võin lastekaitsetöötajate ga kasutada nn. erialakeelt, mida nad mõistavad.

Intervjuude alguses palusin osalejatel anda mulle märku, kui mõni küsimus on arusaamatu, vajadusel küsida juurde või täpsustada. Intervjuude lõpus küsisin intervjuueeritavate lt tagasisidet intervjuu käigu ja ühesehituse mugavuse kohta. See aitas mul intervjuusid läbi viies enda intervjuueerimistehnikat ja -oskusi analüüsida ning intervjuukavas parandusi teha. Pärast iga intervjuud tundsin ennast kindlamalt ning näis, et iga uue intervjuu puhul sain teemat järjest enam süvitsi käsitleda.

Kui intervjuus osalejad tõid näiteid isiklikust elus ja kogemustest, pani see mind kui uurijat tundma veidi ootamatult ebamugavalt, kuna intervjuueeritavad rääkisid väga isiklikest näidetest oma elust, mida mina uurijana ei osanud oodata ja mis muutsid osalejate meelsuse emotsionaalselt haavatavaks. Teisalt näitab see, et suutsin uurijana tagada intervjuueeritavate le mugava ja turvalise õhkkonna. Osalejad rääkisid isiklikest kogemustest ja lapsepõlve mõjudest vabatahtlikult ning see aitas mõista ka tõlgendusi vanemaks olemisest ning hindamisest lastekaitsetöö praktikas, kuna osalejate endi kogemuste ja lastekaitsetöö praktika vahel tekkisid seosed.

Enne intervjuude läbiviimist kartsin, et osalejad ei pruugi oluliseks pidada seda uurimistee mat ja tunnevad, et uurimuses osalemine on just kui järjekordne kurnav ja aeganõudev tööülesanne lastekaitsetöös. Õnneks olid kõik osalejad abivalmis, küsimustele vastamisel avatud ning tunnustasid uurimistee ma huvitavust ja olulisust. Minu jaoks oli väljakutse olla neutraalne uurija ja mitte intervjuu käigus osalejat suunavate küsimustega kallutada, väljendada oma arvamust või kogemusi lastekaitsetöötajana. Püüdsin vältida kallutatust sellega, et olin aktiivne kuulaja, sõnastasin osalejate seisukohti pigem ümber, kui avaldasin oma arvamust, toetusin intervjuukavale ning iga intervjuu alguses väljendasin ka vestluses, et olen uurija, kes soovib teada saada osaleja arvamusi ja kogemusi.

Uurijana kartsin, et vinjettide kasutamine intervjuudes võib ebaõnnestuda ja osalejad ei suhestu toodud näidisjuhtumitega. Minu jaoks oli üllatus, et intervjuudes osaljatele meeldis vinjette lugeda, need tundusid tõetruud ning aitasid mul teemat põhjalikult analüüsida.

Andmeid analüüsides oli minu jaoks kõige suurem väljakutse luua arutelu, kuna intervjuudes osalejate arvamused mõnedes teemades olid vastuolulised, mistõttu ei saanud teha andmete

põhjal kõigi teemade kohta üldistusi. Vastuolulised arvamused osalejatelt tekitasid minus ebakindlust ja olid väljakutseks andmete analüüsimisel.

III TULEMUSED: HEA VANEMA KONSTRUEERIMINE

Temaatilise kodeerimise tulemusena kerkisid esile järmised kategooriad: hea vanema konstrueerimine, heaks vanemaks olemist mõjutavad tegurid, hea ema ja hea isa konstrueerimine, vanem lapsele keskkonna loojana, vanemluse hindamine, lastekaitsetöötajate enda kogemuste mõju vanemaks olemise tõlgendamisele. Analüüs on esitatud nende teemade lõikes.

Andmete analüüsis on osalejad anonüümsuse tagamiseks tähistatud tähe ja numbrikombinatsioonidega (nt L1, L2 jne). Tsitaadid ilmestamaks tulemusi on märgitud *kursiivis* ja vahele jäetud lause lõigud on märgitud /.../. Minu märkused ja selgitused tsitaatide juures on märgitud [nurksulgudes].

3.1 OOTUSED HEALE VANEMALE

Intervjuudes kasutasin väljendit *hea vanem*, lastekaitsetöötajad rääkisid *heast vanemast* abstraktselt, heaks vanemaks pidasid lastekaitsetöötajad vanemat, kes vastab teatud ootustele. Lihtsalt vanemast rääkisid osalejad tuues näiteid konkreetsetest klienditöö juhtumitest, siis ei kasutatud väljendit *hea vanem*. Kui lastekaitsetöötajad kasutasid sõna vanem, siis tähendas see enamasti nii ema kui isa.

Uurimuses osalejad rääkisid, et heaks vanemaks olemist pole lihtne selgitada ning vanemaks olemise tõlgendamine lähtub iga lastekaitsetöötaja subjektiivsest arvamusest ja sellest, mida iga spetsialist ise tähtsaks peab. Lastekaitsetöötajad seostasid heaks vanemaks olemist eelkõige vanema suhtumisega lapsesse ja sellega, millise keskkonna vanem lapse kasvamiseks tagab. Heaks vanemaks olemist seostati eelkõige lapse vajaduste tagamisega, rõhutati, et hea vanem on see, kes osaleb oma lapse elus. Järgnevalt analüüsin ootusi heale vanemale, millest lastekaitsetöötajad rääkisid.

Hea vanem hoolib lapsest

Intervjuus osalejad rääkisid, et heaks vanemaks olemine tähendab eelkõige lapsest hoolimist, mille all mõisteti lapse probleemide ja vajaduste märkamist ning neile kohast reageerimist, lapse huvide seadmist tähtsamaks enda huvidest, lapse kuulamist ja tema arvamusega arvestamist. „*Laps vajab abi ja vanemapoolne märkamine ongi ju tegelikult hoolimine, et ta märkab ja siis vastavalt hakkab käituma ja annab lapsele abi.*” (L1). Hoolimise all peeti silmas lapsega koos aja veetmist ja emotsionaalse läheduse olemasolu lapse ja vanema vahel. Heaks

vanemaks olemist (ja eriti heaks emaks olemist, millest tuleb juttu Tulemuste alapeatükis 3.6) seostati tingimusteta armastusega lapse vastu, mis tähendab, et laps on vanemale kõige olulisem ka siis, kui ta on käitunud mitteaktsepteeritud viisil. Lastekaitsetöötajad rääkisid tingimusteta armastuse puhul küll abstraktselt vanemast, ent nende esitatud näidete kontekst võimaldab oletada, et nad pigem eeldasid, et tingimusteta armastus on heaks emaks olemise eeltingimus.

Heaks vanemaks olemine seostus lastekaitsetöötajatele ka lapse arendamisega, mõlemapoolse usalduse olemasoluga lapse ja vanema vahel ning igakülgse turvatunde tagamisega. Lastekaitsetöötajad pidasid oluliseks ka vanema oskust lapsele asju selgitada ja vajadusel oma otsuseid põhjendada, näiteks piiride kehtestamisel.

Keskmiised, probleemsed vanemad

Oli huvitav, et osa lastekaitsetöötajaid rääkisid, et oma töös nad häid lapsevanemaid ei kohta, vaid, peamiselt on tegemist *probleemsete peredega, keskmiste vanematega*. „Noh selle Gaussi kõvera järgi on nii ideaale kui on ka täiesti läbikukkujaid [vanemaid], aga enamus on ju keskmised ja ka oma klientidele, lapsevanematele olen ma seda öelnud, et üks minu põhitõde jälle, et ega lapsevanemaks ei õpita, vaid lapsevanemaks saadakse lapse kõrvalt, et seda ei ole võimalik õppida kusagilt raamatust, sealt võib ainult juhendeid saada, aga mis toimib, seda sa õpid ikkagi oma lapse pealt ja laps õpetab lapsevanemaks olema. ” (L1). Rääkides keskmistest vanematest pidasid lastekaitsetöötajad oluliseks rõhutada, et lapse kasvatamise puhul on tähtis lähtuda konkreetsest lapsest, tema vajadustest. See omakorda näitab seost piisavalt hea vanema kontseptsiooniga, kuna lastekaitsetöötajad peavad konkreetse lapse unikaalsetest vajadustest lähtumist tingimata vajalikuks.

Lastekaitsetöötajate puhul, kes rääkisid probleemsetest vanematest, oli märgata ka teatavat suuremat distantseeritust kliendist. Urija: „Palun iseloomusta head vanemat, milline ta on? L6: „Et minu kui lastekaitsetöötaja kokkupuude perekondadega on ikkagi nagu probleemsematega/.../” See võib viidata, et lastekaitsetöötaja suhtumine vanemasse kui probleemsesse võib mõjutada klienditööd ning lapsevanem võib tunda, et ta on tülikas ja probleeme tekitav. Lastekaitsetöötaja suhtumine vanemasse kui probleemsesse võib takistada usaldusliku kliendisuhte tekkimist ja vanema abistamist. Samuti viitab selline suhtumine vanema sildistamisele ja eelarvamusele tema kohta, see aga ei aita lastekaitsetöötajal mõista pere arusaamasid asjadest, vaid võib vanemat panna end halvasti tundma ega toeta pere

efektiivset abistamist. Samas sõltub see lastekaitsetöötaja professionaalsusest, teadmistest ja oskustest. „*Et noh tegelikult ju meieni ei jõua ideaalsed vanemad, meieni tulevad ju siiski need, kellel on mingid [viitab vigadele, probleemidele jm] /.../*” (L5). Rääkides vanematest, kellel on mingid näitas lastekaitsetöötaja keelekasutus ja hääletoon, et vanemad, kellega ta oma töös kokku puutub, on teatud vead või puudused, mistõttu ei saa vanema kohta tema arvates oma töös öelda hea vanem. See käsitlus viitab, et hea vanem võib lastekaitsetöötaja jaoks tähendada ideaalset vanemat, kes vastab teatud ootustele ja kes ei tee vigu ning lastekaitsetöö klientvanemad on probleemsed.

Räägiti ka *normperedest*, mis viitab ilmselt sellele, et spetsialistide käsitlusi vanemaks olemisest mõjutavad suuresti ka kehtivad normid ühiskonnas, ootused naisele, mehele ja lapsevanemale ning mõjukas meediakuvand. Samuti on pigem *normperedest* või *mittenormperedest* rääkimine mõjutatud ühiskonna ootustest vanematele, mitte niivõrd konkreetsetest ainult lastekaitsetöös kehtivatest standarditest.

Hea vanem on haritud ja teadlik

Samuti peeti headeks vanemateks *haritumaid, teadlikumaid* vanemaid: „*Inimesed ongi erinevad, eks see olenebki perest ka, et milline on pere enda taust, mida nad peavad oluliseks, et kas haridust või asju, ega me seda ei saa nagu öelda ka, et millised on pere väärtushinnangud. Ongi haritumad pered, teadlikumad pered, ega kellel on aega, nende väärtused ongi teised ja need, kellel on pappi ja saan bemarkiga sõita /.../ siin ongi see väärtushinnangud, et võib-olla ka vanemate küpsus, kui palju nad oskavad selekteerida selles praeguses maailmas, et mis on oluline /.../*” (L4). Seega vanemate väärtushinnangute rolli ja täiskasvanulikkude küpsust pidasid uurimuses osalejad heaks vanemaks olemise eelduseks. Haritumateks peredeks peeti neid, kes suudavad mõista lapse arengut ja veedavad lapsega koos aega. Lastekaitsetöötajate aruteludes peegeldus mõistmine, et tänapäeval pole kerge olla lapsevanem, kuna raske on eristada, mis on lapse jaoks hea, mis mitte. Lastekaitsetöötajate arvamused, et vanemaks olemine on keeruline, on seotud kõrgete ühiskondlike väärtuste ja ootustega vanematele.

Hea vanem kuulab last

Lastekaitsetöötajad rääkisid, et hea vanem eelkõige kuulab oma last, tema arvamust ja arvestab tema vajadustega. Osa lastekaitsetöötajaid arutlesid, et vanem peaks vanemaks kasvama koos

lapsega - vanem ja laps õpivad ning arenevad üheskoos aja jooksul. Intervjuus osalejate hinnangul on vanem-laps suhe dünaamiline, kus vanem tunnetab, mis võiks lapsele sobida ning kui teatud kasvatusmeetodid ei sobi, püüab vanem katsetada midagi muud, mis võiks lapsele sobivam olla. Samuti viidati, et mitme lapse puhul peres on oluline see, et kodus ei tehta lastel vahet, vaid kõiki lapsi, olenemata vanusest, koheldaks vanemate poolt võrdselt. Kusjuures, heaks vanemaks peeti vanemat, kes vägivaldses suhtes või muus keerulises olukorras on iseloomult tugev ja julgeb abi küsida ning valib alati laste huvidest lähtumise.

Samas tõid vastajad välja, et iga lapse jaoks on tema enda vanem alati hea, hoolimata vanema käitumisest „*.../ükskõik, milline see lapsevanem on, et lapse jaoks on ikkagi oma vanemad, on ikkagi head, ükskõik siis, millised nad ka ei ole, et kes tarbivad liialt alkoholi või ei tule öösiti koju või on kadunud tihti, ikkagi on head, /.../isegi kui neil ei ole, kui neil on kõhud tühjad, et mingi hetk on nad ikkagi head.*” (L5). Tsitaadis peegelduvad sõna hea erinevad tähendused - see, mida peab heaks laps, mida vanem ja mida lastekaitsetöötaja, ei pruugi olla samatähenduslikud. Lastekaitsetöötaja pidas silmas, et laps kogeb oma vanema suhtes kogemustest sõltumatult ikkagi tingimusteta armastust ja usaldust, vaatamata sellele, kas vanem tema vajadusi täidab või ei.

3.2 LAPSE HUVID

Intervjuudes osalejad rääkisid, et hea vanem on see, kes seab oma huvid tagaplaanile ja lähtub lapse huvidest. Lastekaitsetöötajate hinnangul peaks hea vanem oma last tingimusteta armastama ja jääma lapse kõrval ka keerulistes olukordades. Uurimuses osalenud lastekaitsetöötajate meelest on see eelkõige ema ülesanne seada, laste huvid enda omadest ettepoole, vastupidine käitumine pälvis ema hukkamõistu. Näiteks, lastekaitsetöötaja arutles vinjeti üle, milles kirjeldati ema, kes kasvatab kahte last ja kelle elukaaslane on vägivaldne (vinjett nr 1 vt lisa nr 1): „*Ilmselgelt on siin lihtsalt see, et ema võib-olla rohkem seab oma huvid esikohale, et see elukaaslane on talle oluline ja võib-olla ta lastele nii palju tähelepanu ei pööra, kui sellele elukaaslasele, et kui see laps juba, 15-aastane teismeline, hakkab hulkumas käima, siis see peaks olema ju häirekellaks emale, et midagi on kodus valesti, et rohkem tähelepanu just lastele.*” (L2). Samas mõned lastekaitsetöötajaid pidasid lapse huvidest lähtumist oluliseks ka isa puhul, ent tingimusteta armastusest räägiti siiski enamjaolt ema puhul.

Tundus, et lapse huvide esikohale seadmist peavad lastekaitsetöötajad absoluutseks, ent eriti rõhutati lapse huvide üliluslikkust olukordades, kus lapsele võis olla potentsiaalne oht - last ohustav käitumine alkoholitarbiva vanema poolt või vägivaldne suhe (vt nt vinjettides 1 ja 4 lisa nr 1).

Lapse huvidest lähtumise olulisust seostati iseseisvuse andmisega lapsele ja rõhutati, et laps peab saama ka ise valikuid teha (nt huviringide puhul). „*Tihti on see, et vanemad oma puudujääke tahavad ka lapsel teostada /.../, et ma olen seda märganud, et lapsele ei anta vaba aega, et mõned on ühest ringist teise, kolmandasse, neljandasse, et laps tahab samamoodi iseolemise aega /.../*” (L4). Osalejad pidasid silmas, et vanem peaks lapsele andma võimaluse olla ka teda puudutavates otsustes autonoomne, mitte peale suruma oma soove või arvamust.

Lapse huvidest ja heaolust rääkides pöörati kõige enam tähelepanu lapse individuaalsetele vajadustele, lapse enda arvamuse kuulamisele ning emotsionaalse turvatunde olemasolule. Spetsialistide arvates sõltub lapse heaolu hindamine paljuski spetsialistist ning võib hõlmata mitmeid tegureid. Lastekaitsetöötaja rääkis lapse subjektiivsest arvamusest kui heaolu kujundajast: „*Mõne lapse heaolu standardiks on täpselt see, et tal on see täis kõht ja soojad riided ja soe tuba. Teise lapse mõõdupuuks on ma ei tea, Alpides suusatamine ja mingid muud kallid puhkusereisid.*” (L1). See viitab, et paljuski sõltub lapse heaolu ja huvide tõlgendamine lastekaitsetöötajate poolt pere enda ressurssidest ja võimalustest. Lastekaitsetöötaja lähtub siin lapse arvamusest, mis talle on hea, ent jätab kõrvale heaolu tagamise vajalikkuse vanemate perspektiivist (nt lapse arendamine, tema tervise ja tundeeluga arvestamine)

Lastekaitsepspetsialistid rääkisid, et piirkonniti võib lapse heaolu erineda, näiteks arvamused selle kohta, millised on maapiirkondades ja linnas elavate laste vajadused, on sageli erinevad. See näitab, et lapse huvide tõlgendamine vanemaks olemise perspektiivist sõltub ka kontekstist. „*Lai mõiste [lapse heaolu] /.../, et kuidas keegi seda tõlgendab. Minu jaoks on tähtis, et lapsel on oma kodu, kus ta saab minna, kus ta saab magada, korralikud voodid, korralikud voodipesud, et söök oleks laual, et kindlasti vanemad ka vahest kuulaksid /.../.*” (L5). Intervjuudes osalejate jutust võib järeldub, et lapse heaolu mõistmine ei pruugi lapse, vanema või spetsialisti vaatenurgast lähtudes ühtida.

Vinjettide analüüsimisel selgitati, et lapse huvidest lähtumine hõlmab samuti lapsele erinevate teenuste võimaldamist (logopeed, psühhiaatrilised uuringud, õpiabi jm), juhul, kui laps vajab

abi. Lapse huvide all peeti silma ka positiivset aja veetmist koos oma lapsega, turvalisuse tagamist, piiride seadmist ning lapse osalemist huvihariduses.

3.3 USALDUS

Heast vanemast rääkides pidasid osalejad väga oluliseks usaldust vanema ja lapse vahel. Ühelt poolt räägiti usaldusest kui vanema ja lapse vahelisest sidemest, kus vanem usub seda, mida laps räägib ja mida lubab. Teisalt peeti oluliseks seda, et olukordades, kus laps on sattunud pahandustesse või vajab abi, siis laps, kes usaldab oma vanemat, julgeb oma vanema poole pöörduda ka probleemide korral. „*Hea vanem on see, kui laps usaldab teda, vanem usaldab ka oma last. Jah, kui laps ka näiteks välja läheb, siis ta usub, et seda lapse käitumist [usub seda, mida laps on rääkinud, kuhu ta läheb, kellega, mida teeb], kui ta näeb, samas on see usaldus, et kui laps tuleb koju, ta on mingi pahanduse teinud ja julgeb ära rääkida, et see on ikkagi selline usalduse küsimus.*” (L4).

Usaldust peeti ka millekski, mida peab esmalt ikkagi vanem lapses äratama ja looma, kusjuures usaldus seostus osalejatel turvatundega. Üks lastekaitsetöötaja rääkis näite sellest, et usaldus väljendub selles, kui laps julgeb rääkida vanemale näiteks seksuaalsest väärkohtlemisest, kuna laps tunneb vanema suhtes usaldust ja turvatunnet, siis julgeb ta ka keerulistel teemadel vanemaga rääkida.

Lastekaitsetöötajad selgitasid, et usalduse äratundmist seostavad nad, lisaks viisile, kuidas vanem ja laps verbaalselt suhtlevad, ka pöörates tähelepanu nendevahelisele kehakeelele (nt vanema ja lapse vaheline silmside, lähedus). „*See kehakeel räägib, et alaealiste komisjonis ma märkasin, et kui tuli laps koos emaga /.../ et kui laps vaatab emale otsa, leiavad kontakti, arutavad, /.../see on ikkagi märgatav.*” (L4). Hea vanema tunnuseks on omavaheline usaldus ja see, et laps toetub oma vanemale .

Lastekaitsetöötajad arutlesid, et juhul, kui vanem last usaldab, annab ta lapsele vabaduse valida ja otsustada, ilma et ta peaks kartma, et laps valetab. „*Hea lapsevanem on see, kes annab lapsele piisavalt iseseisvust ja pakub oma lapsele sinna kõrvale turvatunde, et kui ta ebaõnnestub, siis ta teab, et tal on vanem, kelle poole pöörduda ja kes teda igas olukorras aitab.*” (L6). Ka vinjette analüüsid selgitati, et olenemata oma isiklikest probleemidest eeldatakse lapsevanemalt, et kui lapsel on mure, siis vanem kuulab last, toetab teda, suudab märgata, mis asjaolud on lapse mure tekkimiseni viinud ning seab lapse huvid enda omadest

ettepoole. Lastekaitsetöötajad eeldavad, et vanema suudab lapsega luua usalduse ja seda erinevates eluolukordades ka hoida.

Spetsialistid tõid näiteid, et majanduslik heaolu ja ressursid ning materiaalsed asjade võimaldamine ei ole ainus, mida laps vajab, kusjuures tihti peale võivad just selliste vanemate lapsed olla õnnetumad, kelle majanduslik heaolu on tagatud. „*Et ongi näited sellest nagu, kus lapsel on nagu kõik olemas, rohkemgi veel, oma tuba, rulad, igasugused vidinad, mis võimalikud on, millega sõita saab, millega mängida saab, aga kodus on mingi range kord ja sa ise otsustada ei saa mitte millegi eest, et praegu ma puutun just selliste perekondadega kokku, kus väliselt on kõik olemas, kõik on väga ilus, aga need suhted ja usaldus, et need on katki.*” (L6) Lastekaitsetöötajate sõnul on usalduse olemasolu, lapse enda arvamusega arvestamine ja emotsionaalselt stabiilsed suhted lapse ning vanemate vahel äärmiselt olulised. Osalejad hindasid vanema ja lapse vahelisi emotsionaalselt positiivseid suhteid ning rääkisid, et usalduse tekkimist ei saa vanemad nii-öelda osta või kunstlikult luua, vaid see sõltub lapse ja vanema vahelisest emotsionaalsest sidemest, mis tekib tänu vanema hoolimisele, armastusele ja ühiselt koos veedetud ajale.

3.4 VANEMATE ÜKSMEEL

Hea vanemaks olemise juures pidasid uurimuses osalejad oluliseks vanemate vahelist üksmeelt lapsele piiride seadmisel, ühiste reeglite kokku leppimist ning lapse kasvatamisega seotud kohustuste omavahelist jagamist.

Uurimuses osalejad täheldasid, et vanematel peaks olema võrdne vastutus laste kasvatamisel, samas see, kuidas vastutust ja kohustusi jagatakse, peeti pigem pere siseasjaks, kuhu ei sekkuta. Peeti loomulikuks, et vanemad peaksid teineteist täiendama ja lapse kasvatamisel kohustusi jagama vastavalt sellele, millised on pere väärtused, ressursid ja soovid. Samuti märgiti, et kui lapse kasvatamisega tegeleb mitu inimest, annab see peres turvatunde ja mõjub lapsele positiivselt. Peeti silmas, et lapse kasvatamisel võiksid osaleda mõlemad vanemad ning üksikvanemate puhul võiks perel olla tugivõrgustik teiste pereliikmete või sugulaste näol. Vinjeti nr 5 puhul peeti ressursiks vanaema olemasolu ja tuge isale lapse kasvatamisel. Koostööd peeti tähtsaks lisaks laste kasvatamise puhul ka koduste toimetuste tegemisel, kus võiksid olla nii vanematel kui ka lastel oma ülesanded.

3.5 PIIRIDE KEHTESTAMINE

Hea vanem kuulab lastekaitsetöötajate hinnangutel oma lapse arvamust, arutab temaga pereasju, oskab last tunnustada, mõistlikke piire seada ja vajadusel neid piire muuta või nihutada ehk anda lapsele ka piisavalt iseseisvust otsustamisel. „*Ka see hea sõna lapse jaoks, et tihti arvatakse niimoodi, et teismeline laps on nagu küllaltki suur /.../ ja jäetaksegi ta omapead oma asjadega toimetama, /.../ aga ka teismeline vajab vahepeal sellist privaataega ja maailmaasjade arutamist ja pereasjade arutamist. /.../väga paljud vanemad üritavad ka /.../ et noh paneme koduaresti ja välja ei lase, et see läheb nagu karistamiseks ja keelamiseks. Ja no panna selliseid raame lapsele peale, mida nad ise vanemana kontrollida või tagada ei suuda, et lapses tekitab see ainult viha ja protesti.*” (L1) Lastekaitsetöötajad rääkisid piiride kehtestamisest lapsele mitte kui karistusmeetodist (eelkõige räägiti teismelistest), vaid pigem pidasid oluliseks, et vanem seaks sellised turvalised raamid lapse kasvatamisel, mis aitavad lapsel areneda, õppida tegema vahet õigel ja valel ning vanemaid austama.

Samuti pidasid intervjuus osalejad tähtsaks piiride ja reeglite läbi rääkimist, selgitamist ja vajadusel põhjendamist koos lapse endaga, et ka laps mõistaks, mida ja miks vanem temalt ootab. „*/.../ Inimesed, kes hoolivad, arvestavad tema vajadustega, oskavad piire panna, sest ma arvan, et see piiride panek on vajalik, laps alles kompab, sest siis laps tunneb, et temast hoolitakse.*” (L4) Arvati, et hea vanem seab lapsele piire, mis on ajalised ja lapsele selgesti mõistetavad. Reeglite kehtestamine vanema poolt on just kui miski, mis lastekaitsetöötajate sõnul aitab tulevikus lapsel kujuneda täisväärtuslikuks täiskasvanuks ning õppida tegema vahet aktsepteeritud ja mitteaktsepteeritud käitumisel.

3.6 KARISTAMINE

Uurimuses osalenud lastekaitsetöötajad pidasid oluliseks, et laste füüsiline karistamine kui kasvatusmeetod, on aja jooksul muutunud käitumisviisiks, mida spetsialistide ega laiemalt ühiskonna poolt ei aktsepteerita. Klientide käitumises selles osas muutuse toimumisest uurimuses osalejad ei rääkinud, mis võib näidata, et kliendid karistamist mitteaktsepteeritud käitumisviisina veel ei käsitle. Lastekaitsetöötajad ei pidanud füüsilist karistamist aktsepteeritud käitumiseks ja rõhutasid pigem lapsega rääkimise, tema arvamuse küsimise ja sellega arvestamise olulisust.

Lastekaitsetöötajad väljendasid rahulolu selle osas, et seadusega on laste füüsiline karistamine keelatud, mis andis lastekaitsetöötajatele just kui turvatunde, et õiguslikud alused neid töös vanematega toetavad. „*/.../ nüüd on kindlasti nagu öeldud, et sa nagu ei tohi nagu vägivalda*

kasutada lapse suhtes, et see on nüüd kuskil kirjas ja see tähendab seda, et seda tuleb jälgida, et ei saa keegi seda kuidagi pöörata seda või öelda, et eluaeg on vitsa antud /.../.” (L6). Võib eeldada, et enne seaduse kehtima hakkamist olid lastekaitsetöötajad füüsilise karistamise suhtes ambivalentset meelestatud. Füüsilise karistamise keelamine annab lastekaitsetöötajatele just kui toetuspunkti vanemate hindamisel, kuna see on käitumine, mida ühiskonnas ei aktsepteerita, seega saab ka lastekaitsetöötaja toetuda vanemate hindamisel seadusele, mille kohaselt on laste füüsiline karistamine mitteaktsepteeritud käitumis- ja kasvatusviis.

Lastekaitsetöötajaid tõid näiteid ka isiklikest kogemustest seoses füüsilise karistamisega, mis on mõjutanud nende arusaamasid vanemaks olemisest ja selle hindamisest oma töös. „/.../ma võin enda perekonna näite tuua, kus meil isa oli suht karmi käega, et iga väiksemagi vea puhul saime rihma, et mina näiteks ei suuda oma lapsele rihma anda /.../mina seda ei tee. Et aga teine inimene sealsamas on harjunud ise vitsa saama ja annab oma lapsele samamoodi, ma arvan, et see on kõik iseendas kinni, kas sa tahad seda oma lapsele või ei taha.” (L5). Teised lastekaitsetöötajaid tõid aga vastupidiseid näiteid oma kogemustest. „Ma ka ei ole füüsiliselt karistada saanud, /.../ ma olen ju ka samast põlvkonnast, aga näete ma olen ka inimeseks kasvanud ilma vitsata.” (L1). Lastekaitsetöötaja jutust võib järeldada, et füüsiline karistamine kasvatusmeetodina ei toimi ega taga lapse jaoks positiivset väljundit. Samas on lastekaitsetöötajate sõnul vanemaid, kelle jaoks on füüsiline karistamine aktsepteeritud.

3.7 VANEM LAPSELE KESKKONNA LOOJANA

3.7.1 Füüsiline keskkond

Erinevatest keskkondadest rääkides aetasid uurimuses osalejad keskkonnad tähtsuse järjekorda. Ühelt poolt on oluline vanema loodud füüsiline keskkond, teisalt peeti rahalistest ressurssidest tähtsamaks mittefüüsilist keskkonda ehk emotsionaalselt stabiilseid suhteid vanema ja lapse vahel.

Vanemaks olemine on seotud kohustusega luua lapsele sobiv füüsiline elu- ja kasvukeskkond. Uurimuses osalenute seas esines erinevaid arvamusi koduse füüsilise keskkonna nõuete suhtes - mõne lastekaitsetöötaja jaoks oli tähtis, et vanem tagab lapsele elementaarse magamiskoha ja õppimisvõimalused ning teised pidasid tähtsaks seda, et vanem tagaks lapsele kindlasti korraliku õppimislaua, tooli, piisava valgustuse, magamisaseme ja mängunurga. „/.../mida mina ikkagi üritan kodudes hinnata on see, et vaatan, kas lapsel on kodus olemas oma nurk, /.../kas tal on oma magamisase, õpilaud, kas tal on oma mängunurk, oma mänguasjad.” (L1). Erinevad arvamused lastekaitsetöötajate seas ilmnasid valgustuse puhul - osa töötajaid arvas,

et lapse jaoks on väga oluline oma kirjutuslaud ja sealne piisav valgustus, samas arutlesid teised lastekaitsetöötajad, et: „*siin ei saa piiri tõmmata mingile, et kui palju ruutmeetreid peab olema ühel lapsel kodus või milline valgustus peab seal olema või millised peavad need toad olema.*” (L5). Lastekaitse spetsialistid viitasid, et hea vanema kohustus on lapsele tagada ka puhas voodipesu. Lastekaitsetöötajad, kes füüsilist keskkonda ei pidanud niivõrd oluliseks kui emotsionaalset, toetusid piisavalt heale ehk sellele, et olulised on positiivsed suhted ning füüsilise keskkonna tagab vanem vastavalt oma võimetele ja olemasolevatele ressursidele.

Lastekaitsetöötajad nimetasid absoluutsete baasvajadustena, mida vanem lapsele peab tagama, toitu, peavarju ja puhtust. „*Ma hindaksin heaolu sellest olemasolevatest ressurssidest [majanduslikud võimalused, mis perel on], et kas on antud piisavalt või noh kindlasti see pole see, et kui tal ei ole nüüd eraldi kirjutuslauda, et siis ma ütlen, et lapse heaolu pole tagatud.*” (L6). Lastekaitsetöötajad pidasid tähtsaks seda, et vanem suudaks tagada *inimväärseid* tingimused ja *baasvajadused* lapse kasvatamiseks. Oluliseks peetakse seda, et laps ise oleks hoolitsetud ja puhas, aga mitte niivõrd materiaalseid ressursse (raha) või viise, kuidas lapse heaolu tagatakse. Näiteks tõi üks lastekaitsetöötaja näite oma tööst, kus perel polnud pesemisvõimalust toas, ent lastekaitsetöötaja aktsepteeris seda, kuna tema sõnul saab pesemisvõimalused organiseerida õues. Pigem pidas ta tähtsaks seda, et vanem vastavalt oma ressursidele ja oskustele antud olukorras suudaks ikkagi lapse vajadused täita. Samas olid mõned lastekaitsetöötajad, kes ei seadnud mingeid selgeid kriteeriume, kuidas seda teha, vaid rõhutati vanema leidlikkust, oskusi ja ressursse olukorra lahendamisel ehk see omakorda viitab, et lähtutakse piisavalt hea vanema kontseptsioonist.

Osa lastekaitsetöötajaid seadsid kindlaid kriteeriume füüsilisele keskkonnale ning võrdlesid füüsilist keskkonda pigem ideaaliga, mitte sellega, mida vanem reaalselt on võimeline pakkuma. Intervjuus osalenud lastekaitsetöötaja tõi näite sellest, kuidas lapse abistamisel ja muutuse toimumisele peres võib aidata kaasa füüsilise keskkonna vahetus, näiteks mõnda aega varjupaigas elamine. „*See varjupaik on hoopis teine keskkond, et seal oli puhas ja seinad värvitud, et ei olnud see kakutud ja kulunud tapeet, et see oli nagu samm talle [vanemale], et ta tahtis ka kodu /.../*” (L3). Selline vanema käsitus viitab ikkagi sellele, et lastekaitsetöötaja võrdleb varjupaika ideaaliga, puhtus ja teatud füüsiline keskkond lapsele kui ideaal.

Kitsad elutingumused

Arutledes vinjettide nr 1 ja nr 3 üle, pöörasid lastekaitsetöötajad tähelepanu pere kitsatele elutingimustele ja füüsilise keskkonnale, kus nägid probleemina eelkõige teismelistele vajaliku eraldumise koha puudumist. „/.../ see pere kitsas olukord, et elavad 1-toalises üürikorteris, mis ilmselgelt on probleeme tekitav, kui peres on kaks erisoolist koolis käivat last/.../ kitsastes oludes kindlasti tekivad pingeid/.../, see on kindlasti põhjus, miks lapsed ennast halvasti tunnevad ja miks suurem poiss hulgub ja eemale hoidma hakkab.“ (L1) Seega võib järeldada, et lastekaitsetöötajad lähtuvad ka oma teadmistest lapse arengust ning lapsevanema puhul hinnatakse tema teadmisi lapse erinevate vajaduste kohta arenguetappidel ja sellele vastava keskkonna loomist vanemana. Vinjette nr 1 ja nr 3 analüüsisid jäi silma see, et kitsaid elutingimusi peeti just kui isa süüks, kes teeb juhutöid ja ei ole suutnud tagada perele suuremat elupinda. Mõned lastekaitsetöötajad võrdlesid vinjeti nr 1 puhul kitsaid elutingimusi enda lapsepõlve kogemusega, seetõttu peeti tähtsaks pere enda ressursidest lähtumist. „/.../ et me elasime ka alguses kuus last kaheksakesi kahes toas ja võiks öelda, et väga hästi mahtusime ära/.../“ (L5). Sellest võib järeldada, et ka kitsad elutingimused olla normiks ja lapsele piisavad, pigem sõltub norm sellest, millised võimalused on vanematel ja millised ootused seavad lastekaitsetöötajad ise peredele.

Korralagedus

Vinjeti puhul suurperest (nr 3), kus pere eluruum oli segamini, täis kuhjatud asju, ei pidanud lastekaitsetöötajad seda suureks probleemiks, vaid pigem püüti vanema kodu taolist korraldust mõista ja arutati selle üle, et lapsevanem ise ei pruugi selle peale tullagi, et keskkond ei ole lastele sobiv või on tervisele kahjulik. „Selles suhtes ei saa öelda, et on halvad vanemad või et ei võiks lapsevanemad olla või et oleks lapsed ära võtnud, see ei ole kohe kindlasti mitte, et rohkem jälgid, rohkem suunata, vajadusel siis teha kuidagi ettekirjutusi/.../ Võib-olla on väga palju selliseid asju, mida pole vajagi, et nad ei tule selle pealegi, et asju koristada või aknaid pesta või, et väikseks jäänud asju pole vaja alles hoida, samas tuleb järgmine laps, jälle vaja.“ (L5). Lastekaitsetöötajad püüdsid lapsevanemat mõista ning eelkõige räägiti koduste toimetuste tegemisel ikkagi emast, kes ei pruugi selle pealegi tulla, et oleks vaja koristada. See võis olla mõjutatud ka vinjeti sisust, kuna lastekaitsetöötajad pidid analüüsima vinjetti, kus peres kasvas seitse last, mistõttu võisid lastekaitsetöötajad teatavat korralagedust tolereerida.

Sealjuures viitasid lastekaitsetöötajad jällegi vinjetis olnud ema enda varasemale lapsepõlvkogemusele, et tema vanemad ei pruukinud talle õpetada, kuidas kodu korras hoida.

3.7.2 Sotsiaalne ja emotsionaalne keskkond

Lastekaitsetöötajad tõid füüsilise keskkonna kõrval välja selle, et hea lapsevanem peab suutma tagada lapsele emotsionaalselt turvalise keskkonna ehk stabiilse kodu, kus laps tahab olla ja kuhu tahab tulla. See on seotud ka vanema ja lapse vahelise usaldusega, mis on emotsionaalselt turvalise keskkonna aluseks.

Mitu lastekaitsetöötajat pidasid oluliseks küll laste endi puhtust, ent sedastati, et kodu korrasoleku puhul tehakse tihti järeleandmisi, eriti olukordades, kus lapse muud vajadused on täidetud ja peres valitseb emotsionaalne tasakaal omavahelistes suhetes. „/.../ *et kui tuba on segamini, tõesti riided on laiali, aga käiakse väljas, käiakse reisidel, lapsed käivad koolis, õpivad, vanemad on rahul, lapsed on rahul, las olla see tuba siis segamini.*” (L4). Pigem rõhutasid lastekaitsetöötajad olulisena vanemate ja laste ühist koosveedetud aega ning üritusi, samas ei eeldatud, et lastekaitsetöötajate kliendid käiksid tasulistel üritustel, vaid pigem peeti oluliseks seda, et vanem oleks valmis lapsega koos aega veetma ja nii-öelda tavalistesse tegevustesse panustama (koos mänguväljakul käimine, mängimine jms).

Mitmel korral tõid lastekaitsetöötajad võrdlusi just heal majanduslikul järjel olevate peredega, kellel on küll luksuslikud elutingimused või kes võimaldavad lastele kalleid mänguasju (ehk tagatud on füüsiline keskkond), ent kes ei pruugi lastekaitsetöötajate sõnul suuta tagada lapsele olulisemat - emotsionaalselt stabiilset keskkonda. Ka vinjeti nr 4 puhul üksikisast, kes lapsele kalleid asju ostab, arvasid lastekaitsetöötajad, et materiaalsed asjad ei suuda kompenseerida lähedust ega lapsega koos veedetud aega. „*Aga teda [isa] ei ole olemas ju, jah riided, asjad uhked, kindlasti ta [lapse] nõudmised võivad suurenda järjest /.../ ja hakkab rohkem nõudma, tahab tähelepanu /.../*” (L4). Lastekaitsetöötajate sõnul võib lapsele kallite asjade ostmine olla negatiivne, kuna see ei pruugi tagada lapsele vajalikku tähelepanu vanema poolt, mis omakorda võib lapse viia pettumuseni, suuremate nõudmisteni ja käitumisprobleemideni. Taoline käsitlus viitab lastekaitsetöötajad on märganud, et vanemad jätavad lapsed asjadega üksi ja ei veeda koos lapsega piisavalt aega.

3.8 HEA EMA JA HEA ISA KONSTRUEERIMINE

Rääkides intervjuudes vanemast tähendas see mõlemat vanemat, ent siiski ilmnemist teatud erinevused ootustes emale ja isale. Osalejad rääkisid, et isade ja emade kasvatusmeetodid ning lapsega tegelemine on erinev, samas kõige tähtsamaks peeti vanemate vahelist koostööd ja tasakaalu lapse kasvatamisel. Juhtumite analüüsimisel seostati laste igapäevaelu vajadustega tegelemist ning lastele vajalike teenuste tagamist ema vastutusega, mitte isaga. Lastekaitsetöötajad suunasid nii vinjettides esitatu kui ka praktika näidetes põhilise vastutuse laste arendamise- ja kasvatamise eest emale.

Ideaalne perekond

Mitu intervjuueeritavat rääkisid *ideaalsest peremustrist*, et lapsele huvidele on parim see, kui tal on mõlemad vanemad - ema ja isa. „/.../ideaalne peremuster on ikkagi see, et lapsel on mõlemad vanemad.” (L3). Ideaalseks peeti küll mõlema vanema (ema ja isa) osalust lapse kasvatamisel, ent samas olid lastekaitsetöötajad teadlikud teistest perevormidest ning rääkisid, et ka muu perevormi puhul võib vanem olla hea, näiteks üksikvanema puhul. Samasooliste lapsevanematega ükski intervjuueeritav oma töös kokku puutunud ei olnud. Muudest omadustest lastekaitsetöötajad ideaalse perekonna puhul ei rääkinud.

Võrdsed õigused ja kohustused

Kõige tähtsamaks peeti lastekaitsetöös aga mõlema vanema - nii ema kui ka isa kaasamist, vanemlikku koostööd ja võrdsust lapse kasvatamisel ning otsustusprotsessides. „Kui ma võtan perekonnaseaduse lahti, kus on kirjas, et vanematel on võrdsed õigused ja kohustused, ühine hooldusõigus, siis olen ma rõhunud kõigile klientidele, et peate olema võrdselt vanemad, kuidas te nüüd oma vanemlikkust teostate /.../ no see on juba teie enda valik, aga lapsega peate mõlemad tegelema nii palju, kui laps vajab.” (L1). Just seda, mida üks vanem ei saa teha, peaks lastekaitsetöötajate arvates tegema teine vanem, kuna see annab nende sõnul lapsele turvatunde ja teisalt muudab lapse kasvatamise kergemaks. Lastekaitsetöötajad küll rääkisid vanemate võrdsusest õigustest ja kohustustest, ent olid valmis aktsepteerima ka seda, kui pere enda valik on jagada kohustused näiteks viisil, et ema tegeleb lastega ning isa vastutab pere majandusliku ülalpidamise eest.

Intervjuudes osalejate tõlgendustes peegeldub vastuoluliselt see, et verbaalselt rõhutatakse mõlema vanema võrdset positsiooni lapse kasvatamisel ja seatakse just kui nii emadel kui isadele võrdsed ootused, ent analüüsides lastekaitsetöötajate toodud juhtumeid praktikatest ja

vinjettidest, siis selgus, et isadele ja emadele on siiski erinevad ootused. See näitab, et lastekaitsetöötajad on teadlikud vanemate kohta käivatest stereotüüpidest, ent praktikas siiski kasutavad neid. Stereotüüpsete suhtumiste mõjutajaks võivad olla ka arusaamad naisest ja mehest ühiskonnas laiemalt ehk ühelt poolt võrdsusest rääkimine, ent teisalt selle vähene praktikasse rakendamine ja märkamine. Järgnevalt analüüsin eraldi seda, millest rääkisid lastekaitsetöötajad seoses hea ema ja hea isaga.

3.8.1 Hea ema konstrueerimine

Lähedussuhe

Lastekaitsetöötajad arutlesid, et emotsionaalne side lapsega peaks emal hakkama tekkima kohe pärast sündi, mille käigus ema tunnetab instinktiivselt lapse vajadusi. „*See, et tunnetad ära, et mis tal nüüd on, kas tal võib olla kõht tühi, või et tal on gaasivalud, et see tunnetus peaks siis tekkima, et seal areneb ka seesama kuulamine ja mõistmine /.../ et tunnetad ära lapsevanemana, see peaks hakkama juba väikesest peale.*” (L3). Ema ja lapse vahelist lähedussuhet tõlgendati kui ühte olulisemat osa lapse heaolust, kusjuures lähedussuhte puhul räägiti sellest, et lähedussuhe peaks arenema välja väikelapse eas, vastasel juhul on seda väga keeruline luua. Lastekaitsetöötajad pidasid lähedussuhtest rääkides pigem silmas ema, kellel tekib lapsega esimesena emotsionaalne side, kuna ema on see, kes peaks lapse kõrval olema alates sünnist ning kellega areneb järk-järgult kiindumussuhe. See käsitlus on seotud ema bioloogilise rolliga (ema kui lapse kandja ja sünnitaja) kui ka traditsiooniliste soorollidega. Isa puhul otseselt lähedussuhtest ja lapse vajaduste tunnetamisest ei räägitud. Lastekaitsetöötajate ootus, et juba väikelapse eas tekib emal kiindumussuhe ja tunnetus, mida laps vajab, võib seostada lastekaitsetöötajate ootustega, et lapse vajadustele reageerimine on loomulik ning peaks just kui ema lapse kasvatamisel juhtima ning aitama lapse vajadusi täita.

Emaarmastus ja eksimine

Ühelt poolt seati emadel kõrged ootused ja suur vastutus lapse kasvatamisel, teisalt arutlesid intervjuudes osalejad ka selle üle, et ema ei saa olla igal pool ja alati ideaalne ning eksimatu. „*Hea ema ongi, kellel pole ühtegi viga, kes teeb täpselt nii nagu peab onju /.../ hea ema ongi üliinimene, peab olema ka hea naine. Hea ema on ka see, kes oma last armastab, et sellepärast ei ole ta paha ema, seepärast ikkagi olen kohanud [häid emasid], sest tema pole süüdi, kui ta ei oska või ta ei tea, kuidas mingeid asju teha /.../ et ta ei pea alati õigeid asju õigel ajal tegema, et piisab ka lihtsalt armastusest laste vastu ja tahtest, et kõik läheks paremaks.*” (L3). Hea ema

seostati seega ühelt poolt suure võimekusega lapse igakülgne heaolu tagada, teisalt mõistsid lastekaitsetöötajad, et emad teevad ka vigu, tähtis on, et probleemide korral oleks emadel valmisolek abi vastu võtta ning olukorda parandada. Lastekaitsetöötajad nimetasid olulise mana lapsest hoolimist ja tema armastamist, mida peeti just kui baasiliseks eelduseks, mis vanema puhul on kõige olulisem ning aluseks lapse abistamisel ja tema vajadustele vastamisel. See seostub piisavalt hea vanema kontseptsiooniga - emal peab olema tahe pakkuda lapsele parimat ja kui ema last armastab, siis on eksimine lubatud. Lastekaitsetöötajad aga ei selgitanud, millise piirini on ainuüksi emaarmastus piisav, siiski jäi mulje, tingimusteta emaarmastuse olemasolu mängib olulist rolli lastekaitsetöötajate suhtumises emasse ning pere puudutavate otsuste tegemisel.

Ema tegevused (arendamine, hoolitsemine, oskuste kohaselt pingutamine)

Lastekaitsetöötajad seostasid hea ema kujundit lapsega tegelemisega, lapse eest hoolitsemisega ning tema vajadustele vastamisega. Samas täheldati näiteks vinjeti puhul üksikemast (vinjett nr 2), et hea ema on see, kes pingutab oma oskuste kohaselt ja otsib probleemide puhul aktiivselt lahendusi ning soovib olukorda muuta ja oma lastele enamat pakkuda. Lastekaitsetöötajad viitasid, et hea ema tagab lastele hariduse ja vastutab koostöö tegemise eest kooliga, näiteks tunneb huvi õppetulemuste, lapse arengu kohta, suunab lapsi osalema huvitegevuses ning vajadusel otsib lapsele täiendavat abi teistelt spetsialistidelt. „*.../tundub, et sellel Maril [ema vinjetist nr 1] oleks vaja lisaabi hakkamasaamisel oma lastega /.../, kui palju ja kas ta suhtleb kooliga, kas ta tunneb huvi ja ta küll ütleb, et ei oska koolitöös aidata ja noh siin on raskused ja kui palju ta siis tegeleb nende raskustega, et kas ta otsib oma lapsele abi /.../.*“ (L2). Samuti eeldati, et ema on see, kes tegeleb lapse terviseküsimustega, näiteks käib lapsega vajadusel erialaspetsialistide uuringutel või rehabilitatsiooniteenustel.

Osalejad rõhutasid ema kohustust teha koostööd kooliga - käia arenguestlustel, uurida koolist lapse arengu ja õppetulemuste kohta ja vajadusel aidata tagada lapsele igakülgne abi õppimisel (näiteks õpiabi, logopeediline, eripedagoogiline abi jm). Sellest võib järeldada, et ema vastutuseks peavad lastekaitsetöötajad lapse hariduse ja muu abistamisega seotud tegevusi.

Hea ema peaks lastekaitsetöötajate sõnul oma lastega vastavalt võimalustele koos aega veetma. Lastekaitsetöötajad pidasid ema konstrueerimise puhul oluliseks, et hea ema seab esikohale lapse huvid, mitte enda huvid ehk ema peaks tundma tingimusteta armastust oma lapse vastu. Arutledes lastekaitsetöötajatega vinjettide nr 1, 2 ja 3 puhul selle üle, millist abi või toetust

juhtumid olnud pere vajaks, viitasid lastekaitsetöötajad samuti ema vastutusele võtta abi vastu, teha koostööd tugisikuga või teiste spetsialistidega, samuti eeldati, et ema tegeleb järjepidevalt oma lapse arendamisega. „/.../ et tal on endal taust onju noh selline [räägib vinjetis nr 2 emast, kes on kriminaalhooldusalune], et siis ma mõtlesin, et jaa, ta ikkagi üritab, aga samas või noh üritab olla, on selles suhtes hea vanem /.../“ (L6). Emast rääkimisel peegeldus ka piisavalt hea vanema kontseptsioon - ühelt poolt viidati ema soovile pakkuda lastele enamat ehk kui ema pingutab oma oskuste kohaselt, on ta hea ema ja teisalt toodi esile konkreetse lapse vajadustega arvestamise olulisust. Seega kirjeldati head ema ühelt poolt kui vanemat, kes tingimusteta oma last armastab, on valmis tema heaks kõik tegema, teisalt viidati, et ema peaks pingutama oma oskuste kohaselt, et lapse vajadusi täita.

Emad teised rollid

Heast emast rääkides arutlesid osalejad selle üle, et hea ema peab olema ka hea naine ja tegelema ka enese arendamisega, kuna see võib vanemat toetada probleemidega tegelemisel. Pöörati tähelepanu sellele, et ema rolli kõrval võiks olla vanemal ka muud rollid täiskasvanuna. Lastekaitsetöötaja üksikemaga vinjetist nr 2: „/.../ aga kui ta [laps] käib lasteaias, siis tal jääb üsna palju vaba aega iseendaga tegelemiseks, et suunata teda ennast nagu kuskile, noh ma ei tea, õppima, arenema, et saaks kohtuda noh ütleme positiivsemate inimestega, kes võib-olla viiks mingitele teistele väljunditele. /.../ kindlasti kui tal oleks mingi endaga tegelemise elu mõte, siis ehk jääks ka selletõttu alkoholi tarvitamine ära /.../“ (L1). Lastekaitsetöötajad pidasid loomulikuks, et emal oleks aega enda jaoks ning tal oleks ka roll väljaspool laste kasvatamist. Näis, et lastekaitsetöötajad mõistsid, et emal võiks roll olla ka väljaspool laste kasvatamist, kuna ema enda ega väljaspool laste kasvatamist, võib aidata olla ka hea ema.

Vastutus vägivaldsest suhtest lahkuda

Analüüsisid lastekaitsetöötajate vinjette, milles oli kirjeldatud pere, kus on kaks vanemat - ema ja isa, suunasid lastekaitsetöötajad ikkagi põhilise vastutuse laste heaolu eest emale. See omakorda viitab, et emadele seatakse vähimisi just kui suuremad ootused laste eest hoolitsemisel, kuna nemad peaksid olema lastega alates väikelapse eest pidevalt koos. Heast emast rääkides seostasid lastekaitsetöötajad hea ema sellise emaga, kes suudab ja julgeb lahkuda vägivaldsest paarisuhtest ning seab esikohale lapsed. „/.../ just üks juhtum, kus üks probleemne, vägivaldse mehega, et paljud lapsevanemad on tulnud ära selle vägivaldse mehe juurest just oma laste pärast, et emad, kui nad oleksid võib-olla üksi, jääksid sellesse suhtesse

edasi, aga just laste pärast tullakse ära. “(L2). Lastekaitsetöötaja sõnul lahkub ema vägivaldsest paarisuhtest, lapsed on selle otsuse tegemisel motivatsiooniks, kuna emalt oodatakse tingimusteta armastust ja suutlikkust kaitsta oma lapsi vägivalla eest. Vägivaldsest suhtest lahkunud emasid käsitleti just kui kangelasemasid, kes seadsid sellega oma lapsed kõige olulisemaks. „Kui see isa ei ole juriidiline isa [viitab vinjetis nr 1 olevale ema elukaaslasele] lapsele, siis oleks emal ju täiesti võimalik kolida sellisest vägivaldsest suhtest eraldi elama. Võtta oma lapsed kaasa, mehel ei ole mingit õigust lapse peale ja kui ema jänni jääb maksude maksmisega, siis jällegi pöörduda X [viitab kohaliku omavalitsuse sotsiaaltööd tegevale osakonnale] poole, et saab siis toetusi. “(L1). Jäi mulje, et vägivaldsest suhtest lahkumisel pannakse sellega suur vastutus emale ja tema tegutsemisele või tegemata jätmisele. Lastekaitsetöötaja räägib, et ema peaks ennast just kui kokku võtma ja lahkuma paarisuhtest oma lastega, millest võib järeldada, et elukaaslase bioloogiliste laste kasvatamine on samuti just kui ema ainuisikuline vastutus. Siinkohal ei räägitud emast teistes rollides, vaid seati tema kui vanema vastutus ülimaks. Samuti eeldati, et paarisuhtest lahkudes tekivad emal majanduslikud raskused eluga toime tulla, kuigi vinjetis olev isa tegi juhutöid, seati majandusliku pere ülalpidamisega vaikinisi vastutus talle.

Võib öelda, et hea ema kujundit seostatakse vastutusriikka rolliga, tingimusteta armastusega ja traditsiooniliste soorollidega, kus lapse nimel tuleb endast teha ja anda kõik olenev lapse heaolu tagamiseks. Lastekaitsetöötajad seadsid ema rollist rääkides fookusesse lapse vajadused ja ema üliolulise rolli lapse abistamisel - see on ühelt poolt mõistetav, kuna lastekaitsetöötaja ülesandeks ongi hinnata vanemlikke oskusi, teisalt võib vanema rolli kõrval ka teiste rollide märkamine aidata vanemaga usalduslikumat kontakti luua.

Heast emast rääkides peegeldusid varjatult ootused emale kui heale naisele paarisuhtes olles. Lastekaitsetöötaja vinjetist nr 1: „/.../et kui [ema] elukaaslasega läbi ei saa, kui elukaaslane on olnud vägivaldne ja lapsed on seda pealt näinud /.../” (L2). Lastekaitsetöötaja jutust järeldub, et emal just kui ühepoolne kohustus hästi läbi saada elukaaslasega, mis näitab, et temal kui naisel on vastutus suhete eest elukaaslasega, mis omakorda mõjutavad laste heaolu. Traditsiooniline suhtumine perevägivalda, et ohver on süüdi, mõjutab ka lapse heaolu, mistõttu juhul, kui vanem ei lahku vägivaldsest suhtest, nähakse teda kui lapse heaolu ohustavat vanemat.

3.8.2 Hea isa konstrueerimine

Isa kui meelelahutaja

Lastekaitsetöötajate kõnelemise viis sellest, mida teevad lapsega koos emad ja mida isad, viitas sellele, et lastekaitsetöötajad konstrueerivad ema ja isa rolli erinevalt. Hea isa seostati karismaatilisusega, mängulisusega ja isaga, kes teeb lapsega seikluslikke tegevusi ning kes on lapsele mehelik eeskuju. Võrreldes hea ema konstrueerimisega, toodi isade puhul rohkem esile seda, et isad peaksid lastega koos erinevad tegevusi tegema (nt mängima, *meesteasju koos tegema*, käima väljas, tegema sportlikke tegevusi, võtma lapse tööle kaasa, et näidata lapsele, mis tööd isa teeb) ehk isa rollile viidati just kui meelelahutaja rollile lapse elus. „/.../ isad on ikka need, kellel on sellist karismat ja kellel on julgust ronida ja ei ole sellised nunnutajad, isa annabki sellist mehelikkust, et lapsele see mehelik eeskuju, et emad on sellised nunnutajad ja ikka hoiavad /.../.” (L4). Isa seostati lapsega mängimisega, ent ema pigem hoolitsemise ja hoidmisega seotud tegevustega. Arvati, et paljud isad kardavad väikeste lastega tegeleda ning osa võtta hoolitsemise ja hooldamisega seotud tegevustest.

Isa kui eeskuju

Kui emast rääkides seostati tema rolli lapse eest hoolitsemise ja arendamisega, siis isa rolli puhul peeti teda lapsele oluliseks eeskujuks, kellelt laps õpib ja kes oma tegevuste kaudu peaks last õpetama. Lastekaitsetöötaja üksikisaga vinjetist nr 4: „*Et 9-aastane poeg, et mitte ainult tööpäeval, vaid ka nädalavahetusel [viitab alkoholi tarbimisele], et mis eeskuju ta on oma pojale, et siis võiks hoopis selle aja pühendada pojaga olemisele, mitte alkoholi tarvitamisele.*” (L2). Samuti tõi lastekaitsetöötaja näite, et isa võiks pojaga jagada oma teadmisi valdkondadest, milles isa ise väga hea on (näiteks sport). Arutus isast kui eeskujust viitab, et isa võiks lastekaitsetöötajate sõnul oma tegevuste ja oskustega õpetada lapsele teatud väärtusi ning veeta koos lapsega aega.

Isa roll

Tingimusteta ja ülimuslikust isaarmastusest rääkisid lastekaitsetöötajad hea isa puhul vähem, pigem viidati hoolimisele ja ühiste reeglite vajalikkusele teise vanemaga. Hoolimine isa puhul seostus lapsega koos aja veetmisega, mida seostati ka väljaspool kodu koos tehtavate tegevustega. Kui ema puhul viidati ema ja lapse vahelise emotsionaalse sideme olulisusele, siis isadest rääkides, selgitasid uurimuses osalejad, et ka isa puhul on emotsionaalne side oluline, kuid lastekaitsetöötajate sõnul tekib see võrreldes emaga veidi hiljem. Lastekaitsetöötajad

rääkisid, et on lastekaitsetöötajaid, kelle jaoks kehtivad isade ja emade puhul stereotüübid - kuigi seda ei kiidetud heaks, lähtusid ka uurimuses osalejad stereotüüpsetest uskumustest emade ja isade kohta.

Intervjuus osalejad rääkisid vinjettide analüüsimisel isa rolli tähtsusest, nii bioloogilise isa kui ka ema elukaaslase rolli olulisusest lapse kasvatamisel. Lastekaitsetöötajate arvates peaks isad emadega võrdselt laste kasvatamises osalema, teisalt räägiti nii vinjettide kui ka praktikast toodud näidete puhul pere abistamisel siiski rohkem emadest.

Vinjettide puhul, kus olid olemas nii ema kui isa, märgati isa rolli lapse kasvatamisel oluliselt vähem kui ema rolli. Vinjeti puhul, kus isa oli tööõnnetuse tagajärjel kodune, pidasid lastekaitsetöötajad oluliseks välja selgitada isa tervislik olukord ning hinnata isa suutlikkust töö kõrvalt laste kasvatamises osaleda.

Üksikisad

Intervjuus osalejad rääkisid, et üksikisadest on neil sageli rohkem kahju ja isadele antakse ka eksimuste korral rohkem andeks kui emadele. Lastekaitsetöötaja üksikisast vinjetist nr 4: „*Tal kindlasti raske, tal on koorem, seda näitab ka see, et ta tahab puhata, lõõgastuda õllega, viib lapse ära, et see et ta tahab puhata, et see on ju täiesti loomulik /.../ et kui isa nagu üksi last kasvatada, siis on nagu rohkem kahju, kui ema üksi kasvatada, et selles suhtes ikkagi ei ole see ema ja isa roll nii võrdselt, et emale ma ei tunneks nii palju kaasa.*” (L6). Üksikemana hakkamasaamine on kui norm, kuid üksikisasid nähakse sageli just kui kangelastena, kelle vaprust ja toimetulekut lastega tuleks imetleda.

Vinjetis üksikisast (nr 4) räägiti sellest, et oluline on isa mõista, rõhutada tema tugevaid külgi ja teda lapse kasvatamisel võimalikult palju toetada. „*/.../ võib-olla isa ei oskagi seda [vanemaks olemist], et ta ongi sellesse töösse uppunud /.../ esialgu annaks selles mõttes võimaluse, koputaks ta südametunnistele, et tal on poeg, et ta on isa, ka kiitaks teda, et ta on suutnud last üheksa aastat kasvatada.*” (L4). Lastekaitsetöötajad püüdsid ka vinjetis oleva üksikisa probleeme (sealhulgas alkoholilembust) mõista ja kiitsid teda lapse kasvatamise eest, mida ema puhul ei tehtud. Võib järeldada, et isale kui vanemale annavad lastekaitsetöötajad rohkem andeks ja püüavad isa mõista, kuna isad just kui ei tea, kuidas kasvatada last lähtuvalt ülimuslikust emaarmastusest ja oskustest.

Isade kaasamine lastekaitsetöös

Spetsialistide arvates jäävad sageli lastekaitsetöös isad kõrvale ning peamine vastutus suunatakse emadele, kusjuures põhjendusena selgitati, et sageli soovivad isad ise lapse kasvatamisel kõrvale jääda. „*Loomulikult on olukordi, kus isa jätab ennast kõrvale, ta ütlebki, et see on naiste asi ja sellesse ei sekku ja ta lihtsalt jalutab kõrvale sealt, kus oleks vaja teise vanema rolli. /.../Me oleme ju ikkagi pärit sellisest talupojakultuurist, kus need lapsega toimetamised olid ikkagi naiste rida, et see järsku üle minna, et mehed ka nagu [võtaksid suurema rolli laste kasvatamisel], eks ta võtab mõned põlvkonnad aega.*” (L3). Lastekaitsetöötajad viitasid isa vähesele osalusele laste elus kui mõjutustele *talupojakultuurist*, ja traditsioonilistele soorollidele.

Isade ja emade kohta käivate stereotüüpide puhul arutleti, et erinevatesse põlvkondadesse kuuluvad lastekaitsetöötajad suhtuvad samuti emadele ja isadele omistatavatesse ootustesse erinevalt. „*/.../ et kui sul on 25 aastane kogemus, siis sa jääd oma standarditesse kinni, mida tänapäeval ei saa enam mõista normaalseks. Et kui tema mõistes on see, et laps peab alati kasvama ema juures, et ükskõik, milline see ema on, et siis ma leian, et noh mingid asjad ikkagi tuleb tänapäeval vastavalt hinnata teistmoodi /.../.*” (L5). Lastekaitsetöötaja viitas, et on kolleege, kellega mõistavad nad isade ja emade rolli lapse kasvatamisel erinevalt ning see võib olla lastekaitsetöös probleemiks. Samas püüdsid lastekaitsetöötajad näidata, et neil endil on teadmisi ja erialaseid oskusi isade kaasamisel ehk nende teadlikkus on kõrge, ent praktikas seda alati ei rakendata. „*/.../ minul on küll kogemusi isadega, kes peavadki toime tulema nende seelikute ja kleitide triikimisega ja viimisega ja tegemisega, sest kui on ikkagi tema juures laps sel hetkel, siis ta peab sellega toime tulema.*” (L6). Lastekaitsetöötajad rääkisid, et neil on kogemusi väga erinevate isadega - nii nendega, kes tegelevad lapsega alates väikelapse east ja tulevad toime tegevustega, mida stereotüpselt seostatakse emadega kui ka isadega, kes kardavad väikeste lastega tegeleda või pelgavad teha lapse eest hoolitsemiga seotud tegevusi. „*Üks mees ütles mulle ka, et tema jaoks on häbiasi vahetada lapse mähkmeid, et see pole mehelik tegu, teine mees võib olla väga hooliv ja hakkab seda last seal mähkima sünnitusmajast alates /.../.*” (L1). Osa lastekaitsetöötajad rääkisid, et hooliv isa on julge ja initsiatiivikas ka lapse hoolitsemise ja hooldamisega seotud tegevuste osas - seda peeti kiitust ja tunnustust väärivaks. See võib jällegi olla seotud soostereotüüpidega ning isade endi arusaamadega, et on tegevusi, mida teevad naised ja tegevusi, mida mehed.

Osa lastekaitsetöötajaid viitasid, et pigem kaasaksid nad isa juhul, kui lapsel on isaga varasemalt tekkinud lähedane suhe, samas teiste uurimuses osalejate sõnul sõltub praktikas isade kaasamine sellest, kui kaua on laps isaga koos olnud ja mil määral isa kasvatusprotsessis osalenud. Üks spetsialist tõi näite, kus lapsed eraldati perest, kuna ema juurde, kellel olid alkoholiprobleemid, tuli elama kinnipidamisasutusest vabanenud laste isa, mis sai just kui tõukeks laste perest eraldamisele. „ /.../ et kuna tal on meesterahvas, vabanes meil vanglast, laste isa, siis ei jäänud küll muud üle, et lapsed eraldati perekonnast. “ (L5). Võib järeldada, et isa käsitleti ohtlikuna, kellest jäi just kui mulje, et juba oma soo ja varasema mineviku tõttu ei ole lastel temaga ühes peres elada turvaline. Lastekaitsetöötaja ei kiitnud ema tegutsemist sel puhul heaks, kuna ta võttis koju laste isa tagasi.

Intervjuus osalenud lastekaitsetöötajad rääkisid, et praktikas on isade kaasamine muutunud järjest olulisemaks, mis võib olla seotud ka lastekaitsetöö teadmiste arenguga, kuna isade kaasamisest lapse kasvatamisse ja isade lapsevanemaks olemist kajastatakse järjest enam nii meedias kui erialases kirjanduses. Isade kaasamise oluliseks pidamine võib olla seotud ka sellega, et lastekaitsetöötajad soovisid endast luua muljet kui teadlikust spetsialistist, kes on kursis, et isade kaasamine on lapse jaoks positiivseks väljundiks ja toetavaks asjaoluks.

3.9 HEAKS VANEMAKS OLEMIST MÕJUTAVAD TEGURID

3.9.1 Lapsepõlve mõjud

Lastekaitsetöötajad märkisid, et vanemlust mõjutavad olulisel määral lapsevanemate endi lapsepõlve kogemused ning enda vanemate käitumine ja varasem eeskuju. See, milline on lapsevanemate enda lapseks olemise kogemus, sõltub ka sellest, millisel ajahetkel ja milliste kehtivate normidega nemad üles kasvasid. Selgitati, et kui vanem ise pole näinud ega kogenud nii-öelda *terve pere* mustrit, siis on neil endal raskem vanemana hakkama saada ja internaliseerida ühiskonnas kehtivaid sotsiaalseid norme. „Kristi [viitab vinjetis nr 2 üksikemale] on tegelikkuses ju asenduskodust, et ma võin küll teha asenduskodudele liiga, aga paljud asenduskodu lapsed ei ole tegelikult näinud terve pere mustrit või sellist noh, näidist, et kuidas tegelikult peres asjad käivad, et tänu sellele on neil palju raskem ju oma pere hoida, sest nad lihtsalt ei tea, milline on pere ja kuidas see lapsevanem ja pere peavad olema.“ (L5). Lastekaitsetöötajate tõlgendused sellele, et olukordades, kus vanem ei ole näinud, kuidas asjad tegelikult käivad, viitab, et vanemaks olemist saab õppida siis, kui endal on olnud positiivne vanemlik eeskuju, vastasel juhul, kui seda eeskuju pole kogetud, on lastekaitsetöötajate sõnul ka ise keeruline vanema rollis käituda. Uuriija: „Millest see sõltub, kas vanem on piisavalt hea

ja suudab lapse heaolu tagada?” „Ikka tema enda lapsepõlv, kust ta ise tuleb, et kas tal on mingisugune kogemus selles osas, kuidas ta ise on kasvanud, millises seltskonnas, millised need vanemad on olnud. (L4). Lastekaitsetöötajad löid otseseid seoseid vanema lapsepõlves kogetud peremudelite ja vanema kasvatusoskustega hilisemas elus, peeti oluliseks seda, et vanem oleks ise lapsepõlves kogenud positiivseid suhteid, turvatunnet ning tundnud kiindumussuhet.

Eelkõige seostati lapsepõlve ja vanema enda varasemate kogemuste mõjuga hea emaga. *„Et ta ei oskagi oma seda hoolivust välja näidata või kuidas tal endal on olnud oma vanemad ja lapsepõlv, et tal jääb puudu nendest vanemlikest oskustest, et küll hoolib, aga võib-olla lihtsalt ei oska või ei ole nagu õppinud, kuidas olla hea ema.”* Suhtumine, et emaks olemist mõjutavad enda kogemused oma emaga viitab ühiskonnas kehtivatele reeglitele, et emaks nii-öelda õpitakse ning tahtes olla ise hea ema, peaks ka enda emaga olema positiivsed kogemused. See seab emade rolli äärmiselt mõjuvõimsasse kategooriasse, mille järgi polekski just kui ilma positiivse enda ema kogemusest võimalik olla hea ema. Siinkohal tuleb aga silmas pidada võimalikku säilenõtkuse mõju ja inimese võimet muutada.

3.9.2 Majanduslike ressursside mõju

Tänapäeval peeti vanemaks olemisel üheks mõjutajaks ka majanduslike ressursside olemasolu. Eelkõige peeti silmas sissetulekut, elutingimusi ja võimalusi tagada lapsele kasvamiseks ja arenguks vajalikke asju. Üks intervjuus osaleja rääkis isikliku elu kogemusest, et heaks vanemaks olemist ja lapsevanemaks saamist võib takistada majanduslike ressursside puudumine. *„Minu jaoks on takistus ikkagi see, /.../, et miks rohkem lapsi ei ole, et majanduslik toimetulek, et ma mõtlen ikkagi teisiti, et kuidas ma toime tulen, et ma suudan oma lapsele tagada eluks vajalikud asjad.” (L5).* Sealjuures vastandas osaleja end kliendiga, rääkides sellest, et majanduslike ressursside puudumise tõttu pole temal endal rohkem lapsi, aga klientide puhul eeldas ta, et nemad sellele ei mõtle, kuidas tagada nii-öelda ühiskonna ootustele vastavad elutingimused lastele.

Sarnased tõlgendused klientide vanemaks olemisest tulid esile analüüsides vinjetti nr 4 suurperest (peres seitse last), millest rääkides mõistsid osalejad hukka selle, et peres on nii palju lapsi, ent samas pole piisavalt majanduslikke ressursse laste vajaduste tagamiseks. *„/.../et ta jälle seda 7. last ootab, et seal vajaks seda lastekaitsetööd juba väga, et noh kui see seitsmes juba hakkas tulema, et oleks võinud kuidagi neid vanemaid survestada või vanematega tegeleda nii palju, et enam ei tuleks sinna lapsi juurde, et tõenäosus on, et nad ei tule nendega*

toime.“ (L3). Seega pidasid intervjuudes osalejad tähtsaks vanema rolli ka täiskasvanuna - tema ülesannet tagada majanduslikult piisavad ressursid laste kasvatamisel. Osalejate tõlgendustest võib järeldada, et peredes, kus on palju lapsi, eeldavad lastekaitsetöötajad just kui teatud majanduslike ressursside olemasolu (piisav sissetulek laste ülalpidamiseks, piisavalt suured eluruumid ja - tingimused). Sellised ootused suurperede vanematele võivad olla seotud ka lapsele piisava tähelepanu jagamisega - lastekaitsetöötajad võivad vanematele nii-öelda ette heita, et peres, kus on palju lapsi, ei jätku piisavalt tähelepanu kõigile lastele.

3.9.3 *Emal on ikkagi vaimsed probleemid - vanema tervise olukord*

Vanema vaimse tervisega seotud teemadel ei kasutanud vanemaks olemisest rääkimisel lastekaitsetöötajad ühtset terminoloogiat. Lastekaitsetöötajad rääkisid vanemaks olemise oluliste mõjutajatena *vanemlikust võimekusest*, vanema *vaimsetest võimetest*, psüühikahäiretest ning vaimsest tervisest ehk vanemast endast tulenevatest asjaoludest.

Vanemliku võimekuse all pidasid lastekaitsetöötajad silmas vanemlikke oskusi, suutlikkust ja tahet last kasvatada. Arutledes vinjeti üle emast, kellel oli psüühikahäire, leidsid lastekaitsetöötajad, et psüühikahäire ja see, kas vanem on tervislikku seisundit enesele tunnistanud ning abi otsinud, mõjutab ka tema vanemaks olemist. Lastekaitsetöötajad rääkisid, et lapsevanemate puhul, kellel on vaimse tervise probleeme, on äärmiselt tähtis, et vanem suudaks haigust kontrolli all hoida, omaks haiguskriitikat ja otsiks abi, sel juhul tuleb ta ka vanemaks olemisega toime. See viitab seosele piisavalt hea vanema kontseptsiooniga - ei eeldata, et vanem täielikult paraneks või totaalselt muutuks, vaid tuleks vastavalt oma oskustele toime.

Abi otsimise all selgitasid lastekaitse spetsialistid, et psüühilise tervise probleemide korral peaks vanem võtma ravimeid, käima arstide juures ning võtma vastu ka teiste spetsialistide abi (näiteks lastekaitsetöötaja, tugisik). Teisalt arvati, et vanematega, kellel on vaimse tervise probleemid, ei oodata, et vanem suudaks oma tervislikku seisundit või vanemaks olemisega kaasnenud probleeme selgitada. „*No mul on olnud üks kogemus psüühiliselt haige emaga, kellel on kaks last, tegelt on rohkem, aga tuleb nagu meelde, et nad on kõige raskemad juhtumid, et siis lihtsalt sellistel hetkedel on küll see olnud, et sa nagu ei oota vanema poolt mingit tunnistamist, et aa, et mul on probleem, et.../ sel juhul on juba see, et ma pakun ise välja lahenduse, mida me tegelt ju teha ei tohiks, aga sellisel juhul on konkreetne, et nii, siia tuleb tugisik, et sa ei anna seal nii palju ruumi, et sa e mängi seal, et oo, ootad, vaatad, et mis*

nüüd saab /.../.“ (L6). Lastekaitsetöötaja viitab, et praktikas ta pakub taolises olukorras vanematele valmislahendusi, kuna sel juhul on vanemaga keerulisem koostööd teha, ent ta ei pea seda õigeks käitumiseks. Seda võib seostada lastekaitsetöötajate vajadusega käsitleda teemat sügavamalt koolitustel ja supervisioonis.

Lastekaitsetöötajad rääkisid vanemate *vaimsetest võimetest* ehk sellest, kui palju vanemad suudavad mõista. *„/.../ kui neil on vaimsed võimed piiratud, et need nõustamised jõuavadki kuskile, nii-öelda kukuvad kahe tooli vahele, et nad ei lähe edasi, sest talle ei jõua kohale, mis sa talle räägid.”* (L3). Osalejad tõdesid, et neil on psüühikahäiretega lapsevanematest kahju, kuna nendel vanematel on keerulisem last kasvatada. Lastekaitsetöötajad selgitasid, et nad peavad taolisi juhtumeid oma töös ka raskemateks, kuna psüühikahäiretega vanematele tuleb rohkem tähelepanu pöörata ja perega intensiivsemalt tegeleda. *„/.../ ongi ju vaja intensiivsemalt tegeleda [vanematega, kellel on psüühilise tervise probleeme] ja hoida teda kogu aeg kuskil orbiidil. /.../ Tulevad ilusti toime küll, kui hoida kätt pulsil, et kui enda vaimne võimekus on selline madal ega ta ise ei saaks hakkama nendel rehateenustel käimisega, siis on hästi palju vaja seda toetust [lastekaitsetöötaja poolset toetust], et peab kogu aeg uurima, et kas sa sinna panid ajad ja kas seal käisite.”* (L2). Psüühilise erivajadusega ja ka madalate vaimsete võimete lapseevanematest rääkides, pidasid osalejad oluliseks pidevat järelevalvet ja kontrolli vanema üle.

Üks lastekaitsetöötaja tõi näite oma tööst, kus ta püüdis kohtus tõestada, et ema ei tule madalate *vaimsete võimete* tõttu lapse kasvatamisega toime, ent kohtuotsusega jäeti emale hooldusõigus alles ja laps jäi siiski perre. See võib viidata õigussüsteemi mõjule lastekaitsetöös - kohtuotsuse ülimuslikkusele, mille puhul eeldatakse vaikimisi, et lastekaitsetöötaja sellele vastu ei vaidle. Kohus otsustab faktidel põhinevate materjalidele tuginedes, vahel on need otsused sellised, mis lastekaitsetöötajatele ei meeldi. Lastekaitsetöötaja pahameel sellise otsuse puhul on seotud nende vanemate toetamise keerukusega ja teenuste vähesusega lastekaitsetöös. Eelnev näide kohaselt on erinevate erialade spetsialistidel erinevad arusaamad vanemlikest oskustest ja vanemaks olemisest.

Lastekaitsetöötajad selgitasid, et vanemate puhul, kellel on vaimse tervise probleeme, ei lasta niivõrd kliendil lahenduste osas kaasa rääkida, vaid pakutakse ise spetsialistina lahendusi välja. *„/.../ psüühilistega ongi see, et mingil hetkel sina oled ju teinud seda suurt tööd ja sa näed, et midagi on nagu mäda selle emaga, /.../aga kohustunnistab, et ei ole, /.../ samas sa tead, et sealt*

ei tule tulemust, võib-olla lähebki halvasti nendel lastel, samas sa ühel hetkel näed, et sa ei saagi midagi teha/.../et kahju on seda öelda, aga mingil hetkel sa lihtsalt löödkki käega.” (L6). Jõuetustunde tekkimine lastekaitsetöötajal võib viidata erialade erinevale vastutusele, kuna lastekaitsetöötaja on see, kelle ülesandeks on vastutada, kui midagi juhtub. Lastekaitsetöötajad peavad vanematega töötamist, kellel on vaimse tervise probleemid, keerulisteks, kuna erinevate erialade spetsialistide tõlgendused vanemaks olemisest ning ootustest sageli ei ühti.

Samas räägiti, et lapsevanem ei tohiks ka oma erivajaduse või tervislikku seisundiga võtta ära tähelepanu lapselt ega seda liigselt rõhutada. *„/.../ kas ta vingub kogu aeg, et oi ma olen nii haige, et ma ei saa hakkama, et kuidas ta see kriitika selles suhtes on, et kuidas tema sellega, et kuidas ta sellega toime, et ta ei tekita sellest mingit maailmasuurt probleemi, et tahabki endale väga suurt tähelepanu, et kõik peavad mulle toimetama, tegema, et siis ma vaatan, et kuidas see mõjub lapsele.” (L4).* Eelnev viitab jällegi lapse huvide seadmisele esikohale ning sellele, et vanem ei tohiks liigselt kurta oma probleemide üle, vaid peaks keskenduma eelkõige lapse vajadustele. Lastekaitsetöötajad sedastasid, et pigem on heaks vanemaks olemise puhul tähtis see, kuidas lapsevanema tervislik seisund mõjutab lapse heaolu ja kuivõrd vanem ise abi otsib oma tervise probleemidega tegelemisel. Vanema tervislik seisund ei tohiks olla takistuseks või koormaks lapsele, vaid esiplaanil peaksid olema lapse vajadused.

Lastekaitsetöötajad viitasid, et vanema vaimse tervise probleemid mõjutavad ka last. Näiteks rääkis üks töötaja, et lapsel võib tekkida seoses vanema erivajadusega vanema pärast häbitunne. Samuti toodi praktikast näiteid, kus psüühilise erivajadusega lapsevanemate puhul võtavad sageli nende lapsed ise peres suurema vastutuse ja on täiskasvanumad. Lastekaitsetöötaja tõi näite, et lapsed püüavad sel juhul nii-öelda reaalsusest põgeneda ja tegelevad palju koduväliste asjadega ning püüavad ise aktiivsed olles sellega ka lapsevanema le vähem muret valmistada ja teda nii-öelda kaitsta või hoida. *„Mina olen ka näinud seda, et sellisel juhul tihti ka lapsed kuidagi, ma ei tahaks öelda, et nad muutuvad täiskasvanumaks, aga siiski ühelt poolt nagu hoiavad oma lapsevanemat ja püüavad enda poolt ka olla tublimad ja tulla toime ja mitte koormata oma vanemat. /.../et me oleme nagu mures nende laste pärast, aga samas nagu see väljund, et millised need lapsed on, on üdini positiivne - nad õpivad hästi, suudavad käia veel kuskil ringides, muusikakoolis, nad on enda kuidagi nii ohjesse pannud.” (L1).* See viitab, et psüühilise erivajadusega lapsevanemate lapsi seostavad lastekaitsetöötajad

ka säilenõtkusega, et just kui tänu vanema tervislikule seisundile, pingutavad lapsed ise oma vajaduste täitmisega rohkem, kuna tunnevad suuremat ka vastutust vanema eest.

Lastekaitsetöötajate ühtse terminoloogia puudumine rääkides vanematest, kellel on vaimse tervise probleeme, mõjutab ka nende praktikat ja vanemate hindamist. Uurimuses läbi viidud intervjuudest selgus, et lastekaitsetöötajate seas valitseb segadus rääkides vanema tervisprobleemidest, samastati nii psüühilist haigust kui ka õpiraskust. See võib viia aga ebapiisava abistamiseni ning vanema valesti mõistmiseni, mistõttu on lastekaitsetöös vaja mõista ka erinevate haiguste ja terviseprobleemide mõju vanemaks olemisele. Lastekaitsetöös on oluline usalduslik ja sildistamist vältiv koostöösuhe kliendiga, olenemata vanema tervislikust seisundist, mistõttu tuleb praktikutel olla eriti refleksiivne ja teadvustada selle mõju lapse abistamisele ja koostööle vanemaga.

3.10 VANEMLUSE HINDAMINE

3.10.1 Eksimine vanemaks olemisel

Rääkides lastekaitsetöötajatega sellest, kuidas võivad lapsevanemad vigu teha ja eksida, siis tõid intervjuus osalejad välja, et eksimine on inimlik ning lastekaitsetöötajatena nad aktsepteerivad vanemate eksimist. Intervjuus kasutasin sõna *eksimine* abstraktselt, lastekaitsetöötajad pidasid eksimise all silmas vigade tegemist lapsevanema poolt, siis kui lapse heaolu mingil viisil kahjustatakse ehk pigem peeti silmas eksimist hea vanema käsituse suhtes, mida käsitleti just kui ideaali vastu eksimist. Piisavalt hea vanema kontseptsioon aga ei eelda vanemalt eksimatust, vaid lapsele piisava hoole tagamist, lähtudes nii vanema võimekusest kui lapse vajadustest. Selgitati, et eksimine lapse kasvatamisel sõltub paljuski igast konkreetsest juhtumist ja eelkõige lapsest. „/.../ mis meie jaoks on viga, on tema jaoks on see norm.” (L5). Uurimuses osalejad rõhutasid, et see, mida spetsialistid mõistavad kui eksimust, võib olla mõne vanema jaoks norm, mistõttu vanemate eksimist ei saa kvantitatiivselt hinnata, vaid pigem tuleb pere olukorda mõista ning toetada vanemat muutuse läbiviimisel. Osalejad tõid näitena vanemat, kes ei pruugi teadvustada endale, et laps vajab abi, näiteks kui lapsel on vaja pöörduda psühhiaatri poole ja teha kliinilisi uuringuid, võib lapsevanem abivajadust eitada. Sellistes olukordades pidasid lastekaitsetöötajad oluliseks vanemale lapse vajadusi selgitada ning vanemat koos lapsega julgustama spetsialistide poole pöörduma. Lastekaitsetöötajad pidasid oluliseks vanemale olukorra selgitamist ning tema toetamist viisil, et laps saaks talle vajalikku abi.

Lastekaitsetöötajad rääkisid eksimise teemal intervjuu käigus väga isiklikel teemadel, toodi näiteid enda eksimustest ning sellest, mida vanemana ise hästi tehtud on. „*Ma ju ka töötan lastekaitstes ja olen lastega suhtlemist ja psühholoogiat õppinud ega see ei tähenda, et ma oma lapse peal rakendaksin, et ma võin tunnistada, et ma tean, et ma pole väga hea lapsevanem, et ma tean, et ei leia kogu aeg oma lapse jaoks piisavalt aega, ma ei mängi temaga niimoodi võib-olla kuidas peaks mängima.*” (L5) Lastekaitsetöötaja viitas, et tunneb süütunnet, et ühelt poolt seab ta oma töös vanematele teatud nõudmised ja ootused, ent teisalt ise neid vanemana enda hinnangul alati täita ei suuda.

Osalejad pidasid oluliseks selgitada, et kui vanem teeb vigu tahtmatult, siis on lapsevanem mat kergem abistada, samas kui lapsevanem teeb vigu korduvalt, järjepidevalt ja see pikas perspektiivis last kahjustab, ollakse sekkumismeetodites rangemad. „*/.../ikkagi juhtub, eks me kõik oleme aeg-ajalt lapse peale karjunud ja kurjad olnud ja mis iganes, aga kas see on igapäevane või see on vahepeal, kuidas lapsed seda mõistavad, et kas nad saidki aru, et nad olid eksinud või see on lihtsalt see tänitamine ja karjumine /.../*” (L4). Lastekaitsetöötajate arutlesid, et vanem ei tohiks käituda last kahjustavalt ja teha seda tahtlikult, sellisel juhul on lastekaitsetöötajate jaoks vanema käitumine mitteaktsepteeritud.

Ühelt poolt näis, et lastekaitsetöötajate jaoks on eksimine lapsevanemate puhul küll tavaline ja mõistatav, ent uurides, kus läheb spetsialisti jaoks piir, et vanem on liiga palju eksinud, rääkisid osalejad, et piir on nende jaoks see, kui lapsevanem on eksinud mitmeid kordi ja sealjuures lastekaitsetöötaja on saanud signaale teistelt lapse ümber olevatelt spetsialistidelt või lähivõrgustikust. „*Ma arvan, et see piir ongi seal, kui sa saad aru, et see on mingisugune käitumismuster.*” (L6). Lastekaitsetöötajate jaoks pole vanema korduv ja tahtlik last kahjustav käitumine enam eksimine, vaid nii-öelda teadlik mittõppimine (tahtlik tegu). Samas võib selline vanema käitumine olla põhjustatud ka vanema tervislikust seisundist.

Ideaalset vanemat lastekaitsetöös pole

Lastekaitsetöötajad sedastasid, et ei pea ideaalset vanemat lastekaitsetöös reaalselt saavutatavaks, samas rääkides üldiselt vanemaks olemiseks, olid lastekaitsetöötajatel vanematele kindlad ootused. Lastekaitsetöötajad selgitasid, et hindamisel ei võeta aluseks ideaalset lapsevanemat ega konkreetset standardit, kuid lastekaitsetöötajate ootustes vanematele peegeldusid siiski teatud käitumisviisid ja suhtumine, mida lastekaitsetöötajad vanematelt eeldavad. „*Ma olen nendega [hindamisjuhenditega] tutvunud, ilmselt need on mul*

kuskil alateadvuses, et need kriteeriumid või asjad on meis kõigis nagu olemas, et mis seal hindamisinstrumentis on, aga ma neid niimoodi ei täida onju, ikkagi on seal sisetunne.” (L6). Uurimuses osalejate arutlustes nenditi, et vaatamata sellele, et ei ole kehtestatud kohustuslikke hindamisjuhendeid, lähtuvad nad siiski teatud standarditest, mis põhinevad lastekaitsetöötajate endi teadmistel, sisetundel ja arusaamadel.

Mitu lastekaitsetöötajat ütlesid, et nad ise pole ideaalsed vanemad, mistõttu ideaalide otsimine või nendest rääkimine lastekaitsetöö praktikas pole asjakohane, kuna ka spetsialistid ise eksivad. Uurija: „Kui palju lapsevanemad võivad vigu teha, palju võivad eksida?” „No me kõik eksime, selles mõttes ma ütlen, et mina ka pole väga hea, et see, et ma olen lastekaitsetöötaja, ei tähenda, et ma olen väga hea ema, eks minul on ka omad plussid ja miinused. /.../ Enda lapse puhul ma võin küll öelda, /.../ olen üksikema, siis ma tunnen, et minu lapsel jääb minust väheks, et selles mõttes, et ma ei leia oma lapsele nii palju aega, kui tahaksin leida.” (L5). Lastekaitsetöötajad seostasid eksimisest rääkimist sageli enda lastega ja vanemaks olemise kogemusega, mis rääkis sellest, et lastekaitsetöötajad asetavad end kliendi kui vanema positsiooni lähtuvalt ise läbielatud kogemustest. „Ma ikkagi analüüsin, seda positiivset ja negatiivset, mis minu vanemate puhul on olnud ja see siuke läbimõtestamine. Mis puutub ka tööalaselt, siis ikka ütlen, et oma kogemust, mida oled läbielanud oma laste kasvatamisel, siis selles mõttes seda on nagu hea jagada, see annab kliendile ka mingil määral tagasiside, et sa oled ka inimene, sa oled ka ema, et sa ei ole mingi kuiv ametnik, et sa oled ise ka kõik need olukorrad läbi elanud /.../“ (L1). Arutleti, et enda vanemaks olemise kogemused võivad aidata luua kliendiga usalduslikumat suhet.

3.10.2 Lapse perest eraldamine või pere toetamine

Otsustamisel, kas jätta laps perre või perest eraldada, lähtusid lastekaitsetöötajad ametlikust suunast peresid toetada lapse perre jäämisel, kuna lastekaitsetöö õiguslikud raamid seda toetavad. Spetsialistid selgitasid, et vanemale tuleks anda võimalus - lasta tal selgitada probleemide põhjust, hinnata, kuivõrd on vanem valmis koostööks ja lahenduste otsimiseks. Samas tõdesid lastekaitsetöötajad seda, et lapsevanem on olulisem vastutaja lapse eest, mistõttu ei tohi spetsialist vanemalt vastutust lapse eest ära võtta või seda vähendada, kuna temal lasub esmane kohustus tagada lapse heaolu. Seega lähtuvad lastekaitsetöötajad vanema eksimise puhul sellest, et vanem on lapse jaoks üks olulisemaid inimesi, kes lapse kasvamist ja arengut mõjutab. „/.../kui ühe korra on olnud midagi, siis ma võtan seda leebemalt, et uurin tausta.” (L6). Osalejad rääkisid, et enamasti annaksid nad lastekaitsetöötajana vanemale võimalusi ja

püüaksid probleemide korral esialgu vanemat ja last toetada, mitte ei eraldaks last esimesel korral perest, kui on tegemist probleemiga, milles lastekaitsetöötaja saab vanemat toetada. „/.../võib-olla mõnikord, seda on küll nõme öelda või mõelda, et see laps peab seal nüüd kannatama veel, aga mõnikord on mõistlikum tõesti, et vaikselt, järk-järgult olukorda parandada.” (L6). Vanema eksimuse, lapse heaolu kahjustamise korral peeti enamjaolt mõistlikuks samm-sammult pere toetada, et tulevikus lapse huvisid kahjustavaid olukordi vältida. Lastekaitsetöötajate jutust võib järeldada, et nad eraldavad lapse perest ainult väga äärmuslikel juhtudel.

Lastekaitsetöötajad tõid erinevaid näiteid sellest, kuidas näiteks vanema alkoholisõltuvuse puhul on nad lapse jätnud perre elama. Nende juhtumite puhul põhjendasid lastekaitsetöötajad, et lapse jaoks on oma vanem kõige tähtsam, hoolimata tema käitumisest ning sõltuvuse puhul tuleks vanemat ikkagi toetada sellest vabanemisel, leida probleemile alternatiivseid, pere koosolemist toetavaid lahendusi ning sealjuures tagada lapse turvalisus. Sedastati, et lapsevanemat tuleks järk-järgult toetada probleemiga tegelemisel, jagada vajalikku infot ning julgustada koostööd tegema. Seega pigem püüavad lastekaitsetöötajad leida lahendusi, mis toetavad lapse suhtlust vanemaga - koostöö teiste pereliikmetega, elamine näiteks vanavanemate juures ja kohtumine vanemaga võimalikult tihti, kelle juures laps ajutiselt ei saa vanema probleemide tõttu elada. Probleemkohana toodi välja seda, et ei usaldata institutsioone, kuhu laps perest eraldamise korral paigutada, samuti pole kõikides piirkondades (näiteks maakohtades) vajalikud teenused alati kättesaadavad, mistõttu võib lastekaitsetöötaja hinnata, et lapsele on parem jätkata kodus elamist.

Laps on vanemale motivatsiooniks muutuse tegemisel

Uurimuses osalenud rääkisid sellest, et sõltuvusest vabanemisel võib vanema jaoks laps olla motivatsiooniks teha muutus. Samuti võib laps olla vanemale motivatsiooniks seda muutust hoida, näiteks jääda kaineks ja hoiduda alkoholist. *Uurija: „Aga pärast siis [laps] tagasi, kui vanem on oma süstid ära teinud ja haiglas näiteks olnud?” „/.../et ei ole ju mõistlik last perest eraldada, alguses mulle öeldi ka, et laps tuleb perest eraldada, hooldusõigus tuleb anda vanaemale, ma olin selle vastu selle eesmärgiga, et väga raske on emal seda hooldusõigusi, neid asju tagasi saada kohtu poolt, et mõistlik on ära oodata see olukord, kus ema mõistab, et tal on nagu vaja [ravile minna], /.../siis ta saab oma eluga edasi minna.” (L5) „Aga emal peab olema ka motivatsioon olla kaine oma lapse jaoks /.../.” (L5).* Lastekaitsetöötaja tunneb

vanemale kaasa ja ei soovi, et vanem lapse perest eraldamise korral peaks läbi hakkama tegema keerulisi õiguslikke protseduure, mistõttu pooldab ta lapse kasvamist peres, eeldusel, et vanem soovib muutuda ja sõltuvusest vabaneda. Samas tõdesid lastekaitse spetsialistid, et taolised olukorrad on nende jaoks keerukad ning laps ei peaks vanema muutuse protsessi ajal kannatama.

Lapse perest eraldamine

Osalejate toodud näidetes praktikast tõdeti, et siiski on juhtumeid, kus lastekaitsetöötajad pigem lapse perest eraldaksid. Lastekaitsetöötajad selgitasid, et lapse perest eraldamine toimub lastekaitsetöötaja poolt siis, kui vanemaga on püütud korduvalt ja järjepidevalt koostööd teha, ent see pole lapse heaolu tagamise perspektiivist viinud tulemuseni ega toonud muutust vanema käitumises. Nendes olukordades, kus vanem on lapse heaolu perspektiivist korduvalt eksinud ega pole nii-öelda eksimusest õppinud ja pole oma käitumist muutnud, pidasid lastekaitsetöötajad rängaks eksimuseks. Sealjuures peetakse lapse perest eraldamisel tähtsaks lapse enda arvamust olukorrast, teiste spetsialistide arvamust ning olemasolevaid tõendeid ehk fakte, mis viitavad, et lapse heaolu on ohus või juba kahjustatud. Lastekaitsetöötajad arvasid, et lapse perest eraldamise juhtumite puhul on väga oluline, et lapsele jääks võimalus oma bioloogilise vanemaga siiski soovi korral suhelda ja kohtuda.

Selgus, et lastekaitsetöötajad on kogenud vastuolulisi arvamusi teistelt spetsialistidelt ja institutsioonidelt seoses lapse perest eraldamisega. Ühelt poolt peeti vastuoluliseks seda, kui lastekaitsetöötaja on esitanud arvamuse kohtule lapse perest eraldamiseks, ent kohus jätab lapse perre, kuna kohus on otsustanud, et vanem suudab piisavalt lapse heaolu tagada. Sellised juhtumid tekitasid mitmes intervjuueritavas negatiivseid tundeid, kuna selgitati, et varasemalt pole vanem lapse kasvatamisega hakkama saanud ning kohustus vanemat sel juhul toetada näis lastekaitsetöötajatele ebaõiglane ja lapse heaolu tagamise seisukohast ebaefektiivne. „*Nojah, kui lapse advokaat on sellel arvamusel, et laps tuleb tagasi anda ja põhimõtteliselt on raske ära tõestada, et miks me siis ei anna, kui faktid räägivad seda, et ema on ennast kokku võtnud ja teeb kõik, mida kohtunik palus. Aga sisemuses sa nagu kuidagi tead ette, et see ei jää nii ilusaks nende vanade faktide põhjal ja ma ei saa öelda, et kõik oleks selles mõttes nii roosiline ka, natuke rohkem oli seda minu pingutamist, kui seda ema pingutamist.*“ (L2). Lapse tagasiandmist pidas lastekaitsetöötaja vanema mineviku eksimuste pärast lapsele ebasoodsaks, kuna lastekaitsetöötaja jaoks oli vanema eksimus olnud liiga ränk (vanema tahtlik kahjustav

käitumine), et anda talle veel üks võimalus tõestamiseks, et ta tuleb lapse kasvatamisega toime. Uurimuses osaleja võis sellega silmas pidada, et vanem oli varasemalt juba lapse jaoks pöördumatu kahju põhjustanud, mida tema arvates ei saanud heaks teha ning vanemale nii-öelda uut võimalust anda. Siinkohal ei lähtunud piisavalt heast vanemast, kuigi vanem oli vastavalt kohtu nõudmistele täitnud kriteeriumid, et laps uuesti tema juures saaks kasvada. Lastekaitsetöötajas tekitas pahameelt, et õigussüsteem ei arvestanud vanema eelnevaid eksimusi ja nende mõju lapsele, vaid lähtus vanema oskustest käesoleval hetkel. Võib järeldada, et lastekaitsetöötaja jaoks polnud piisavalt hea see vanem, kes püüdis olukorda muuta, kuna eelnevalt oli ta korduvalt lapse heaolu kahjustanud, mistõttu ei uskunud lastekaitsetöötaja vanema võimalikku muutumisse.

Osa lastekaitsetöötajaid pooldas pigem vanemale lapse tagasiandmist ka juhul, kui vanem oli eksinud, kuna hoolimata eksimustest peeti vanemat lapse jaoks olulisemaks inimeseks. Teised intervjuus osalejad aga rääkisid, et vanema liiga ränga eksimuse korral pole lapse huvides kasvada oma vanemate juures, kuna kardeti, et vanema varasem käitumine võib korduda ja last veelgi rohkem kahjustada.

Lastekaitsetöötajad viitasid, et kohtuotsus on lapse perest eraldamise puhul ülimuslik, mistõttu ilma kohtuotsuseta, isegi kui lastekaitsetöötaja on hinnanud vanema ebakompetentsust, tuleb lastekaitsetöötajal lapse peres elamise jätkamise korral vanemat toetada. „*.../pöördusimegi kohtusse, see oli nii suur vaidlus, .../ siis kohustegi ekspertiisi ja tunnistaski, et see lapsevanem või see ema on okei! Ema on okei, siis andkegi andeks, et ma ei hakka vaidlema kohtu nende psühhiaatritega.*” (L6). Intervjuus osalejate poolt toodud näidete põhjal võib öelda, et eelkõige meditsiinis ja kohtus töötavaid spetsialiste peetakse vanemaks olemise hindamisel kõige olulisemaks, kuna lastekaitsetöötajad tunnevad, et nende spetsialistide ja erialade diskursused mõjutavad nende tööd ja tehtavaid otsuseid enim. „*.../varasemalt käis see asi [lapse perest eraldamine] lihtsamalt, et oligi arvamused, et on ikka täielikud alkohoolikud seal ja kodus toimub hulle asju, siis lapsel on parem olla kuskil turvalises, stabiilses asenduskodus, aga nüüd antakse veel sada erinevat võimalust, et katsetame ja proovime ja püüame. Sest enam ei ole kohtus nende asjade tõestamine nii lihtne, et lapsel on parem asenduskodus, et sellepärast peabki rohkem seda püksikummi venitama.*” (L2). Eelnevast näitest võib järeldada, et lapsevanem pole piisavalt hea, kui ta ei suuda tagada lapse turvalisust ja stabiilset elukeskkonda

ning kui lastekaitsetöötaja hinnangul on lapsel perest eraldi elades tagatud paremad võimalused kasvamiseks.

Intervjuudes osalejate jutus peegeldus vastuolu, ühelt poolt väljendati sõnades, et lapsel on kõige parem kasvada peres oma vanemate juures, teisalt viitasid osa lastekaitsetöötajaid, et praktikas on lapse jaoks siiski parem asenduskodu. Lastekaitsetöötajate tõlgendustes peegeldus pahameel, et olukordades, kus nemad olid jõudnud järeldusele, et vanem ei tule toime oma lapse kasvatamisega ning tema oskused ja lapse elukeskkond on ebapiisavad, ei arvestanud õigussüsteem vanema võimalike kahjulike mõjudega lapsele. Sellest võib järeldada, et õigussüsteem ja lastekaitsestüsteem mõistavad vanemaks olemist ja ootusi vanemale erinevalt.

3.11 VANEMATE KOOSTÖÖVALMIDUS

Lastekaitsetöötajad arutlesid, et koostöö vanemaga ja teiste pereliikmetega on võtmeküsimuseks lapse abistamisel – seega peeti heaks vanemaks vanemat, kes teeb koostööd oma lapse abistamise nimel. Koostöö all pidasid lastekaitsetöötajad silmas nii vanema koostööd spetsialistidega, kooliga, lasteaiaga, arstidega kui ka lapsevanemate endi vahelisi ühtseid arusaamu, omavahelist suhtlemist, arutlemist ning lapse jaoks parimate lahenduste üheskoos otsimist.

Vanema soov muutuda ja abi vastu võtta

Mitmel korral rääkisid lastekaitsetöötajad sellest, et ühe olulise osana lapsevanemaks olemisel ja muutuse toimumisel, on vanema enda tahe ning soov abi vastu võtta. Lastekaitsestspetsialistid seostasid tahet muutuda vanema enda kaasamisega ja temaga vestlemisega. Näiteks pidasid spetsialistid tähtsaks vanema enda vaadet probleemile, sellele milliseid ressursse ja puudusi ta näeb ning milliseid lahendusi võiks rakendada. Lastekaitsetöötajate sõnul tuleks lähtuda tugevuste-põhisest lähenemisest, kus keskendutakse pere ressurssidele, tugevustele, uuritakse milles vajatakse tuge ja seda, millised võimalused on sellel konkreetsel perel. „Aga kui sa positiivses võtmes üritad esitada, et ehk siis kuidagi inimene võtab kuulda ja hakkab ise ka nagu uskuma ja püüab ja pingutab rohkem /.../.” (L1). Spetsialistid rääkisid, et praktilises töös kasutavad nad tihti kiitmist, kuna taoline lähenemisviis aitab vanemal spetsialisti usaldada, suunata teda koostööle ning muuta lahendustele vastuvõtlikumaks.

Sealjuures kasutasid lastekaitsetöötajad rääkides koostööst vanemaga ka väljendeid *keegi temaga tegeleb, on kellegi kontrolli all, suunaks nägema, silma peal hoidma, lähen ja kontrollin, kas seal on midagi muutunud*, mis näitab, et lastekaitsetöötajate jaoks on tähtis ise

spetsialistina vanemat survestada tegutsema. Näiteks vanema motiveerimisel pakuti välja ühe meetodina korduvaid kodukülastusi, millega viitas lastekaitsetöötaja, et korduvate kodukülastuste tegemisel ja vanema kontrollimisel, hoiab see vanemat just kui teatud võimu all, et teades lastekaitsetöötaja tulekust, ei joo ta näiteks alkoholi. Teisalt tõdeti, et töös lapse ja vanemaga tuleb olla lahenduste pakkumisel ettevaatlik, kuna usaldus spetsialisti vastu võib katkeda ning usaldust tagasi võita on keerukas. „*See ongi see mõjutamine, et sa ei tohi kunagi üle piiri minna, et kui sa lähed selle mõjutamisega üle piiri, siis see üks pannakse kinni nina alt.*“ (L3). Lastekaitsetöötajad pidasid silmas, et ainult spetsialisti vaateid ei tohiks vanemale peale suruda, vaid pigem peab vanem ise tundma, et muutus lapse heaolu tagamiseks on vajalik ja ise selleni jõudma. Lastekaitsetöötajad ei selgitanud, kuidas vanem ise peaks muutuseni jõudma.

Palju lapsi peres - ebamugav teema

Analüüsides vinjetti nr 3 suurperest räägiti, et lastekaitsetöötajate arvates on peres liiga palju lapsi, ent lastekaitsetöötaja ise ei tohiks seda vanemale öelda, vaid pigem tuleks vanemaga vestelda ja püüda välja selgitada pere ressursid ning probleemid ja vastavalt sellele pere toetada. Näis, et lastekaitsetöötajad kardavad ise vanemaga sel teemal vestelda, kuigi arvati, et kui vanemad ei suuda tagada lastele vajalikke tingimusi ja anda positiivset eeskuju arenguks, leiti, et nemad pigem ei peaks sel teemal vanemaga vestlema. Võib oletada, et kardetakse teha vanemale haiget või lõhkuda usaldussuhet, mistõttu loodetakse, et vastutuse neil teemadel rääkimiseks võtab keegi teine spetsialist.

Koostöö kui vanema vastutus

Osa lastekaitsetöötajaid pidasid koostööd vanema vastutuseks ja tema tahtest olenevaks, aga osa spetsialiste seostasid vanema tahet koostööd teha lastekaitsetöötaja enda suurema vastutusega ja oskustega luua usaldussuhe, pereliikmeid kaasata ning perele sobivaid abimeetmeid leida. Nende lastekaitsetöötajate, kes pidasid koostööd vanema vastutuseks, arvasid, et nemad spetsialistidene saavad vanemat suunata, et olulisem on siiski vanema enda tahe koostööd teha - spetsialisti juurde pöörduda, lahendusi välja pakkuda või võtta vastu spetsialisti poolset lahendust lapse abistamiseks.

Intervjuus osalejad selgitasid, et suuresti oleneb koostöö vanemaga ja abistamine sellest, millised on lastekaitsetöötaja töömeetodid ja enda väärtused. „*.../see oleneb ka inimesest*

endast, et mõni inimene on selline, kes leiabki millestki nakkida või noh midagi negatiivset ikkagi, /.../, see klient su vastas võib nii palju üritada või proovida.” (L6). Lastekaitsetöötaja probleemikeskne lähenemine mõjutab tema ja kliendi vahelist suhet - liigne nõrkustele, puudustele ja minevikus tehtud vigadele rõhutamine ei pruugi aidata vanemaga usaldussuhte loomisel ja lapse abistamisel. Probleemikeskne lähenemine ei suurenda enamasti kliendi soovi muutuda ega lahendusi otsida, mistõttu on eriti oluline lastekaitsetöötajate refleksiivsus oma töömeetodite suhtes.

Vanemaga rääkimine

Uurimuses osalejad nentisid, et sageli tuleb esimese sammu tegemisel muutuse poole lapsevanemale põhjalikult selgitada olukorda ja võimalikke abisaamise võimalusi. Intervjuus osalejad viitasid, et vahel on lapsevanemale vaja rääkida, kes on tugiisik, milles saab ta pere toetada ning seetõttu on oluline ka välja selgitada, kuidas klient olukorda ja pakutud lahendusi mõistab.

Lastekaitsetöötajad pöörasid tähelepanu enda keelekasutuse olulisusele, kuna pere toetamisel ja nõustamisel tuleks kasutada vanemale sobivat keelt ja väljendeid. *Uuriia: „Et on oluline minna vanema tasandile, et rääkida selles keeles, millest tema ka aru saab?” „Ma arvan küll, noh mitte neid roppusi kasutada, aga rääkida temaga lihtsas keeles, tegelikult on see väga raske, /.../ ma saan kliendiga küll aru, temaga tulebki natuke teistmoodi rääkida.” (L3).* Rõhutamine, et kliendiga tuleks rääkida lihtsas keeles, näitab, et vanema ja lastekaitsetöötaja suhtluses ei peaks uurimuses osalejate arvates kasutama keerulisi väljendeid ja termineid, vaid arvestama sellega, et vanemal ei pruugi olla samad teadmised või info, mis lastekaitsetöötajal. Seepärast peab lastekaitsetöötaja just kui oma teadmisi tõlkima kliendi keelde ja asetama tema tähendussüsteemidesse. Näiteks vinjeti nr 4 puhul üksikisast selgitati, et tähtis on vanemal lapse probleemset käitumist märgata ja seda mõista ning selgitati, et lastekaitsetöötajad ootavad vanematelt oskust ja valmisolekut nii enda kui ka lapse käitumist ja tegusid verbaalselt analüüsida ning vajadusel koos lastekaitse spetsialistiga selle üle arutleda. Lastekaitsetöötajad leidsid, et vanemaid tuleb selles osas toetada ning koos arutades aidata neil selle mõistmiseni jõuda.

Vanem peab probleemi tunnistama

Lastekaitsetöötajad rääkisid, et vanema puhul on oluline, et ta tunnistaks probleemi, mõistaks probleemi sisu ja lähtuvalt lapse huvidest probleemiga tegeleks. „*Et kui ongi see probleem, mis takistab laste eest vastutamist, lastega toimetulemist, et siis teeb seda ja seda, läheb teeb selle süsti või paneb ampulli.*” (L1). Lastekaitsetöötajate jaoks on oluline, et vanem probleemi tunnistaks, kuna see on lastekaitse jaoks just kui koostöö aluseks ja alguspunktiks lapse abistamisel ehk sellisel juhul on vanem lapse jaoks piisavalt hea, kui ta võtab vastutuse enda sõltuvuse eest ehk hakkab sõltuvuse ravimisega tegelema ning samal ajal suudab tagada lapse vajadused. „*.../mulle tundub, et kõige olulisem ongi see, et inimene ise saab aru sellest, et tal on probleem, kui ta sellest aru saab, siis minu meelest on kõik teed valla. .../ et see on oluline, et enda nõrkusi, enda probleeme tunnistab.*” (L6). Ootus, et vanem probleemi tunnistab näib lastekaitsetööd just kui lihtsustavat - sellisel juhul saab lastekaitsetöötaja just kui keskenduda rohekm lapsele ja vältida vanema motiveerimist koostööle. Tuleb arvesse võtta, et vanem alustab kliendisuhet ja koostööprotsessi lastekaitsetöötajaga samuti oma ootuste, hirmude ja lootustega, mistõttu peaks spetsialisti roll olema vanema julgustamine. Samuti on tähtis mõista, et koostöö spetsialisti jaoks ja koostöö vanema jaoks võib tähendada erinevaid asju.

Lastekaitsetöötajad rääkisid, et lapsevanemal peab olema soov muutuda või pakkuda oma lapsele enamat, sel juhul on ta piisavalt hea. Intervjuudes osalenud tunnistasid, et lapsevanemat võib küll püüda suunata, ent lõplik soov abi vastu võtta sõltub ikkagi tema enda tahtest ja avatusest rääkida, mistõttu koostöö ei saa olla sunduslik. Samuti viidati, et vanema avatusele probleemi jagada, pöörduda erinevate spetsialistide juurde ja abi vastu võtta, kuna see mõjutab ka lapse käitumist, sest laps õpib lastekaitsetöötajate sõnul selle kaudu, mil viisil probleeme lahendada ja nendega hakkama saada. Teisalt ei saa spetsialist vanemalt oodata koheselt julgust ja avatust probleemidest rääkimisel, kuna arvesse tuleb võtta ka vanem varasemaid kogemusi spetsialistide ja abistamisega ning tema eluolukorda ja tundeid, sest sellest sõltub kas ja mil viisil vanem üldse on valmis lastekaitsetöötajat usaldama.

3.12 LASTEKAITSETÖÖTAJA KOGEMUSTE ROLL HEA VANEMA KONSTRUEERIMISES

Lastekaitsetöötajad pidasid väga oluliseks enda kogemuste ja väärtuse mõju nii lastekaitsetöös üldiselt kui ka vanemate hindamisel. Tõdeti, et lastekaitsetöös tehtavaid otsuseid mõjutavad lastekaitsetöötajate enda väärtused, lapsepõlvkogemused ning enda lapse kasvatamise kogemused.

Osalejad rääkisid, et lapsevanemate nõustamisel lähtuvad nad sellest, mida proovinud oma laste kasvatamisel ning sellest, mis nende kogemusest lähtuvalt toimib ning mis mitte. „*.../minuga ei ole keegi kunagi mänginud, et see tundub minu jaoks nii igav, noh aga selleks on lapsel isa, kes temaga mängib ja mööda põrandaid roomab ja kõike muud. Et peres ongi ära jagatud, kes mida teeb.*“ (L5). Lastekaitsetöötajad ütlesid, et näiteid isiklikust elust kannavad nad üle oma töö praktikasse, näiteks lastekaitsetöötaja, kelle lapsepõlves polnud isa eeskuju, ei seadnud suuri ootusi ka isadele oma töös.

Lastekaitsetöötajad rääkisid, et nende isiksus, stereotüübid ja väärtused mõjutavad paljuski ka nende tööd, kuna lastekaitsetööd ei saa teha vaakumis, paratamatult mõjutavad ka individuaalsed kogemused, läbielamised ning väärtushinnangud. „*.../ma tunnen, et on võimatu mitte oma lapsi armastada, selles mõttes olen küll mõelnud, kuidas see on võimalik, aga samas ma ei heida seda neile [klientidele] ette .../*“ (L3). Lastekaitsetöötaja jaoks on normaalne, et vanem oma lapsi armastab, ent ta mõistab, et see on miski, mis on tema väärtushinnangute ja kasvatusena kaasa tulnud ja ei mõista hukka vanemaid, kellel lähedussuhet oma lapsega pole tekkinud.

Teisalt viidati, et äärmiselt oluline on oskus ka oma tööd, sealhulgas enda kogemusi analüüsida ning järjepidevalt reflekteerida. „*Mina leian, et kui käbi ei kuku kännust kaugemale, siis mõned käib ikka kukuvad kaugemale .../ kuna mina olen kasvanud suurperes, kus meil oli kuus last ja mina näiteks ei tea, et mu õed ja vennad annaksid samamoodi oma lastele vitsa ja kui minu enda pärisisa oli alkohoolik, siis mina ei võta üldse alkoholi.*“ (L5) Uuriija: „*Et need on teadlikud valikud olnud?*“ „*Jah, et mis ikkagi sinu jaoks on hea ja mis sinu lapse jaoks on õige.*“ (L5) Kuigi vinjette analüüsides rääkisid lastekaitsetöötajad, et enda vanemate käitumise mõju on väga suur ka lapse käitumisele, siis isiklikust elust näiteid tuues selgitati, et ka klienditöös ei saa eeldada, et laps ise tulevikus käitub nii, nagu tegid seda tema vanemad. Sellest võib järeldada, et ühelt poolt lastekaitsetöötajad reflekteerivad ka oma kogemuste mõju lastekaitsetööle, ent teisalt ei pea lapsepõlves kogetud negatiivseid kogemusi ainsaks mõjutajaks, vaid selgitavad, et paljuski sõltub ka inimese enda hoiakutest.

Osalejad tõid näited, kuidas mõne teise spetsialistiga nende väärtushinnangud erinevad, mis võivad lastekaitsetöös viia lahkkelideni. Näiteks selgitati, et stereotüüpsed arvamused või isiklikud negatiivsed kogemused võivad üle kanduda klientidele. „*.../siis see spetsialist ütleb mulle, et misasja, kuradi mehed, nad saavad need lapsed endale ja siis annavad nad ära, et ta*

nii lähtub nagu oma kogemusest, ma tean, et tal on see kogemus /.../mina ei võtnud üldse seda niimoodi, ei hakanud seda isa süüdistama.” (L6). Teisalt räägiti, et kui teisel spetsialistidel on erinev arvamus kliendi olukorra või vanema käitumise kohta, siis seostatakse seda samuti isiklike väärtuse mõjuga ning tajutakse seda vahel enda vastu töötamisena.

Isiklike kogemuste mõju lastekaitsetööle ja vanemate hindamisele tuli esile selles, et peeti tähtsaks enda kogemust laste kasvatamisel. Mitu intervjuueeritavat tõdesid, et nemad on lapsevanemaks kasvanud lapse kõrval, lapsega koos õppides, mistõttu väärtustavad nad seda ka oma töös. Osalejad selgitasid, et sageli toovad nad oma töös paralleele ka oma lapsega ja analüüsivad, kuidas nad käituks oma lapse puhul. Uuriija: „*Kuivõrd enda isiksus ja kogemused vanemlikkuse hindamist mõjutavad?*” „*Mõjutavad ikka küll, kindlasti mingid oma ema väärtused tulevad muga kaasa. Ma ise olen alati mõelnud, et lastekaitsetööd on väga keeruline teha, kui sul endal lapsi ei ole, et mingid olukorrad sa tõmbad paralleeli enda lapsega, et kuidas siis kui sinu lapsel selline asi oleks, /.../ et iseenda lapsed annavad sulle väga palju eeskuju selles töös /.../, et siis on hea, kui on lapsed, kelle pealt seda [lapse heaolu] võrrelda, et omast kogemusest.*“ (L5). Osa intervjuueeritavatest pidas enda lapsevanemaks olemise kogemust ülioluliseks, kuna see aitab neil oma töös teha otsuseid, hinnata lapse heaolu ja vanemaid.

Lisaks tõid uurimuses osalejad paralleele sellega, milliseid kasvatusmeetodeid nad ise lapsevanemana on oluliseks pidanud ja oma lastega rakendanud. „*Mu lapsed on saand palju iseseisvust, nad on ise toimetanud, nad ütlevad, et see tuli neile kasuks /.../ selline usaldus küll oli jah. Alati saime kodus rääkida /.../ et kui midagi juhtund oli, siis laps tuli alati ütlema /.../ Et isa oli ka, et meil oli ikka tervikpere, selles mõttes, et mina võib-olla olin selline äkilisem ja emotsionaalsem, isa oli hästi rahulik, et kui tema midagi ütles, siis seda rohkem ei kommenteeritud, see oli selline. Et kui meil midagi oli, mingid asjad, siis me alati leppisime vanemad omavahel kokku, et mitte et üks lubab, teine ei luba. Et ühtsed reeglid.*” (L4). Lastekaitsetöötajad, kes pidasid tähtsaks usaldussuhet oma lastega ja teise vanemaga koos kehtestatud ühtseid reegleid, hindasid seda oluliseks lastekaitsetöös. Need spetsialistid, kes tundsid, et neid lapsena kuulati ja kelle arvamust väärtustati ning samas seati reegleid, mida lapsele selgitati, pidasid samu väärtusi oluliseks ka ise praktilist lastekaitsetööd tehes.

Üks lastekaitsetöötaja selgitas, et kuna temal isiklikult pole kogemust hea isaga, siis on temal emaga kasvanuna väga raske tuua ka näidet sellest, milline üks hea isa peaks olema.

Lastekaitsetöötaja pidas oluliseks emadele eksimused andeks anda ja pigem soovitas jätta laps perre, kus oli sõltuvusega tegelev ema. Lastekaitsetöötaja viitas, et ka isade ja emade tegevused olid tema peres traditsioonilistele soorollidele tuginedes jagatud. „/.../meie peres oli see, et poisslapsed viisid prügi välja ja tüdrukud pesid nõusid ja noh oli emale abiks küll /.../.” (L5). See viitab, et kuna lastekaitsetöötaja isikliku elu kogemuses polnud isa eeskuju, käsitles ta vinjettides olevaid emasid ja isasid vastavalt oma kogemusele ja sellele, millises peres ta ise üles kasvas.

Samas ütlesid need lastekaitsetöötajad, kes ise polnud lapsevanemad, et selle kogemuse puudumine paneb neid oma töös vanemate hindamisel kahtlema, kas nad on pädevad lastekaitsetööd tegema. „/.../ mul on kõige suurem mõttekoht juba ammu see, et ma ei ole ise lapsevanem, et kes ma olen, et ma neid vanemaid siin nüüd õpetan /.../ mõnel hetkel ma mõtlen, et kui mu käest küsitakse, et mis sa seal [lastekaitsetöötajana oma töös] teed siis, et noh räägin vanematega, proovin neid suunata, et kuidas ma ütlen, et räägin mingi 40- ja 50-aastasega ja kui vana ma ise olen, et mul tekib mõnikord see kriis, et kes ma olen, et kas ma olen üldse pädev.” (L6). See võib viidata lastekaitsetöötajate hirmule, et neil pole ise vanemana kogemust või piisavalt teadmisi, kuna nad pole ise lapsevanemad ning seetõttu võivad kliendid või teised spetsialistid neid vähem usaldada.

Intervjuus osalejad täheldasid, et isiklikust kogemusest rääkimine kliendile annab talle mõnikord tagasiside ning näitab ka lastekaitsetöötajat inimlikust küljest - et nad on ka ise vanemana läbi elanud teatud olukordi. Jäi mulje, et lastekaitsetöötajad toovad klientidele pigem positiivseid näited isiklikust elust, olukordi, millega nemad vanemana on edukalt hakkama saanud. Teisalt selgitasid lastekaitsetöötajad, et nemad ise lapsevanemadena teevad samuti vigu ega pole ideaalsed. Lastekaitsetöötajad viitasid, et nad küll jagavad klientidega vahel isiklikke kogemusi, ent teisalt ainult neid, millel on nende jaoks olnud positiivne väljund.

IV ARUTELU

Minu magistritöö eesmärgiks oli õppida tundma lastekaitsetöötajate lapse ja perekonna hindamise protsessis kasutatavaid tõlgendusi vanemaks olemisest. Töös püstitasin kolm uurimisküsimust: millisena konstrueerivad lastekaitsetöötajad vanemat lastekaitsetöös; kuidas tõlgendavad lastekaitsetöötajad vanemaks olemise ja lapse heaolu omavahelist seost; mida räägivad lastekaitsetöötajad oma igapäevatoos toimuvast lapse ja vanema olukorra hindamisest. Arutelu peatükis toon välja olulisemad analüüsist telgkodeerimise tulemusena selgunud kesksed teemad: hea vanem kui ideaal; ootused vanemale keskkonna loojana, heaks vanemaks olemist mõjutavad tegurid; ootused heale emale ja isale; lastekaitsetöötajate endi kogemuste mõju ja piisavalt hea vanema kontseptsiooni rakendamine. Samuti annan peatükis vastused töös püstitatud uurimisküsimustele.

4.1 HEA VANEM KUI IDEAAL

Analüüsist selgus, et lastekaitsetöötajad seostavad heaks vanemaks olemist lapsest hoolimisega, lapse vajaduste ja probleemide märkamisega. Samuti seostus hea vanem usaldusega lapse ja vanema vahel, piiride kehtestamise ja vanemate omavahelise koostööga last puudutavates küsimustes. Sarnased vanemaks olemise osasid, nagu hoolitsemine, vanema oskus piire seada ja tagada lapsele vajalik areng on kirjeldanud ka Hoghughi (1997 Reder jt 2003:5 kaudu). Kõige olulisemaks peeti vanema ja lapse vahelist emotsionaalset lähedust, kusjuures lastekaitsetöötajad eeldasid vanema, eelkõige ema puhul, tingimusteta armastust lapse suhtes. Sarnaste tulemusteni on jõudnud angloameerika kontekstis ka Kellet ja Apps (2009), Budd, Clark ja Connelli (2011 Choate ja Engstrom 2014 kaudu), Butler ja Roberts (2004), Hoghughi ja Speight 1998 (Choate ja Engstrom 2014 kaudu). Sarnaselt Winnicottile (2006), kelle järgi peaks vanem looma lapsele turvalise keskkonna, kus laps tunneb, et võib ka negatiivseid tundeid väljendada, kuna vanem reageerib neile, pidasid ka uurimuses osalenud turvatunde loomist oluliseks.

Laste ja pere arengukava 2012-2020 (2011) käsitus positiivsest vanemlusest, mille all mõeldakse vanemlikku käitumist, mille puhul arvestatakse igati laste huvidega, mis on hooliv ja enesekindlust andev, vägivallavaba, tunnustav ning suunav, seades piire lapse arengu soodustamisele, viitab samuti teatud kindlatele ootustele vanemate suhtes. Selle järgi on positiivne vanemlus ideaal, mille suunas Eesti laste ja perepoliitika peaks liikuma, pakkudes võimalusi vanemate toetamiseks, et nad oleksid eksimatud lapse kasvatamisel. Arusaamu heast vanemast kui ideaalist lastekaitsetöös mõjutavad ühiskonnas kehtivad stereotüübid meestele ja

naistele ning kõrged ootused vanematele, mida toetavad erinevad hoiakud vanemate suhtes. Samuti võib pigem ideaali lähedastest ootustest rääkimine peegeldada lastekaitsetöötajate endi soovi näida erialaselt professionaalne ning näidata, et lastekaitsetöös tuleb lähtuda lapse huvidest, mille järgimist vanemate puhul lastekaitsetöötajad oluliseks peavad. Rääkides heast vanemast, arutlesid lastekaitsetöötajad vähe vanematest kui täiskasvanud inimestest, kellel on teatud isiksusejooned, vajadused, soovid jm, lähtuti vajadusest hoolitseda lapse eest, tagada tema vajadused ja areng ning sellest, kuidas käituda vanemana ja olla vanema rollis. Domineeriv oli keskendumine lapsele kui abivajajale, vähem räägiti perest kui tervikust ja vanema toetamisest oma rollis.

Pindi (2016b) uurimusest selgus, et lastekaitsetöötajad peavad oluliseks vanema oskusi tagada lapse füüsilised vajadused, emotsionaalsed vajadused (lapse ja vanema suhte kvaliteet, vanemapoolset hoolimist, lapse olulisust vanema jaoks, ühist ajaveetmist koos lapsega), piiride seadmist, lapse suunamist. Sarnaseid oskusi tähtsustasid ka minu uurimuses osalenud lastekaitsetöötajad, erinevusena aga ei räägitud lapse tervisega tegelemisest. Sarnaselt nendele tulemustele eeldasid lastekaitsetöötajad minu uurimuses vanemalt koostöövalmidust ja probleemide tajumist samamoodi kui nemad seda teevad. Lähtuvalt lääne autoritest (Choate ja Engstrom 2014; Good Enough Parenting 2014) ja lapse ja perekonna hindamise juhendist (2009) on lastekaitsetöös oluline mõista, et vanem ei pruugi probleemi tajuda sarnaselt lastekaitsetöötaja vaatele, mistõttu tuleks vanema vaatenurka samuti aktsepteerida ning mitte hukka mõista, vaid pigem toetada tema pingutusi lähtuvalt konkreetsest lapsest ja vanemarollist. Lähtudes sotsiaalkonstruksionistlikust vaatest loovad lastekaitsetöötaja ja vanem koos vanema konstruksiooni ja arusaamasid vanemaks olemisest, sellest, mis on aktsepteeritud, mis mitte. Tuleb tähele panna, et nii lastekaitsetöötajate kui ka vanemate endi arusaamad vanemaks olemisest on ajas ja kontekstis muutuvad, seega on eriti oluline võtta arvesse nii kultuurilisi, sotsiaalseid kui ka individuaalseid mõjutusi vanemaks olemisel.

Rääkides konkreetseid kliendilugusid näitena või analüüsides vinjette, rääkisid lastekaitsetöötajad vanematest pigem kui *probleemsetest* ning võrreldakse neid *normperedega*, *teadlikumate peredega*. Hoghughi (1997 Reder jt 2003 kaudu) järgi peaksid vanemal olema teadmised lapse arengupotentsiaalidest ja vajadustest. Analüüsist võib eeldada, et lastekaitsetöötajate arvates klientvanematel neid teadmisi pole, seega on üheks lastekaitsetöö klientvanemat iseloomustavaks jooneks normist erinemine ja mitteteadlikkus, mis omakorda

näitab, et vanemat ei tajuta võrdse koostööpartnerina, vaid pigem sellena, kes ei saa hakkama ning põhjustab teatud negatiivseid olukordasid lapse jaoks. Taolist sildistamist soovitatakse vältida, kuna vanemate haavatavus võib olla põhjustatud mitte ainult vanemlike oskuste puudumisest, vaid ka kultuurilistest mõjudest ja erinevatest eluolukordadest, millesse vanem sattunud on, näiteks töötus, vaesus, haigus jmt (Kirton 2009; Butler ja Roberts 2004). Seega võib öelda, et vanema konstrueerimine sõltub ka sellest, milles nähakse probleemi - kas inimeses endas või keskkonnategurites ning millist lähenemist kasutab lastekaitsetöötaja vanemaga. Lastekaitsetöö praktikas on oluline roll keelekasutusel, see mõjutab praktikat - viis, kuidas asjadest räägitakse, konstrueerib ka lastekaitsetöötaja arusaamasid ning kliendi tõlgendus enesest - vanem võtab ka endale rolli kui mittehakkamasaavast vanemast. See omakorda aga takistab tugevustekeskse lähenemise rakendamist, vanema iseseisvust lapsega hakkamasaamisel ning võib muuta vanema lastekaitstesüsteemist liialt sõltuvaks.

Huvitava vastuolulise tulemusena analüüsist selgus, et lastekaitsetöötajad ütlevad, et kõik vanemad eksivad ja on selles osas mõistvad, aga kui nad rääkisid konkreetsetest näidetest või arutlesid vinjettide üle, siis räägiti ideaalse vanema omadustest, nagu igakülgse turvatunde, usalduse, hoole, armastuse tagamine ja lapse vajadustele vastamise. Seega rääkides heast vanemast, rääkisid lastekaitsetöötajad abstraktselt ja kirjeldasid kindlaid ootusi, mida võiks võrrelda abstaraktse ideaaliga. Ideaalist lähtumine võib olla seotud Eesti lastekaitstesüsteemi lapsekesksusega ja nii-öelda lapse kaitsmise ning päästmise vajaduse rõhutamisega. Samas arutlesid uurimuses osalejad, et sageli nemad häid vanemaid ei kohta, kes ideaalile vastaks ning praktiliste näidete analüüsimisel olid vanemate suhtes mõistvad ja ei oodanud neilt ideaalset käitumist.

4.2 OOTUSED VANEMALE KESKKONNA LOOJANA

Füüsilise keskkonna hindamine (nt puhtus, kord, lapse füüsiline heaolu) lastekaitsetöös võib olla seotud biomeditsiinilise diskursuse mõjuga, mille kriteeriumid on lihtsamalt mõõdetavad ja vaadeldavad. Selg (2012:89) arutleb, et lastekaitsetöös valitseb oht, et keskendutakse liialt faktide kogumisele ning jäetakse kõrvale nüansirikas hindamine, kuna fakte aktsepteerib ka kohus meelsamini tõenditena. Uurimusest selgus, et piisavalt hea vanem füüsilise keskkonna mõttes on osade lastekaitsetöötajate arvates see, kes tagab seoses lapse heaoluga teatud füüsilised tingimused, nagu oma tuba (või mängunurk), kirjutuslaud, piisav valgustus toas, pesemisvõimalused. Samas on teiste lastekaitsetöötajate arvates piisavalt hea see, kui vanem vastavalt oma võimalustele ja ressurssidele korraldab lapse füüsilise elu- ja kasvukeskkonna.

Kuna piisavalt heast vanemast räägiti pigem füüsilise keskkonna loomisel lapsele, siis võib järeldada, et piisavalt hea vanema kriteeriumit on lastekaitsetöötajatel lihtsam omaks võtta füüsilise keskkonna puhul kui abstraktse vanem-laps suhte puhul, kuna füüsiline keskkond on miski, mida saab kvantitatiivselt kirjeldada.

Uurimuses osalenud lastekaitsetöötajate ootused vanematele lapsele füüsilise keskkonna loojatena olid erinevad - oli spetsialiste, kes lähtusid piisavalt headest kriteeriumitest ning neid, kes seda ei teinud. Julle (2010) jõudis samuti järeldusele, et sotsiaaltöötajate ja vanemate tõlgendused füüsilisele elukeskkonnale on erinevad - see, mida ootab sotsiaaltöötaja vanemalt ei pruugi vanemale olla samamoodi mõistetav kui sotsiaaltöötajale. Minu magistritöö analüüsist selgus, et osa lastekaitsetöötajaid eeldavad teatud standardite olemasolu, vanemad aga ei pruugi olla neist ootustest teadlikud. Seetõttu on oluline, et vanem ja lastekaitsetöötaja arutleksid omavahel lapse heaolule seatavate kriteeriumite üle ning vanem mõistaks dialoogilises suhtes olles ja ka ise kaasa rääkides, mida temalt oodatakse. Siinkohal on tähtis, et lastekaitsetöötaja selgitaks vanemale ootusi temale arusaadaval viisil ja keeles ning teavitaks vanemat erinevatest abisaamisevõimalustest ning toetavatest teenustest.

Lastekaitsetöötajad peavad olulisemaks võrreldes füüsilise keskkonnaga, last ümbritsevaid toetavaid suhteid ja usaldust. Lastekaitsetöötajate hinnangul loovad mittefüüsilise keskkonna just emotsionaalselt positiivsed ja turvalised suhted lapse ja vanema vahel. Sarnase tulemuseni jõudis ka Salla (2016) asenduskodu laste arvamusi uurides, et lapsed seostavad kodu pigem inimeste vaheliste suhete kui füüsilise keskkonnaga.

Turvaliste emotsionaalselt stabiilsete ja positiivsete suhete ning keskkonna olulisust on välja toonud erinevad autorid (Choate ja Engstrom 2014; Pecora jt 2010), kelle sõnul mängivad suhted ja turvaline keskkond tähtsat rolli nii peresisese kui ka kogukonnas laiemalt. Sarnaselt Winnicottile (1965 Butler ja Roberts 2004: 90 kaudu), kelle järgi on vanemad lapsele sobiva keskkonna loojad ja tagajad, et lapse vajadused oleks täidetud ehk vanematel tuleb oma elustiili ja käitumist kohaldada vastavalt lapse vajadustele, eeldasid ka uurimuses osalenud lastekaitsetöötajad, et vanem peab oma elustiili ja käitumist lapsele sobiva keskkonna loomiseks kohandama ehk lähtuma vanemana lapse vajadustest.

4.3 HEAKS VANEMAKS OLEMIST MÕJUTAVAD TEGURID

Uurimuses osalenud lastekaitsetöötajad märkisid, et vanemlust mõjutavad olulisel määral vanemate eneste lapsepõlve kogemused ning enda vanemate käitumine ja eeskujuks olemine.

Sarnasele järeltulele on jõudnud Suurbritannia laste ja pere uurija Sally Holland (2004), kes kirjutab, et vanemate enda lapsepõlve kogemused mõjutavad nende käitumist vanemana. See, milline on lapsevanemate enda lapseks olemise kogemus, sõltub sellest, millisel ajahetkel ja milliste kehtivate normidega nemad üles kasvasid ehk võib öelda, et nii vanemaks kui ka lapseks olemine on sotsiaalselt konstrueeritud. Samas oli märgata, et lastekaitsetöötajad kipuvad lapsepõlve mõjude diskursust tähtsustama ehk see, mis lapsepõlves läks halvasti on just kui nii suure mõjuga, et seda hiljem muuta ei saa. Uurimuses osalejate selgitused, et lapsevanemaks olemine sõltub sellest, millist peremudelit on kogetud, on seotud sotsiaalse õppimise teooriast tulenevate seisukohtadega, mis on muutunud levinud diskursuseks lastekaitsetöös. Samas ei arvesta selline käsitlus vanema enda kiindumussuhte kujunemislugu - vanema käitumine võib olla mõjutatud ka tema enda suhetest ja kiindumusest oma vanematega.

Linno (2012) uurides lastekaitsetöötajate narratiive laste väärkohtlemisest leidis, et lastekaitsetöötajad kategoriseerivad kliente koostöövalmiduse ja probleemi tunnistamise järgi. Ootused, et klient peab probleemi tunnistama ja vaid siis on võimalik teda abistada, on seotud psy-diskursuse mõjuga lastekaitsetöös, ent Juhila 2006, Juhila jt 2003 (Selg 2012:94 kaudu) järgi on sotsiaaltöö interaktiivne tegevusala ja kliendiks olemine ei teki ülestunnistamise tulemusena, vaid pigem luuakse seda üha uuesti. Sarnaseid tõlgendusi probleemi tunnistamise vajalikkusest esitasid ka minu uurimuses osalenud lastekaitsetöötajad, nad pidasid vanema puhul oluliseks seda, et ta teeks lastekaitsetöötajaga koostööd ning tunnistaks probleemi. Lastekaitsetöötajad rääkisid, et ootavad vanemalt, et vanem mõistaks probleemi olemust, suudaks aru saada spetsialistide vaatenurgast probleemile ning tunnistaks nii enesele kui ka spetsialistile, et probleem eksisteerib. Vastasel juhul pidasid lastekaitsetöötajad vanemat, kes probleemi ei tunnista ega koostööd ei tee, lapse heaolu ohustavaks ning tema tegevust pere abistamist takistavaks. Sarnaselt Pindi (2016b) uurimistulemustele, selgus minu analüüsist, et lastekaitsetöötajad eeldavad vanemalt, et vanem peaks mõistma probleeme spetsialistiga sarnaselt. Vanemate kategoriseerimine või tema poolt probleemi tunnistamise ootamine võib seada ohtu usaldusliku kliendisuhte, kuna vanemad on enamasti sattunud lastekaitsetöö kliendiks seetõttu, et nad vajavad abi mingis elu valdkonnas paremaks toimetulekuks. Seepärast ei pruugi kliendi surveamine probleemi tunnistamiseks aidata tal probleemi adekvaatsemalt näha, vaid võib vastupidiselt tekitada trotsi spetsialisti vastu ning seeläbi pidurdada abistamise protsessi.

Probleemikeskne lähenemine võib tekitada vanemad (ja ka lastekaitsetöötajas) lootusetuse tunde ja motivatsioonilanguse, kuna keskendutakse probleemile, nõrkustele ning puudujääkidele (Milner ja O'Byrne 1998). Vanemate tugevuste ja ressursside rõhutamist peetakse abistamisprotsessi aluseks (Choate ja Engstrom 2014; Toros 2011, 2012). Vanemate süüdistamist soovitatakse vältida, kuna see võib vanema ja lastekaitsetöötaja vahelise koostöösuhte rikkuda, pigem on oluline spetsialisti oskus luua vanemaga usaldus, kuna sel juhul on ka abi lapsele efektiivsem (Webb 2011). Lastekaitsetöötajate ootus, et vanem probleemi tunnistaks ja koostööd teeks, seotud spetsialisti ja vanema vaheliste võimusuhetega. Abistamisprotsessis on spetsialistil alati teatud võim, mille kuritarvitamist tuleb vältida, pigem peaks võim lastekaitsetöös aitama võimustada vanemat, et vanem ise sooviks koostööd teha ja suudaks kasutada eneses peituvaid ressursse.

Arvesse tuleb võtta ka vanema võimet muutuda ja seda, et muutumine läbib erinevaid faase ning ka ajutine tagasilangus muutuse elluviimisel on osa muutumisest (Prochaska jt 1992). Ward jt (2014) sõnul mängib lastekaitsetöös samuti olulist rolli inimese võime muutuda ja lastekaitsetöötaja oskused pere muutuse saavutamisel toetada. Minu töö analüüsist selgus, et lastekaitsetöötajad peavad väga oluliseks vanema võimet muutuda, samas ei arutletud selle üle, et vanema jaoks ei pruugi muutus olla lihtne. Lastekaitsetöötajad pidasid oluliseks vanema kaasamist ja tema arvamuse küsimist, ent muutuse läbiviimist peeti pigem siiski vanema enda vastutuseks. Collins jt (2007) selgitavad, et sotsiaaltöös on oluline roll hindamisel ära tunda ja kasutada pere tugevusi ja ressursse, olla kultuuriliselt kompetentne ja tundlik ning toetav. Spetsialisti ülesanne on aidata vanemal üles leida sisemised ja välimised ressursid, et vanem positiivseid oskusi ja võimalusi märkaks (Saleebey 2000). Minu uurimuses pöörasid lastekaitsetöötajad tugevuste rõhutamisele küll tähelepanu, ent vinjettide ja praktiliste juhtumite puhul kasutati probleemikeskset lähenemist. See viitab, et lastekaitsetöötajad on küll samm-sammult kaasa minemas tugevustekeskse lähenemisega sotsiaaltöös, ent samas mõjutab praktikat siiski enam probleemikeskne lähenemine

Piisavalt hea vanem kontseptsioonist lähtumine aitab vanema ressursside leidmisele ja märkamisele kaasa ning võib toetada abistamissuhtes uue perspektiivi leidmist ja koostöösuhte tekkimist (Choate ja Engstrom 2014). Näiteks on spetsialistidel soovitatud tugevuste hindamisel keskenduda suhetele, positiivsetele soorollidele, vanemlikule emotsionaalsele ja füüsilisele hoolitsemisele, perekonna sündmustele, indiviidide oskustele, toetavale

keskkonnale, indiviidide iseloomujoonte (nt huumorimeel, motivatsioon jm), ressurssidele, millele pere pääseb oma kogukonnas ligi (nt haridus, teenused) ja olukordadele, millega pere varasemalt on hästi toime tulnud (Collins jt 2007:244). Pere tugevustele ja ressurssidele keskendumine võib aidata välja selgitada seda, milline vanem on piisavalt hea ning mida ta vanemaks olemise toetamiseks vajab.

Lisaks eeltoodule nägid lastekaitsetöötajad hea vanemluse mõjutajana ka vanema terviseolukorda. Cleaver (2002 Kirton 2009:33 kaudu) rõhutab, et vanemate puhul, kellel on vaimse tervise probleeme võib küll lapse heaolule olla suurem risk, ent see ei tähenda, et need vanemad oleksid halvemad, kuna suurem osa vaimse tervise probleemidega vanemate lastest kasvab üles ilma suuremate negatiivsete mõjutusteta. Vanemate vaimse tervise liigne rõhutamine ja eeldamine, et erivajaduste või vaimse tervise olukorra tõttu pole vanem piisavalt hea, ei pruugi vastata tõele, pigem tuleb enamus vanemaid ka vaimse tervise murede korral lapse kasvatamisega piisavalt hästi toime (Choate ja Engstrom 2014). Minu uurimuses osalenud lastekaitsetöötajad olid seisukohal, et vanem, kellel on terviseprobleeme, on hea vanem siis, kui ta tegeleb enese ravimisega ja võtab vastu abi. olemine pigem ei sobi eriti kokku vaimse tervise probleemidega. Osa lastekaitsetöötajaid lähtus piisavalt hea vanema kriteeriumist - nad mõistsid, et vanem ei saa täielikult terveks, vaid seadsid piisavalt hea vanema kriteeriumiks selle, et vanem tegeleb enda ravimisega ning suudab samal ajal vastavalt oma võimetele ka lapse eest hoolitseda ning tema vajadustele vastata. Samas oli lastekaitsetöötajaid, kes pidasid nende vanemate puhul peamiseks kontrolli ja intensiivset järelvalvet, millega lastekaitsetöötajad andsid mõista, et nad ei suutu neisse kui võrdväärtsetesse partneritesse. Kirton (2009) näeb ühe kitsaskohana vaimse tervise probleemide vanemate hindamise juures suurt lõhet koostöös lastekaitse spetsialistide ja täiskasvanute sotsiaalhoolekande ning meditsiini vahel. See, kuidas tõlgendatakse vaimse tervise olukorda ühes süsteemis, ei pruugi olla samamoodi mõistetav teises. Vaimse tervise probleemidega vanemate puhul soovitakse iga juhtumit hinnata individuaalselt, kuna lapsevanema diagnoos või terviseolukord ei määra automaatselt lapse heaolu, vaid see sõltub ka last toetavatest muudest mõjuteguritest ning ümbruskonnas ja võrgustikus olevatest ressurssidest. Seega võib järeldada, et vanema vaimse tervise probleemid ei tekita automaatselt ohtu lapse heaolule ja arengule, tähtis on hoopis spetsialisti võime vanemat ja tema oskusi, probleeme ja ressursse mõista ning lähtuvalt individuaalsest lapsest ja vanemast teha otsuseid hindamisel.

4.4 OOTUSED HEALE EMALE JA ISALE

Lastekaitsetöötajate intervjuusid analüüsides selgus, et spetsialistidel on isadele ja emadele erinevad ootused seoses heaks vanemaks olemisega. Linno (2012) kirjutab, et lastekaitsetöötajad jätavad kliendinarratiivides kõrvale naise kui täiskasvanu vajadused ning seavad pigem kogu vastutuse emale kui vanemale. Samuti on uurijad (Linno 2012; Ferguson 2011; Parke jt 2005; Pint 2016b) jõudnud järeldusele, et isad kaasatakse lapse kasvatamisse oluliselt vähem ja isad ei saa lastekaitsetöös niivõrd palju tähelepanu, kui emad. Uurimuses osalejad seadsid samuti fookuse lapsega seotud tegevustes ja kasvatamisel pigem emale - oli lastekaitsetöötajaid, kes küll nentisid, et isa roll on samuti tähtis, ent vinjettide ja praktiliste näide puhul suunati põhivastutus siiski emale. Sarnaselt Parke jt (2005) tulemustele, seostasid ka uurimuses osalenud lastekaitsetöötajad isa tegevusi lapsega pigem mängimise, kui hoolitsemisega seotud tegevustega.

Dominelli jt (2010) ja Ferguson (2011) on rõhutanud, et lapse arengus on isa roll samavõrd oluline kui ema roll, mistõttu tuleks ka lastekaitsetöös isade kaasamisele rohkem tähelepanu pöörata ning julgustada neid lapse kasvatamisest osa võtma. Sealjuures tuleb lastekaitsetöötajatel endil olla refleksiivne ja vältida lähtumist stereotüüpsetest arusaamadest vanema rollidest ning kaasata töös perega mõlemat vanemat. Vinjettide analüüsist tuli esile, et intervjuus osalenud lastekaitsetöötajad tundsid üksikisale kaasa ja suhtusid temasse kui vanemasse, keda vaatamata probleemidele tuleks tunnustada ja kiita, et ta senini on lapsega hakkama saanud ja teda kasvatanud. Strömpl ja Selg (2002) jõudsid samuti järeldusele, et isa lapsega kui perekond, on sotsiaaltöötajate seas aktsepteeritav pigem kui ajutine, äärmiselt harva esinev ning kaastunnet vääriv erand ning ema roll perekonna diskursuses on oluliselt suurem ja võimsam.

Erinevad ootused emale ja isale väljendusid ka lastekaitsetöötajate ootustes vanematele vägivaldse suhte puhul. Farmer (2006) ja Linno (2012) on jõudnud järeldusele, et ootused emadele ja isadele lapse kaitsmisel väärkohtlemise eest ja vägivaldses suhtes olles on väga erinevad - on leitud, et isegi juhul, kui sotsiaaltöötaja teab, et vägivallatseja on mees, on spetsialisti fookus siiski sageli naistel. See aga kaotab just kui fookuse probleemi põhjustajalt ja seab suure vastutuse emale, kuna teda survestatakse lahkuma vägivaldsest suhtest. Samas on ülioluline hinnata olukorra põhjustajat ning tegeleda vägivallatsejaga. Minu uurimuses osalenud lastekaitsetöötajad pidasid sarnaselt heaks emaks ema, kes lahkub vägivaldsest paarisuhtest asetades vastutuse vägivaldsest suhtest lahkumisel ja lapse kaitsmisel emale.

Sarnase tulemuseseni on jõudnud ka Eve jt (2014) - erinevate spetsialistide arvates on oluline, et hea vanem seaks esikohale lapse, mitte enda huvid, samas vägivaldajuhtumite puhul, kus vanem peaks tagama lapse kaitse ning kus vanemad on sageli väärkohtlemisest teadlikud, seavad nad siiski esikohale enda huvid (näiteks majandusliku heaolu, emotsionaalse turvatunde jm) ja jätkavad vägivaldses suhtes elamist. Minu uurimusest ei selgunud, kas lastekaitsetöötajad aktsepteeriks mingil määral vanema enda huvide esikohale seadmist, ent lastekaitsetöötajad rääkisid sellest, et on oluline kuulata vanema enda versiooni olukorrast ning arvestada sellega, milliseid last toetavaid lahendusi vanem ise lahendusena näeb. See viitab lastekaitsetöötajate teadlikkusele, et lapsevanema kaasamisel ja tema arvamusega arvestamisel, on tähtis roll abistamisel.

Intervjuudes osalenud lastekaitsetöötajad rõhutasid, et vanem peab seadma lapse huvid enda huvidega võrreldes esikohale. Samas jäeti pigem tagaplaanile vanema kui indiviidi vajadused mehe ja naisena. Ühelt poolt on see mõisteta, kuna lastekaitsetöötajate ülesandeks ongi hinnata vanema rolli, mistõttu nad ei pruugi tähelepanu pöörata inimese teiste rollide olulisusele. Teisalt on see lastekaitse süsteemi korraldusest - Eestis töötavad lastekaitsetöötajad, mitte peresotsiaaltöötajad. Lastekaitse kontseptsiooni (2005) järgi on Eestis fookus pigem lapse päästmise mudelil, mitte niivõrd vanemate toetamise mudelil, ent kontseptsioon peab soovituslikuks pigem peresid toetavat mudelit, kus on rõhk perede abistamisel, et tulla toime oma rolliga pakkuda lapsele piisavalt head kasvukeskkonda. Vanema roll on inimese elus üks roll, sealjuures toimetab inimene ka teistes rollides - naisena, mehena, õpilasena, töötajana jne. Muutus ühes rollis võib aidata kaasa ka muutusele vanema rollis, mistõttu võib teiste vanema rollide märkamine anda võimaluse muutuseks lapse ja pere heaolus tervikuna.

Võrdseid ootusi mõlemale vanemale peeti oluliseks, ent praktiliste juhtumite analüüsimisel seadsid lastekaitsetöötajad siiski vastutuse pigem emale ning domineeris traditsiooniliste soorollide mõju. See võib viidata lastekaitsetöötajate koolitusvajadusele stereotüüpsete suhtumiste teadvustamiseks ja nende stereotüüpide murdmiseks hindamis- ja nõustamisprotsessis. Praktikas pole aga konkreetseid juhiseid, kuidas stereotüüpide taastootmist vähendada.

4.5 LASTEKAITSETÖÖTAJATE ENDI KOGEMUSTE MÕJU

Analüüsist selgus, et lastekaitsetöötajad on refleksiivsed ja peavad oluliseks ka enda kogemuste ja arusaamade mõju vanemaks olemise hindamisel praktikas. Sotsiaaltöötaja refleksiivsus eriti oluline, kuna see võib aidata spetsialistil läbi tunnetada sügavamalt inimeste argielu probleeme, samuti olla tal teatud tõrjutud gruppide eestkõnelejaks ning jagada ühiskonnale teadmisi klientide olukorrast (Selg 2012:105). Seega lastekaitsetöötajate refleksiivsus ja oskus oma kogemusi analüüsida, aitab ka lastekaitsetööd paremini mõista.

Ootused, mida vanematele seatakse, on mõjutatud spetsialistide enda lapsepõlvest, vanemaks olemise kogemustest ning praktikatest (Webb 2011; Kellet ja Apps 2009; Holland 2004; Toros 2011). Minu uurimusest selgus, et lastekaitsetöötajad teadvustavad ja seostavad endi kogemusi lapsepõlves ja ise lapsevanemaks olemise kogemusi oma töös lastekaitsetöötajana. Lastekaitsetöötajate sõnul kanduvad nende endi väärtused üle ka vanemate hindamisse praktilises lastekaitsetöös, näiteks lastekaitsetöötaja, kelle enda peres peeti oluliseks vanemlikku koostööd, selgitas, et peab seda tähtsaks ka oma töös. Samuti lastekaitsetöötajad, kelle endi peres peeti tähtsaks vanema ja lapse vahelist usaldust ning turvatunnet, seadsid selle ka hea vanema kriteeriumiks oma töös ja tehtavates otsustes. Analüüsist järeldub, et enda peres kehtinud reeglid mõjutavad lastekaitsetöötajate ootusi vanematele - näiteks kui lastekaitsetöötaja enda peres olid kindlad reeglid ja kohustused, ootasid nad reeglite kehtestamist ka lapsevanematelt.

Eriti määravaks pidasid lastekaitsetöötajad oma kogemust lapsevanemana, kuna see aitab neil lastekaitsetööd tehes võtta vastu otsuseid ja vaadata olukordi lapsevanema perspektiivist lähtudes. Samas oli ka lastekaitsetöötajaid, kes ise polnud lapsevanem rolli kogenud ning see nende sõnul on ebakindlust tekitav. See võib viidata ka lastekaitsetöö klientide endi ootustele lastekaitse spetsialistide suhtes - lastekaitsetöötaja kui ekspert, kes vanemaks olemisest peaks kõike teadma.

4.6 PIISAVALT HEA VANEMA KONTSEPTSIOONI RAKENDAMINE

Piisavalt hea vanema kontseptsiooni kasutamine võib aidata luua lastekaitsetöös fookuse muutumist probleemide ja puuduste keskselt lähenemiselt ressursside ja tugevuste kesksele lähenemisele ehk sellele, mis on konkreetse lapse jaoks vastavalt vanema võimalustele piisavalt hea. Ühe olulise tulemusena näitas magistritöö uuring, et lastekaitsetöötajad kasutavalt piisavalt hea vanema kriteeriume teatud olukordades - rääkides ootustest emale, isale, psüühilise erivajadusega lapsevanemale ning seoses füüsilise keskkonna loomisega.

Samas loovad lastekaitsetöötajad käsituse heast vanemast kui ideaalist, pigem aitaks efektiivsemat lastekaitsetööd teha see, kui lastekaitsetöötaja ootused heale vanemale lähtuksid konkreetse vanema suutlikkusest, oskustest ja teadmistest, kuna see aitab last ja pere tervikuna paremini abistada, leida perele sobivaid teenuseid ja toetusmeetmeid. Lapse ja perekonna hindamise juhend (2009) soovitab samuti, et hinnata tuleb lähtuvalt eelkõige vanemarollist ja vanemlikest oskustest, seejuures tuleb vältida vanematele nende eripärade etteheitmist ja kaalutleda, milline sekkumisviis kahjustaks last kõige vähem.

Lastekaitsetöötajad toetusid vanema konstrueerimisel kindlatele ootustele, mis viitas, et heal vanemal peavad olema teatud omadused, mida lastekaitsetöötajad eeldavad. Samas teatud valdkondades lähtuti siiski piisavalt hea vanema ideest ja ka vanemate endi suutlikkusest ning oskustest. Näiteks lähtusid uurimuses osalejad piisavalt heast vanemast rääkides füüsilisest keskkonnast. Piisavalt heast vanemast ei lähtunud rääkides suhete ja emotsionaalse heaoluga seonduvast, vaid pigem lähtuti heast vanemast kui ideaalist, kes peaks teatud kriteeriumitele vastama. Tuleb mõista, et lastekaitsetöö kliendid ei suuda alati kõiki lapse vajadusi tagada, mistõttu pole mõistlik seada ka vanematele ideaalile vastavaid ootusi. Ideaalidele lähedaste ootuste seadmine vanematele võib vanemates ja laiemalt töös peredega tekitada vastumeelsust koostööl ja muuta keerulisemaks ka lapse abistamise. Seetõttu tuleks pigem vanema hindamisel arvestada pere ja lapse eluilmaga, vanemate oskusi, kogemusi ja lähtuda vanema individuaalsest suutlikkusest tagada lapse heaolu ning sellest mis on lapse vajadustest lähtuvalt talle piisavalt hea.

Magistritöö uurimusest võib järeldada, et lastekaitsetöötajad omavad teoorias olulisi teadmisi vanema oskuste ja lapse vajadustega arvestamisel, ent mõnevõrra vähem rakendatakse neid teadmisi praktikas. Samuti on lastekaitsetöötajad teadlikud soostereotüüpidest, vanema kui ka lapse kaasamise olulisusest hindamisprotsessis ning tugevustekeskse lähenemise olulisusest, ent vajavad eelneva rakendamisel praktikas tuge.

KOKKUVÕTE

Minu magistritöö eesmärgiks oli õppida tundma lastekaitsetöötajate lapse ja perekonna hindamise protsessis kasutatavaid tõlgendusi vanemaks olemisest. Kasutasin teema uurimisel kvalitatiivset uurimisviisi ja viisin läbi poolstruktureeritud intervjuud ja kasutasin vinjetit. Kokku viisin läbi kuus intervjuud praktikutest lastekaitsetöötajatega ja kasutasin temaatilist analüüsi.

Analüüsi tulemusena kujunesid tööd läbivateks teemadeks: hea vanema konstrueerimine; ootused vanemale keskkonna loojana; heaks vanemaks olemist mõjutavad tegurid; hea ema ja isa konstrueerimine; vanemluse hindamine ja lastekaitsetöötajate endi kogemuste mõju. Lastekaitsetöötajad lähtusid vanema kujundi konstrueerimisel teatud kindlast ootustest, arutleti, et hea vanema puhul on oluline usaldus, lapse huvidest lähtumine, tingimusteta armastus ja hoolimine. Samuti pidasid lastekaitsetöötajad tähtsaks lapsele turvaliste piiride kehtestamist ja vanemlikku koostööd. Lastekaitsetöötajad hindavad vanemaid lähtudes ühiskonnas kehtivatest normidest, mille käigus lastekaitsetöötajad just kui kontrollivad neid norme (Howitt'i 1992:123 Holland 2004:92 kaudu). Minu uurimusest selgus, et normid, nagu lapse huvidest lähtumine, usaldus, piiride kehtestamine jm, mida lastekaitsetöötajad Eestis vanemalt ootavad, loovad vanemaks olemise tõlgendusi praktilises lastekaitsetöös.

Abistamise üheks kriteeriumiks seadsid hea vanema puhul lastekaitsetöötajad vanema, kes teeb spetsialistiga koostööd ning kes probleeme tunnistab. See võib aga ohtu seada usaldusliku koostöösuhete tekkimise lastekaitsetöötaja ja vanema vahel, kuna vanem ei pruugi probleeme tajuda ja vaikimisi mõista samal viisil kui lastekaitsetöötaja. Uurimusest selgus, et lastekaitsetöötajad soovivad vanemat enamasti lapse abistamise protsessi kaasata ning on teadlikud tugevustekesksest lähenemisest ja selle olulisusest, ent praktiliste näidete ja vinjettide analüüsimisel lähtuti hoolimata teadlikkusest, siiski probleemikesksest lähenemisest.

Uurimusest selgus, et lastekaitsetöötajad seavad emadele ja isadele erinevaid ootusi - isasid kaasatakse vähem ja emasid peetakse põhilisteks vastutajateks lapse eest. Erinevused hea ema ja hea isa konstrueerimisel ilmnesevad ka tegevustes, mida vanemad lapsega teevad - ema seostati hooldamise, hoolitsemise ja arendamisega seotud tegevustega ning isa pigem mänguliste tegevuste ja lapsele eeskujuks olemisega. Osa lastekaitsetöötajaid lähtus ema ja isa kujundi konstrueerimisel piisavalt hea vanema kriteeriumitest, sellest, mida vanem vastavalt oma võimetele ja oskustele suudab tagada. Samuti lähtusid osad lastekaitsetöötajad piisavalt heast

vanemast füüsilise keskkonna loomisel lapsele ning peeti määravaks seda, millised ressursid ja võimalused vanemal endal on olemas. Samuti seati vägivaldsest suhtest lahkumisel vastutus emale ja jäeti kõrvale isa roll. Valitsevatest soostereotüüpidest olid lastekaitsetöötajad küll abstraktselt rääkides teadlikud, ent praktikasse rakendati neid teadmisi siiski vähem.

Tulenevalt magistritöö tulemustest teen järgnevad ettepanekud:

- lastekaitsetöötajatele praktiliste ja toetavate meetodite õpetamine koolitustel: piisavalt hea vanema kontseptsiooni rakendamine lastekaitsetöös ja tugevustele suunatud lähenemiste kasutamine töös vanematega
- praktikat toetavate juhiste väljatöötamine vanemate hindamiseks, kus oleks lahti selgitatud, mida vanemlikud oskused tähendavad ning mida eeldatakse lastekaitsetöötajalt hindamisel
- soostereotüüpide vältimise arendamine praktikas - temaatiliste ja toetavate koolituste korraldamine soostereotüüpide märkamiseks
- koolitused vaimsest tervise mõjust vanemaks olemisel ja vanemate toetamisest, kellel on terviseprobleeme
- lastekaitsetöötajate refleksiivsuse soodustamine ja toetamine

Uurimuse käigus kogutud andmed oli rikkalikud ning näitasid, et vanemaks olemise mõtestamine lastekaitsetöötajate seas on oluline ning edasi uurimist väärt teema, mis aitab lastekaitsetööd ja selle põhimõtteid paremini mõista ning edasi arendada.

KASUTATUD ALLIKAD:

Arad-Davidzon, B. Benbenishty, R. (2008). The role of workers` attitudes and parent and child wishes in child protection workers` assessments and recommendation regarding removal and reunification. *Children And Youth Services Review* 30: 107-121

Baker, T. (2003). What is the relevance of attachment to parenting assessments? *Studies in the Assessment of Parenting*. Brunner-Routledge: New York.

Barter, C; Renold, E. (1999). *The use of vignettes in qualitative research*.<http://sru.soc.surrey.ac.uk/SRU25.html> (4.11.2016)

Baumrind, D. (1991). The influence of Parenting Style on Adolescent competence and substance Use`. *Journal of Early Adolescence* 11 (1): 56-95

Bowlby, J. (1998). *A Secure base: parent child attachment and a healthy human development*. Routledge: London.

Bronfenbrenner, U. (1979). The Ecology of Human Development. Experience by nature and design.

https://books.google.ee/books?id=OCmbzWka6xUC&printsec=frontcover&hl=et&source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (14.01.2017)

Butler, I ja Roberts, G. (2004). *Social Work with Children and Families. Getting into practice, second edition*. Jessica Kingsley publishers. London and New York: Great Britain

Choate, P. (2013). Parenting Capacity Assessment. The Good, The Bad and The Ugly. http://www.academia.edu/3893605/Parenting_Capacity_Assessment_The_good_the_bad_and_the_ugly (23.10.2016)

Choate, P. W. ja Engstrom, S. (2014). The Good Enough Parent: Implications for Child Protection. *Child Care in Practice*, 20(4), 368-382. http://www.academia.edu/7517622/The_Good_Enough_Parent_Implications_for_Child_Protection (10.10.2015)

Collins, D; Jordan, C; Coleman, H. (2007). *An Introduction to Family Social Work*. Second edition. Thomson: USA.

- Department of Health. (2000).** Assessing Children in Need and their Families.
<http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20130401151715/https://www.education.gov.uk/publications/eOrderingDownload/Framework%20for%20the%20assessment%20of%20children%20in%20need%20and%20their%20families.pdf> (01.10.2016).
- Dominelli, L; Strega, S; Walmsley, C; Callahan, M; Brown, L. (2010).** Here`s my story: Fathers of Looked After Children Recount their Experiences in the Canadian Child Welfare System. *British Journal of Social Work*, 41, 351-367.
- Eskelin, L ja Caswell, D. (2006).** Comparson of Social Work Practice in Teams Using a Video Vignette Technique in a Multi-Method Design. *Qualitative Social Work*, 5, 489-503.
- Eve, P; Byrne, M.K; Gagliardi, C.R. (2014).** What is good parenting? The perspectives of different professionals. *Family Court Review: an interdisciplinary journal*, 52 (1), 114-127
- Ezzy, D. (2002).** *Qualitative analysis: Practice and innovation*. Crows Nest: Allen and Unwin.
- Farmer, E. (2006).** Using Research to Develop Practice in Child Protection and Child Care. *Domestic Violence and Child Protection. Directions for Good Practice*. Humphreys, C ja Stanley, N. (toim.) Jessica Kingsley Publisher: London, Philadelphia
- Ferguson, H. (2011).** *Child Protection Practice*. Palgrave Macmillan. New York
- ~~**Gilbert, N., Parton, N., Skivenes, M. (2011) (toim).** *Child Protection Systems: International Trends and Orientations*. Oxford University Press.~~
- Global Definiton of Social Work. (2014).** <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/> (14.01.2016)
- Good Enough parenting. (2014).** Child Protection Resource.
<http://childprotectionresource.online/category/good-enough-parenting-2/> (25.09.2016)
- Hayden, C. (2007).** *Children in Trouble. The Role of Families, Schools and Communities*. Palgrave Macmillan. New York.
- Hoghughi, M ja Speight, A.N.P (1998).** Good enough parenting for all children - A strategy for a healthier society. *Archives of Disease in Childhood*, 78, 293-300

Holland, S. (2001). Representing children in child protection assessments. *Childhood* vol 8, pg 322-339. SAGE publications.

Holland, S. (2004). *Child and Family Assessment in Social Work Practice*. Sage publication: London

Hughes, R ja Huby, R. (2004). The construction and interpretation of vignettes in social research. *Social Work and Social Sciences Review*, 11(1), 36-51.

Hughes, R. (1998). Considering the vignette technique and its application to a study of drug injecting and HIV risk and safer behaviour. *Sociology of Health and Illness*. 20 (3), 381-400
<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-9566.00107/pdf>

Ivanova, J. (2007). Lastekaitse erialadiskursus Eesti lastekaitse käsiraamatutes. Ema ja isa käsitlemine. M.Selg. M. Linno (Toim.). Ülikoolilt Tartu linnale. Sotsiaaltöö-teemaliste üliõpilasuuringute kogumik IV. (1-183). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

Julle, A. (2010). *Perede ja sotsiaaltöötajate arvamused asendushooldusel elava lapse tagasipöördumise võimalustest bioloogilisse perekonda*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool

Kalmus, V; Masso, A ja Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys> (30.12.2015)

Kellet, J; Apps, J. (2009). Assessments of parenting and parenting support need. A study of four professional groups. https://www.jrf.org.uk/report/assessments-parenting-and-parenting-support-need#jl_downloads_0 (25.09.2016)

Kirton, D. (2009). *Child Social Work Policy and Practice*. Sage: London.

Kütt, K. (2011). *Eesti lastekaitsetöö sisu ja dünaamika aastatel 2001-2010*. Magistritöö. Tallinna Ülikool. <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2011/04/Kati-K%C3%BCtt-magistrit%C3%B6%C3%B6-1.pdf>

Laherand, M-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Sulesepp

Landy, S. ja Menna, R. (2006). *Early intervention with multi-risk families. An Intergrative Approach*. Paul H. Brookes publishing: Baltimore.

Lapse heaolu hindamine. (2013). *Uuringu lapse heaolu hindamine kokkuvõte.*
<http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2011/04/Uuring-Lapse-heaolu-hindamine.pdf> (16.10.2016).

Lapse ja perekonna hindamise juhend (2009). Koostanud Marju Selg.
Sotsiaalministeeriumi kodulehekülg. http://sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/lapse_ja_perekonna_hindamine_2009.pdf (17.08.2015)

Laste ja perede arengukava 2012-2020. (2011).
https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/laste_ja_perede_arengukava_2012_-_2020.pdf

Lastekaitse kontseptsioon. (2005). Lastekaitse kontseptsioon. Sotsiaalministeerium
https://www.riigikantselei.ee/valitsus/valitsus/et/valitsus/arengukavad/sotsiaalministeerium/LASTEKAITSE_20KONTSEPTSIOON_20l_plik.pdf (2.01.2017)

Lastekaitse korralduse..(2013) = Lastekaitse korralduse uuendamise alusanalüüs.
https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/lastekaitse_alusanaluus_pwc_2013_27.11_2.pdf (16.10.2016).

Lastekaitse seadus. (2016). <https://www.riigiteataja.ee/akt/LasteKS> (10.09.2016)

Lepik, K; Harro-Loit, H; Kello, K; Linno, M; Selg, M; Strömpl, J. (2014). Intervjuu. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas.* <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys> (30.12.2015)

Linno, M. (2012). Eriala esitlemine lastekaitsetöötajate lugudes laste vastu suunatud vägivallast. *Narratiivne lähenemine sotsiaaltööuurimuses.* Tartu Ülikooli Kirjastus.

Luster, T. ja Okagaki, L. (2005). *Parenting. An ecological perspective. Second edition.* Lawrence Erlbaum associates publishers: London

Milner, J ja O'Byrne, P. (1998). *Assessment in Social Work.* Macmillan: London

Neuman, W-L. (2006). *Social Research Methods. Qualitative and quantitative approaches. Sixth edition.* Pearson: United States of America

Nygren, L ja Olteidal, S. (2015). Constructing a vignette for qualitative comparative family research. *Journal of Comparative Social Work* 1.

<http://journal.uia.no/index.php/JCSW/article/viewFile/314/254> (05.11.2015)

Parke, D.R; Dennis, J; Flyr, M.L; Morris, K.L; Leidy, M.S; Schofield, T.J. (2005). Fathers: Cultural and Ecological Perspectives. *Parenting. An ecological perspective. Second edition.* Lawrence Erlbaum associates publishers: London

Parker, J ja Bradley, G. (2007). Social Work practice: assessment, planning, intervention and review. 2nd edition. Exter

Payne, M. (2006). *What is professional social work?* Revised second edition. The policy press: Bristol.

Payne, M. (2014). *Modern Social Work Theory. 4th edition.* Palgrave Macmillan: New York.

Pecora, P.J; Whittaker, J.K; Maluccio, A.N; Barth, R.P; Depanfilis, D; Plotnick, R.D. (2010). *The Child Welfare Challenge. Policy, Practice, and Research.* THird Edition. Aldine Transaction: New Jersey.

Perekonnaseadus. (2010). <https://www.riigiteataja.ee/akt/110032016003> (06.11.2016).

Pezzot-Pearce, T,D; Pearce, J. (2004). *Parenting Assessments in Child Welfare Cases. A Practical Guide.* University of Toronto: Canada.

Pint, S. (2016a). Lapse abivajaduse hindamisest lastekaitseseaduse kontekstis Jõgevamaa näitel. *Ajakiri Sotsiaaltöö* 2016-4.

Pint, S. (2016b). *Lapse abivajaduse hindamine lastekaitseseaduse kontekstis Jõgevamaa näitel.* Magistritöö. Tallinn: Tallinna Ülikool

Prochaska, J.O; DiClemente, C.C; Norcross, J.C. (1992). In Search of How people Change. Applications to Addictive Behaviours. *American Psychologist* 47, no 9, 1102-1114.

Reder, P; Duncan, S; Lucey, C. (2003). *Studies in the Assessment of Parenting.* Brunner-Routledge: New York.

Reinomägi, A; Sinisaar, H; Toros, K; Kutsar, D. (2013). *Laste heaolu. Child Well-Being.* <http://www.stat.ee/65395> (30.10.2016)

Saleebey, D. (2000). Power in the People: Strengths and Hope. *Advances in Social Work* 1(2), 127-136

Schoenberg, N.E; Ravdal, H. (2000). Using vignettes in awareness and attitudinal research, *International Journal of Social Research Methodology*, 3(1), 63-74,

Selg, M; Strömpl, J. (2002). Pere liikmete väärtushoiakud ja demograafilised käitumiseelistused ning perekonna diskursus Eesti sotsiaaltöö praktikas.
<http://portaal.ell.ee/1235> (23.11.2016)

Strömpl, J. (2012). Sotsiaalse teglikkuse konstrueeritud iseloom ja interpreteeriv sotsiaalteadus. *Narratiivne lähenemine sotsiaaltööuurimuses. Laste väärkohtlemise lood.* Tartu Ülikooli Kirjastus: Tartu

Tervise Arengu Instituut. (2015). Lastekaitsetöötajate koolitusvajaduse analüüs. Kokkuvõte.https://intra.tai.ee/images/prints/documents/144014866389_Lastekaitset66tajate_koolitusvajaduse_analyys_kokkuv6te.pdf (25.09.2016)

The good enough mother. (i.a)
http://changingminds.org/disciplines/psychoanalysis/concepts/good-enough_mother.htm
(15.09.2015)

Toros, K. (2011). *Assessment of Child Well-Being: Child Protection practice in Estonia. Dissertation.* Tallinna Ülikool: Tallinn

Toros, K. (2012). Lapse heaolu hindamisest Eesti lastekaitsetöö praktikas. *Ajakiri Sotsiaaltöö* 2012-3.
https://intra.tai.ee/images/prints/documents/134260266185_Sotsiaalto3_2012.pdf
(12.11.2016).

Toros, Karmen; LaSala, Michael (2015). Estonian child protection workers' assessment perspectives: The need for competence and confidence. *International Social Work* lk 1-13

Tulva, T; Viiralt, I. (2006). *Lapse heaolu Eestis: riskid ja valikud.* Artiklite kogumik. Tallinn

Uued põhimõtted lastekaitse seaduses. (2016). Sotsiaalministeeriumi kodulehekülg.
<http://www.sm.ee/et/uued-pohimotted-lastekaitse-seaduses>

Vered, B-D. (2015). Are they guilty of their parental behaviour? Parenting forms constructed in termination of parental rights court cases. *Qualitative Social Work* 1-15 SAGE

Ward,H; Brown, R; Hyde-Dryen, G. (2014). *Assessing parental capacity to change when children are on the edge of care: an overview of current research evidence.*

https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/330332/RR369_Assessing_parental_capacity_to_change_Final.pdf

Webb, N.B. (2011). *Social Work Practice with Children. THird Edition.* The Guilford Press: New York, London

Wilks, T. (2004). The use of Vignettes in Qualitative Research into Social Work Values. *Qualitative Social Work*, 3, 78-87.

Winnicott, D.W. (2006). *The family and individual development. With a new introduction by Martha Nussbaum.* Routledge: London, New York

LISA 1 - INTERVJU KAVA

I OSA

VANEMAKS OLEMINE

1. Iseloomustage head vanemat. Tooge võimalusel näide mõnest tööalasest juhtumist, kus Teie arvates vanem on oma lapsele piisavalt hea.
2. Millest sõltub Teie arvates see, kas vanem on lapse jaoks hea ja suudab lapse heaolu tagada?
3. Milline on Teie arvates hea ema?
4. Milline on Teie arvates hea isa?
5. Millised tegurid võivad takistada vanemaks olemist? Kuivõrd võivad lapsevanemad nõ. ``vigu teha``?
6. Kuivõrd lastekaitsetöös eksisteerib ideaalse vanema kujund?
7. Kas ja kuidas on vanemluse standardid Teie arvates lastekaitsetöös aja jooksul muutunud?

LAPSE HEAOLU JA SEOS VANEMAKS OLEMISEGA

8. Millised on Teie arvates lapse olulisemad vajadused? (nt toit, eluase, õppimisvõimalus või ka huviringis osalemise võimalus, terviklikud suhted jm) Mida tähendab lapse heaolu?
9. Millised riskitegurid Teie igapäevatoos ohustavad enim lapse heaolu?
10. Kas Teie arvates keerulistes oludes kasvanud lapsed on ka tulevikus ise abivajavad lapsevanemad? Kuivõrd lapsepõlve ja kogemuste pagas mõjutab Teie arvates vanemaks olemist hilisemas elus?
11. Millised on ohumärgid Teie arvates vanema käitumises, mis lapse heaolu ohustavad?

HINDAMINE

12. Millest lähtute lapse ja pere hindamisel? (nt vanema oskused, lapse vajadused, elu-ja kasvukeskkond jm)
13. Kuivõrd oluline on Teie jaoks lapse heaolu hindamisprotsessis? Kuivõrd oluline on vanemlik võimekus (nii isa kui ema)?
14. Kuidas hindate vanemlikke oskusi, kui tegemist on üksikvanemaga/ erivajadusega lapsevanemaga/ samasooliste lapsevanematega/ psüühikahäirega lapsevanemaga? Mis on oluline/vähemoluline?
15. Milliste eetiliste dilemmaadega olete oma töös lapse heaolu või vanemluse hindamisel kokku puutunud?
16. Kuivõrd olete kursis mõne hindamisjuhendiga? Kas kasutate neid oma praktilises töös?

17. Millest lähtute juhtumite puhul, kui küsimuse alla võib tulla lapse perest eraldamine? Millised vanematest tulenevaid faktoreid peate olulisemaks taoliste otsuste tegemisel?

18. Kas ja kuidas mõjutab Teie arvates sotsiaaltöötaja enda isiksus ja kogemused vanemlikkuse hindamist?

19. Millist tuge (riigilt, tööandjalt, seadusandjalt jm) sooviksite oma töös laste ja perede hindamisel ja juhtumitöös?

20. Kuidas lastekaitsetöötaja oma igapäevatöös saab vanemlikkust toetada? Tooge palun näiteid

KÜSIMUSED VINJETTIDE KOHTA

- Mis mõtteid see juhtum Teis tekitab?
- Kuidas hindate käesolevas juhtumis ema/isa lapsevanemana? (tugevused, nõrkused) Mida sooviksite veel teada saada, et vanemaid hinnata?
- Kuidas hindate lapse heaolu ja vajadusi selles juhtumis? (Mis oleks/on lapsele hea)
- Millist abi see pere/laps/vanem Teie arvates vajaks?

II OSA VINJETID

Järgnevalt annan Teile lugemiseks mõned juhtumid ja palun seejärel juhtumeid analüüsida, hinnata vanemlikke oskusi, pere olukorda ja lapse heaolu.

VINJETT 1

Mari (32) elab 1-toalises üürikorteris koos elukaaslase ja kahe lapsega (9a ja 15a). Nooremal lapsel Karmenil on õpiraskused koolis ning vanem laps Mikk hulgub õhtuti kampades. Mari on töövõimetuspensionär, kellel on diagnoositud ka psüühikahäire. Mari töötab kolm tundi nädalas puhastusfirmas. Mari elukaaslane teeb juhutöid ehitajana. Mari tunneb, et tal pole sageli jõudu hakkama saada vanema teismelise pojaga ning ei oska aidata koolitöodes ka nooremat tütart (9a). Tütrel on koolis raskused eesti keeles, matemaatikas ja loodusõpetuses ning ta vajab logopeedilist abi. Maril ja elukaaslasel on sageli tülid, mis on lõppenud kolmel korral ka politsei väljakutsega. Elukaaslane on Mari vastu olnud vägivaldne – teda paari korral lapse nähes tõuganud ja sõimanud. Mari arvates lapsed ei austa teda ning ei pea tema kehtestatud reeglitest kinni. Mari elukaaslane on noorema tütre bioloogiline isa, vanem poeg on Maril eelmisest kooselust. Sageli tekitab vanem poeg Mari ja elukaaslase vahel pingeid, kuna elukaaslane ja poeg ei saa omavahel läbi. Mari pole oma probleemidest kellelegi rääkinud, ta loodab, et need lahenevad iseenesest. Hoolimata probleemidest ütleb Mari, et hoolib oma lastest väga ning soovib, et neil elus hästi läheks.

VINJETT 2

Kristi (25a) on kriminaalhoolduslune, kes kasvatab üksinda kahte last – 5a Joosep ja 2a Jaanika. Kristi ei käi tööl ja elab sotsiaaltoetustest 2-toalises üürikorteris. Sageli kuhjuvad tal võlad ja ta unustab õigel kuupäeval sotsiaaltoetusi taotlema minna. Kristi lapsed on eakohaselt arenenud ja enamasti rõõmsameelsed. Kristi püüab kord nädalas lastega koos aega ka kodust väljas olles veeta - käib mänguväljakul, jalutamas jm. Mängutubades, muuseumis, teatris ega muudel lastele mõeldud tasulistele üritustele Kristi majanduslike probleemide tõttu lastega ei käi. Samas soovib Kristi ka aega iseendale pühendada ja sõpradega kohtuda, mistõttu jääb ta lasteaeda õhtul tihti hiljaks. Kristil on mitu meestuttavat ning sageli satub ta ise ka vana sõltuvuse küüsi ja tarbib liialt alkoholi. Enda sõnul ta püüab lastega hakkama saada, viia nad lasteaeda ja tagada toidu ning muu vajaliku laste kasvamiseks ja arenguks. Kristil puudub peresisene tugivõrgustik ning ta ise on kasvanud lapsepõlves asenduskodus. Kristi lapsed on emasse väga kiindunud ning lasteaiaõpetaja sõnul ootavad alati rõõmuga, kui ema lasteaeda järgi tuleb. Kristile on määratud ka tugisik, kes peaks lastega toimetulekul ema nõustama, ent Kristi ei soovi temaga koostööd teha ja pigem väldib kohtumisi, kuna arvab, et saab lastega iseseisvalt hakkama ning soovib, et teda rahule jäetakse.

VINJETT 3

Abielus Kaarel (59a) ja Pääsu (31a) kasvatavad kuute ühist last ning elavad 3-toalises sotsiaaleluruumis. Kaarel on tööõnnetuse tagajärjel kodune ning teeb arvutis juhutöid, Pääsu on pere kuuenda 5-kuuse lapsega kodune ja ootab seitsmendat last, kes peaks sündima kuue kuu pärast. Pere elab erinevatest sotsiaaltoetustest. Pääsu ei näe mõtet lapse kasvades tööle minekul, kuna tema arvates tuleb pere ka sotsiaaltoetustest elades toime. Kolmele lapsele on määratud puue ja nad vajavad igapäevaselt koolis logopeedilist lisaabi ja tuge õppides ning emotsioonidega toimetulekul. Pere on nõus sotsiaaltranspordi ja rehabilitatsiooniteenusega lastele, ent ei soovi tugisikut, kuna tunnevad, et neil on niigi palju asjaajamist ning tugisik oleks pigem lisakoormuseks. Lasteaiaõpetaja on märganud, et pere kaks lasteaialast jõuavad lasteaeda sageli mustana, neil pole kaasas alati sobilikke õueriideid ning lapsed on lasteaias alati teistest isukamad sööjad. Pere kõige pisemal 5-kuusel beebil ja lasteaialastel on sageli viirushaigused ning kahel koolilapsel ka astma. Kooliealised lapsed ei saa pere majandusliku olukorra tõttu käia huviringides, pereema on suunanud lapsed koolilähedasse noortekeskusesse. Lapsevanemate arvates toovad lapsed need koolist teistelt ning nende perel hügieeniga

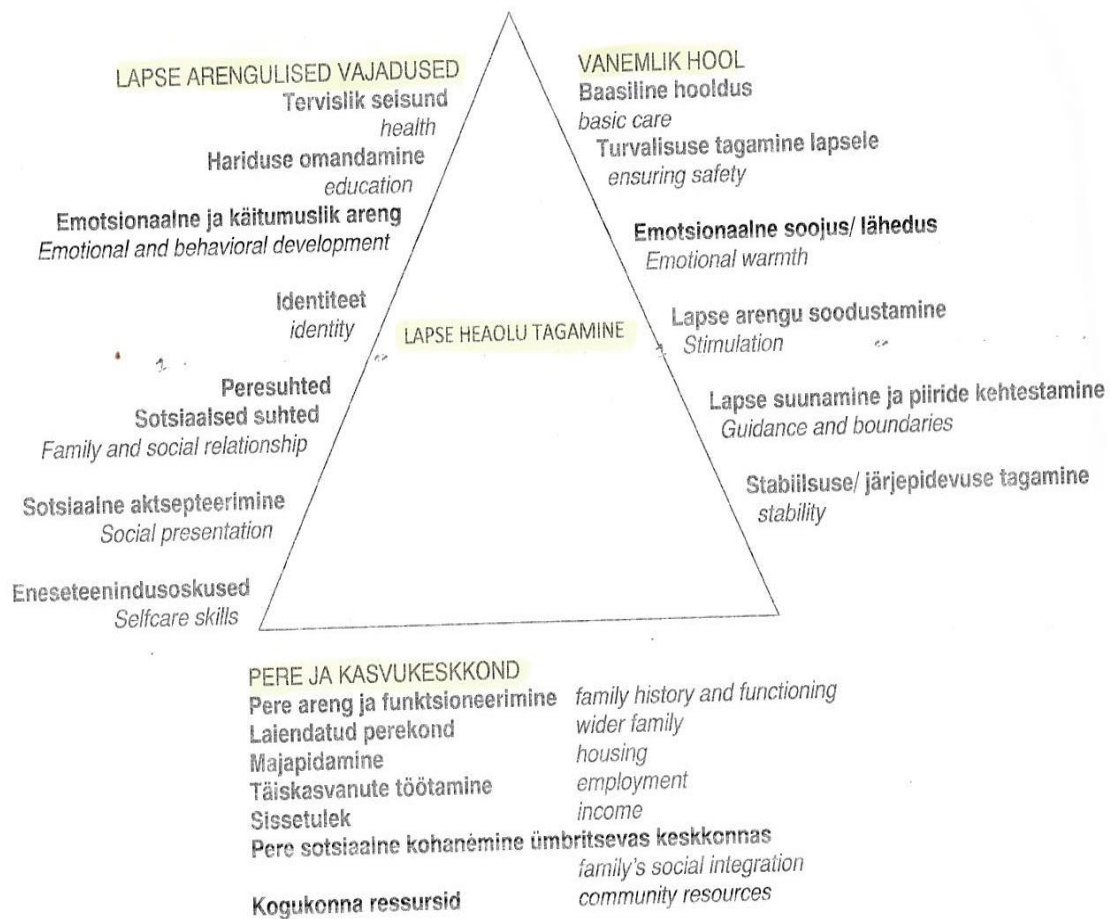
probleeme pole. Pere eluruum on täis kuhjatud asju, seal on niiske ning sageli on ka toidujäätmed köögis. Lastel on olnud sügelised ja kirbud.

VINJETT 4

Andres kasvatab üksikisana 9-aastast poega Mihklit, kellel on käitumisprobleemid. Lapse ema lahkus pere juurest, kui Mihkel oli imik ja elab praegu kinnises hoolekandeesutuses. Mihkel on ühel korral varguse tõttu ja kahel korral kakluste tõttu käinud ka alaealiste komisjonis. Isa Andres on pojaga vestelnud, ent isale näib, et poeg sellest ei hooli. Andres käib täistööajaga ehitajana vahetustega tööl ning jõuab koju õhtuti kella 22:00 paiku. Andres on pojale ostnud uued spordiriided, moodsa telefoni ja tahvelarvuti. Pärast kooli Mihkel kodutöid ei tee, vaid käib endast vanemate sõpradega linna peal hulkumas. Mihkel on ka proovinud suitsu ja alkoholi. Isa Andres tarbib samuti pärast tööpäeva lõppu mõned õlled ja on olnud ka reede õhtuti raskemas joobes. Mihkel on isa käitumist ka pealt näinud, isa Andres selles probleemi ei näe. Andres viib sageli lapse nädalavahetustel vanaema juurde hoida, kuna tunneb, et ei saa lapsega hakkama ja soovib pärast töönädalat ise puhata

LISA 2 HINDAMISKOLMNURK

Laste vajaduste ja nende perede hindamise üldine raamistik

Koostanud Dagmar Narusson

Framework for the assessment of children in need and their families juhendmaterjali põhjal

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Helen Hein,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Lastekaitsetöötajate tõlgendused hindamisel lapsevanemaks olemisest“, mille juhendaja on Merle Linno,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **19.01.2017**